

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENÉ VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENÉ VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

OVERWEGINGEN OVER DE STRAFRECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID EN DE BURGERRECHTELIJKE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE MINISTERS EN STAATSSECRETARISSEN (1e deel)

Rede uitgesproken door procureur-generaal R. DELANGE

op de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie op 1 september 1976

1. Tot kort geleden nog werden de strafrechtelijke verantwoordelijkheid en de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van de ministers beschouwd eerder als een virtuele dreiging dan als iets dat in ons publiek recht reëel bestaat¹. Errera sprak van een log wapen, te vergelijken met de oude hellebaarden in de moderne musea². Wigny heette ze overblijfsels die in onbruik raken³.

Maar vrij plotseling raakte deze tweevoudige verantwoordelijkheid opnieuw in het brandpunt van de belangstelling. Verleden jaar schenen de problemen die zij doet rijzen dringend een oplossing te vergen, en een wetsontwerp betreffende de uitvoering van artikel 90 van de Grondwet werd bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers ingediend op 3 oktober 1975⁴. Dit ontwerp kwam evenwel nog niet in behandeling in de commissie.

Daar de Regering geoordeeld heeft, dat ingegaan kan worden op sommige van de suggesties die ik haar voorheen n.a.v. het onderzoek van een voorontwerp gedaan had⁵, meen ik dat het "bij deze

gelegenheid past" en dus in overeenstemming met artikel 351 van het Gerechtelijk Wetboek is, dat ik de aandacht van het Hof, waaraan de Grondwet de jurisdictionele bevoegdheid ter zake verleent, vestig op zekere interpretatie- en uitvoeringsmoeilijkheden die het ingediende ontwerp m.i. biedt, en bepaalde amendementen aanduid die daarin ongetwijfeld door de wetgever zouden kunnen worden aangebracht.

2. Achtereenvolgens zal ik de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de ministers en staatssecretarissen en hun burgerrechtelijke aansprakelijkheid behandelen.

Eenvoudigheidshalve gebruik ik in mijn uiteenzetting alleen het woord "minister"; het is echter duidelijk dat alles wat over het onderwerp gezegd wordt ook voor de staatssecretarissen geldt⁶.

EERSTE DEEL

STRAFRECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID

3. De artikelen 90 en 134 van de Grondwet voorzien in de regeling van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid der ministers. Deze regeling is onvolledig en tevens bedoeld als een overgang; zij vertoont drie hoofdkenmerken:

1) wat de grondslag van de verantwoordelijkheid

¹ "Cette responsabilité judiciaire des ministres vaut plutôt comme une menace virtuelle que comme une réalité sensible de notre droit public." (RIGAUX en TROUSSE, *Les crimes et les délits du Code pénal*, 1952, II, pp. 235-236).

² "On a comparé cette arme pesante aux vieilles hallebardes qui ornent désormais les murs des musées d'artillerie." (ERRERA, *Traité de droit public belge*, 1918, p. 225).

³ "Ce sont des vestiges qui tombent en désuétude." (WIGNY, *Droit constitutionnel*, 1952, II, nr. 528, p. 703).

⁴ *Gedr. St., Kamer*, 1974-75, nr. 651/1 (dit stuk zal verder aangeduid worden als st. 651/1).

⁵ St. 651/1, pp. 49 tot 60: tekst van het voorontwerp; pp. 65 tot 90: advies van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie; pp. 91 tot 113: noten waarnaar in dit advies wordt verwezen.

⁶ Grondwet, art. 91bis.

betreft: de basis van de strafvordering kan een feit zijn dat verband houdt met het ministerambt en dat geen in de strafwet omschreven misdrijf was toen het werd gepleegd;

2) wat de bevoegdheid betreft: alleen het Hof van Cassatie, met verenigde kamers, kan kennis nemen van de strafvordering tegen ministers;

3) wat de procedure betreft: alleen de Kamer van Volksvertegenwoordigers heeft het recht de ministers in beschuldiging te stellen en ze voor het Hof van Cassatie te brengen.

Uitgaande van deze drie hoofdkenmerken van de grondwettelijke bepalingen die de stof regelen, onderzoek ik het stelsel van het ingediend ontwerp achtereenvolgens uit het oogpunt: van de grondslag van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid der ministers (I); van de rechtsprekende bevoegdheid in verband met deze verantwoordelijkheid (II); en van de procedure die deze activeert (III).

I. De grondslag van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid

A. Het door de Grondwet ingevoerde stelsel

4. Artikel 134 van de Grondwet bepaalt, in afwijking van de artikelen 7, lid 2, en 9⁷: "Totdat de wet erin zal hebben voorzien, heeft de Kamer van Volksvertegenwoordigers een discretionaire macht om een minister in beschuldiging te stellen, en het Hof van Cassatie om hem te berechten, met karakterisering van het misdrijf en bepaling van de straf. De straf mag echter niet zwaarder zijn dan opsluiting, behalve in de gevallen door de strafwetten uitdrukkelijk bepaald"⁸.

⁷ Artikel 7, lid 2, van de Grondwet luidt: "Niemand kan vervolgd worden dan in de gevallen die de wet bepaalt en in de vorm die zij voorschrijft." Artikel 9 bepaalt: "Geen straf kan worden ingevoerd of toegepast dan krachtens de wet." Zie ook artikel 2, lid 1, van het Strafwetboek, naar luid waarvan "geen misdrijf kan worden gestraft met straffen die bij de wet niet waren gesteld voordat het misdrijf werd gepleegd".

⁸ Deze regel, die werd ingegeven door het Engels en het Amerikaans recht, ligt op zijn beurt ten grondslag aan artikel 116 van de Luxemburgse Grondwet. Met uitzondering van de *Charte* van 1830, hadden alle Franse constituties van vóór de Belgische Grondwet in zeer algemene bewoordingen de feiten aangegeven waarvoor de ministers strafrechtelijk verantwoordelijk konden worden gesteld. *Constit.* 3 september 1791, titel III, hoofdst. II, afd. IV, art. 5; *Constit.* 24 juni 1793, artt. 71 en 72; *Constit.* 5 fructidor jaar III, art. 152; *Constit.* 22 frimaire, jaar VIII, art. 72; *Sénatus-consulte organique* 28 floréal jaar XII, art. 110 en 112; *Charte* 4 juni 1814, art. 56; *Déclaration des droits*, 5 juli 1815, art. 6. (Raadpl. *La Constitution et les principales lois politiques de la France depuis 1789*, door DUGUIT, MONNIER, BONNARD, 7e édit. par BERLIA, 1952.)

Thans bepaalt de Franse Grondwet van 4 oktober 1958, i.v.m. de handelingen van de leden van de Regering in de uitoefening van hun ambt: "la Haute Cour est liée par la définition des crimes et délits ainsi que par la détermination

Uit de termen zelf van deze grondwetsbepaling, en dit is het eerste kenmerk van het door de Grondwet bij wijze van overgang ingevoerde stelsel, blijkt dat de ministers strafrechtelijk verantwoordelijk kunnen zijn, niet alleen voor misdrijven omschreven in de strafwetten, doch ook voor feiten die specifiek behoren tot het ministerieel ambt, waarin die wetten niet voorzien en die *a posteriori* als misdrijven aangemerkt worden door een andere overheid dan de wetgevende macht^{9 10}.

5. De gemeenrechtelijke misdrijven waarvoor de ministers strafrechtelijk verantwoordelijk gesteld kunnen worden zijn de misdaden, wanbedrijven en overtredingen omschreven in het Strafwetboek en in de bijzondere strafwetten, daarin begrepen de misdrijven die alleen gepleegd kunnen worden door ambtenaren, door personen die drager zijn van een deel van enig openbaar gezag of door degenen die met een openbare dienst zijn belast¹¹.

des peines telles qu'elles résultent des lois pénales en vigueur au moment où les faits ont été commis" (art. 68).

⁹ Zekere auteurs heten "eigenlijke strafrechtelijke verantwoordelijkheid" die welke kan voortvloeien uit misdrijven waaraan de openbare ambtenaren in het algemeen en de ministers in het bijzonder zich schuldig kunnen maken en die in het Strafwetboek zijn omschreven (ORBAN, *Le droit constitutionnel de la Belgique*, 1908, II, nr. 147, p. 309).

De uitdrukking "gewone of gemeenrechtelijke verantwoordelijkheid" wordt soms gebezigd ter aanduiding van de verantwoordelijkheid die kan voortvloeien uit misdrijven welke geheel los staan van de uitoefening van het ministerambt (THONISSEN, *La Constitution belge annotée*, 3e édit., 1879, nr. 274, p. 201).

¹⁰ In de doctrine wordt de uitdrukking "verantwoordelijkheid van ambtswege" soms gebezigd ter aanduiding van de verantwoordelijkheid die kan ontstaan door in het Strafwetboek niet omschreven machtsmisbruiken, door slecht gebruik door de ministers van hun gezag, door grove fouten, nalatigheden of verzuimen welke hun op het gebied van hun bevoegdheden kunnen worden aangewreven. (ORBAN, *op. cit.*, II, r. 147, p. 309).

Eigenaardig genoeg heet THONISSEN de verantwoordelijkheid ten gevolge van misdrijven welke de ministers in de uitoefening of ter gelegenheid van de uitoefening van hun ambt begaan "politieke of ministeriële verantwoordelijkheid" (*op. cit.*, nr. 274, p. 201).

Het begrip "ambtelijk misdrijf" ("infraction fonctionnelle") is nogal vaak dubbelzinnig, omdat het door de rechtsleer en soms door een enkele auteur, eens in ruime zin, dan weer eens in beperkte zin wordt gebruikt.

In de ruime zin is het ambtelijk misdrijf een misdrijf dat gelijk is aan de uitoefening van het ministerieel ambt (*Nov., Lois politiques et administratives*, II, 1935; DOR en BRAAS, *La Constitution*, 1935, nr. 724).

Onder de ambtelijke misdrijven in die betekenis kan men een onderscheid maken tussen:

— enerzijds, de ambtelijke misdrijven waaraan de openbare ambtenaren zich schuldig kunnen maken en die uitdrukkelijk bij de strafwetten zijn voorzien;

— anderzijds, de ambtelijke misdrijven in de beperkte zin ervan. In de beperkte betekenis is het ambtelijk misdrijf het misdrijf dat alleen de ministers kunnen begaan door misbruik van hun ambt en dat bijgevolg in het gemeen recht niet voorkomt (RIGAUX en TROUSSE, *op. cit.*, blz. 241).

¹¹ GIRON, *Dictionnaire de droit administratif et de droit public*, 1895, v° Ministres, nr. 20; *Nov., op. cit.*, nr. 724; RIGAUX en TROUSSE, *op. cit.*, p. 242. Zie de artikelen 147, 151 en 152 van het Strafwetboek.

De straffen voor deze misdrijven zijn de straffen die daarop door het Strafwetboek of de bijzondere strafwetten worden gesteld¹².

Voor de gevallen omschreven in het Strafwetboek of in de bijzondere strafwetten, kan het Hof van Cassatie dus noch het misdrijf karakteriseren noch de strafmaat bepalen; het is in deze onderstelling door de voorschriften van de wet gebonden¹³.

6. De feiten in verband met het ministerambt die, hoewel niet omschreven in de strafwetten, de specifieke strafrechtelijke verantwoordelijkheid met zich kunnen brengen, kunnen zowel handelingen¹⁴ als verzuimen zijn¹⁵.

Hoewel bijna alle opstellers van de voorontwerpen, ontwerpen en voorstellen over deze aangelegenheid getracht hebben de verplichtingen, handelingen of omissies te omschrijven waarvoor de ministers specifiek strafrechtelijk verantwoordelijk kunnen worden gesteld, hebben zij zeker niet, zoals wij verder zullen zien, de hele gamma misbruiken uitgeput waartoe de uitoefening van het ministerieel ambt aanleiding kan geven¹⁶.

In verband met de strafrechtelijke sancties welke daarop van toepassing zijn heeft het Hof van Cassatie krachtens artikel 134 van de Grondwet een discretionaire macht om de straffen te bepalen zon-

der dat deze evenwel zwaarder mogen zijn dan opsluiting¹⁷.

7. De krachtens artikel 90, lid 2, van de Grondwet op de wetgever rustende verplichting "te bepalen in welke gevallen de ministers verantwoordelijk zijn", en derhalve de verplichting vast te stellen welke feiten voor hen misdrijven opleveren, plaatsen hem voor veelvuldige opties. De voornaamste, naar mijn gevoelen, is die welke, op penaal gebied, het bestaan van een alleen aan het ministerambt verbonden strafrechtelijke verantwoordelijkheid aan de orde stelt.

8. In de zin van de klassieke stelling¹⁸ van de coëxistentie van deze specifieke verantwoordelijkheid met de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van het gemeen recht, zijn verscheidene oplossingen voorgesteld; zij kunnen tot vier herleid worden:

1) volgens de eerste wordt het overgangsstelsel van artikel 134 van de Grondwet behouden;

2) volgens de tweede wordt een lijst van specifieke misdrijven opgemaakt en wordt daaraan een bepaling gekoppeld, luidend dat de discretionaire macht, door artikel 134 van de Grondwet aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers en het Hof van Cassatie verleend, blijft bestaan;

3) volgens de derde wordt een limitatieve lijst van de specifieke misdrijven opgemaakt zonder de evenbedoelde bepaling;

4) volgens de vierde ten slotte, wordt in algemene bewoordingen één enkel specifiek misdrijf omschreven.

9. *Eerste oplossing*: verscheidene auteurs zijn, vooral vóór de laatste oorlog, stellig voorstanders geweest van de eerste oplossing, nl. instandhouding, zonder meer, van het stelsel van artikel 134 van de Grondwet¹⁹.

¹² Nov., op. cit., nr. 725.
¹³ THONISSEN, op. cit., nr. 282, p. 210.

¹⁴ Onder verwijzing naar de leer van BENJAMIN CONSTANT, vermeldt GIRON als voorbeelden de volgende handelingen: "Une guerre injuste ou une guerre mal dirigée, un traité de paix dont les sacrifices n'auraient pas été commandés impérieusement par les circonstances, de mauvaises opérations de finances, l'introduction de formes défectueuses ou dangereuses dans l'administration de la justice, enfin tout emploi du pouvoir qui, bien qu'autorisé par la loi, serait funeste à la nation et vexatoire pour les citoyens sans être exigé par l'intérêt public" (GIRON, op. cit., v° Ministres, nr. 20; raadpl. ook *Pandectes belges*, v° Ministre (agent de gouvernement), nrs. 184 e.v.; Nov., nr. 724).

Zie ook, als voorbeeld, het voorstel van resolutie, door de hh. Legros c.s. neergelegd op 7 juni 1938 op het bureau van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, tot inbeschuldigingstelling van een gewezen eerste minister en een gewezen minister, dat is overgenomen in de studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht (st. 651/1, pp. 128-129).

¹⁵ "La responsabilité", zo schrijft GIRON, "comprend les fautes que les ministres commettent par omission, aussi bien que les autres. Laisser les lois sans exécution, laisser les frontières sans défense, laisser se former l'émeute et la guerre civile sans les conjurer, laisser s'épuiser les approvisionnements des arsenaux sans les renouveler, s'abstenir quand il faut agir, se taire quand il faut parler, toutes ces omissions peuvent donner ouverture à la responsabilité d'office." (GIRON, op. cit., v° Ministres, nr. 20; zie ook Nov., op. cit., nr. 724.)

¹⁶ Zie o.m. het ontwerp dat op 24 februari 1870 door minister Bara bij de Kamer werd ingediend (*Gedr. St., Kamer*, 1869-70, nr. 100, p. 315, en st. 651/1, p. 124) en het voorstel dat in januari 1971 door de studiecentra van drie politieke partijen is voorgelegd (st. 651/1, p. 131) en infra nr. 11, noot 33.

¹⁷ THONISSEN, op. cit., nr. 282, p. 210; ERRERA, op. cit., p. 227; Nov., op. cit., nr. 725; *Centre d'études pour la réforme de l'Etat*, bijkomende conclusies, 1938, p. 96.

¹⁸ In dit opzicht is de memorie van toelichting op het ontwerp-Bara van 1870 betekenisvol. Hierin is sprake van de misdrijven die inzonderheid door ministers gepleegd worden, die hun eigen zijn en waarover het Strafwetboek zwijgt: "Ce sont ces infractions-là qu'on a surtout en vue, lorsqu'on parle de la responsabilité ministérielle dans le sens propre et que la Constitution appelle les *cas de responsabilité*, en imposant au législateur le devoir de les déterminer" (*Gedr. St., Kamer*, 1869-70, nr. 100, p. 315).

¹⁹ Voor ERRERA is dit stelsel, in zoverre het vervolgingen buiten de gevallen van het Strafwetboek mogelijk maakt, rationeel omdat "certains faits d'ailleurs sans gravité peuvent devenir délictueux par les circonstances politiques dans lesquelles ils se produisent" (op. cit., p. 226).

Het Studiecentrum voor de hervorming van de Staat merkt op, dat het Nationaal Congres het niet nodig heeft geacht een ander stelsel te beproeven dan het Engelse en dat men slechts de teksten van de Franse grondwettelijke bepalingen, die de materie wilden regelen, alsmede de voorstel-

Of dit stelsel al dan niet rationeel zou zijn, of het al dan niet gehandhaafd moet worden, deze overwegingen doen niets meer ter zake sinds België het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en van de fundamentele vrijheden, ondertekend te Rome op 4 november 1950 en goedgekeurd bij handeling van de wetgevende macht van 13 mei 1955, heeft bekrachtigd, en verbonden is door de verplichtingen die o.a. uit artikel 7 van dit Verdrag voortvloeien²⁰.

Dit artikel, dat, zoals door het Europees Hof van de rechten van de mens in een arrest van 18 juni 1971 gezegd werd, rechtstreeks van toepassing is in het interne Belgische recht²¹, bepaalt:

"1. Niemand kan worden veroordeeld wegens een handelen of nalaten, dat geen strafbaar feit naar nationaal of internationaal recht uitmaakte ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde. Evenmin zal een zwaardere straf worden opgelegd dan die welke ten tijde van het begaan van het strafbaar feit van toepassing was.

"2. Dit artikel staat niet in de weg aan het vonnis en de straf van iemand die schuldig is aan een handelen of nalaten, hetwelk ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde, een misdrijf was overeenkomstig de algemene rechtsbeginselen welke door de beschaafde volken worden erkend."

Het artikel beperkt er zich dus niet toe het beginsel van de wettelijkheid van de misdrijven en de straffen te bevestigen; behoudens toepassing van de regel van § 2, verbiedt het de retroactieve toepassing van incriminaties en straffen ten nadele van de vervolgd persoon²².

Hieruit volgt, dat het stelsel van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van artikel 134 van de Grondwet niet te verenigen is met het Europees Verdrag van de rechten van de mens, in zoverre op grond van dit artikel een minister veroordeeld kan worden wegens een handeling of een omissie die op het ogenblik dat zij werd begaan, volgens het nationaal of internationaal recht geen misdrijf was.

De memorie van toelichting van het regeringsontwerp wijst er overigens op dat een van de redenen om het overgangsstelsel van artikel 134 van de Grondwet niet te behouden de bekrachtiging van dit verdrag door België is²³.

Welke oplossing de rechter op het vlak van het nationaal recht aan het conflict tussen het verdrag en de constitutionele wet ook moet geven, toch lijdt het geen twijfel dat, op internationaalrechtelijk vlak, de toepassing van artikel 134 van de Grondwet in de bovenaangeduide mate naar de mening van de bij het Europees Verdrag van de rechten van de mens ingestelde autoriteiten²⁴ een schending van dit verdrag zou zijn, nu t.a.v. het internationaal recht de grondwettelijke bepalingen, zoals de gewone wetten, de rechterlijke beslissingen of de bestuursmaatregelen "gewone feiten, uitingen van de wil en van de activiteit van de Staat" zijn²⁵.

Dat deze eerste oplossing zou worden aangenomen is dus uitgesloten.

10. *Tweede oplossing*: dezelfde reden volstaat om de tweede oplossing te verwerpen, die erin zou

len welke de hh. Forgeur c.s. of de h. de Brouckère aan het Congres hebben voorgelegd, hoeft te lezen om vast te stellen dat zij onprecies en tegelijk ontoereikend en onrechtmatig algemeen zijn.

Ten slotte en vooral aan de hand van diverse voorbeelden uit de geschiedenis van de Belgische Grondwet kan volgens het Centrum worden gezegd dat "la culpabilité pénale d'un ministre, pour fait de ses fonctions non qualifié de droit commun, est exclusivement affaire de circonstances" en dat "il est vain de tenter de l'établir *a priori* par des textes impératifs et limitatifs, parce qu'il est impossible de déterminer *a priori* ces circonstances" (*op. cit.*, pp. 96-97).

De leer van WIGNY, die verwijst naar de besluiten van het Centrum, is in dezelfde zin (*op. cit.*, II, nr. 532, p. 706).

²⁰ Vgl. artikel 11, § 2, van de Universele verklaring van de rechten van de mens en artikel 15 van het Internationaal Pact betreffende de burgerlijke en politieke rechten, goedgekeurd en ter ondertekening, ratificering en aansluiting overgelegd door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in haar resolutie 2200 A (XXI) van 16 december 1966.

²¹ Europees Hof van de rechten van de mens, arrest van 18 juni 1971, zogeheten "vagabondage"-zaken (De Wilde, Ooms en Versyp), *Public. de la Cour europ. des droits de l'homme*, Straatsburg, 1976, série A, en droit, § 95, p. 46.

²² Commission 20 juli 1957, requête nr. 268/57 (*Annuaire Convention europ. dr. de l'homme*, I, pp. 239-241); 24 september 1963, req., nr. 1169/61 (*Rec des décisions de la Comm. dr. de l'homme*, nr. 13, pp. 1 e.v., inz. p. 40; *Ann. Conv.*, VI, p. 521); 22 april 1965, req. nr. 1852/63 (*Rec. déc. Comm.*, nr. 13, pp. 33 e.v., inz. pp. 38-39; *Ann. Conv.*,

VIII, p. 191); 3-4 oktober 1972, req. nr. 4681/70 (*Rec. déc. Comm.*, nr. 43, pp. 1 e.v., inz. p. 10); 14 december 1972, req. nr. 5327/71 (*ibid.*, nr. 43, pp. 85 e.v., inz. pp. 88-89); 14 april 1974, req. nr. 5493/72 (*ibid.*, nr. 45, pp. 23 e.v., inz. pp. 48-49).

Het verslag dat in 1955 door de Belgische Regering werd opgemaakt over haar interpretatie van artikel 7 van het Europees Verdrag van de rechten van de mens, wijst erop dat "lid 1 (van artikel 7) het beginsel van de niet-terugwerking van de strafwetten bevestigt" en dat "dit beginsel in het Belgisch recht voorkomt" (*Gedr. St., Kamer*, 1954-55, nr. 223/2, p. 14, en bijlage II, p. 17).

²³ St. 651/1, p. 2.

De stelling van de memorie van toelichting, dat "de discretionaire inbeschuldigingstelling die wordt mogelijk gemaakt door de overgangsbepaling van artikel 134 van de Grondwet, in strijd is met de bepalingen van die conventie" zou evenwel enigszins genuanceerd dienen te worden (Zie het advies van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie van 3 maart 1975, *ibid.*, pp. 69 en 98-99).

²⁴ De autoriteiten, ingesteld door het Verdrag, zijn bevoegd om na te gaan of, op het ogenblik dat de beklaagde de handeling heeft begaan die tot de vervolging heeft geleid, een strafrechtelijke bepaling van kracht was welke die handeling strafbaar stelt en of de opgelegde straf niet buiten de grenzen van die bepaling gaat (*Comm.*, 3-4 oktober 1972, req. nr. 4681/70, *Rec. déc. Comm.*, nr. 43, pp. 1 e.v., inz. pp. 10-11).

²⁵ "De simples faits, manifestations de la volonté et de l'activité de l'Etat"; raadpl. Cour permanente de Justice internationale, arrest nr. 7, van 25 mei 1926, "relatif à certains intérêts allemands en Haute Silésie polonaise", C.P.J.I., *Publications*, série A, nr. 7, p. 19.

bestaan in de wet een lijst te geven van specifieke misdrijven, gekoppeld aan een algemene bepaling die in substantie zegt dat de Kamer van Volksvertegenwoordigers en het Hof van Cassatie blijven beschikken over de discretionaire macht die artikel 134 van de Grondwet hun toekent.

Deze oplossing, die reeds in 1867 door de Kerckhove de Denterghem werd voorgesteld²⁶, is die gegeven in het wetsvoorstel dat in 1971 gemeenschappelijk werd opgesteld door de studiecetra van drie politieke partijen (P. Hymans-centrum, C.E.P.E.S en het E. Vandervelde Instituut)^{27 28}.

Nadat het in de artikelen 4 tot 9 een reeks feiten heeft opgegeven die het als specifieke misdrijven strafbaar stelt, bepaalt het voorstel in artikel 12, dat de voorgestelde wet de bevoegdheid niet uitput van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en van het Hof van Cassatie om hem te oordelen, met karakterisering van andere misdrijven en bepaling van de straffen binnen de grenzen van artikel 134, lid 2, van de Grondwet²⁹.

In zoverre deze tweede oplossing het mogelijk maakt een minister te veroordelen wegens een handeling of een omissie die op het ogenblik dat

zij wordt begaan volgens het nationaal of internationaal recht geen misdrijf vormde, miskent zij de verplichtingen welke de Belgische Staat draagt krachtens artikel 7 van het Europees Verdrag over de rechten van de mens. Terecht heeft de Regering het dus niet aangenomen.

11. *Derde oplossing* : dit laatste valt daarentegen weg wanneer men in de zopas aangehaalde oplossing de bepaling over de discretionaire macht van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en van het Hof van Cassatie schrapt. Dan zou slechts een limitatieve opsomming van specifieke misdrijven overblijven³⁰.

Vanuit deze gezichtshoek regelde het door minister Bara op 24 februari 1870 ingediende wetsontwerp de stof³¹.

Twee voorstellen van verklaring betreffende de herziening van artikel 90 van de Grondwet, in 1953 en in 1954 ingediend, gingen uit van dezelfde gedachte³².

De kritiek die de doctrine, met name Errera en het Studiecetrum voor de hervorming van de Staat tegen deze oplossing hebben geuit³³, is samen te vatten in de constatering van de Raad van

²⁶ Terwijl deze auteur zich erop toelagde de beginselen te bepalen van een wet over de ministeriële verantwoordelijkheid (*De la responsabilité des ministres*, 1867, pp. 80 e.v.) schreef hij, dat bovendien het vonnisgerecht (devrait) "obtenir un pouvoir plus ou moins discrétionnaire pour la qualification des faits" en dat, "par une conséquence nécessaire, on (devrait) lui laisser la même latitude pour l'application de la peine" (*op. cit.*, p. 164).

²⁷ De tekst van dit ontwerp is opgenomen in de studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht (st. 651/1, pp. 131 tot 134).

²⁸ Overigens zou men kunnen betwijfelen of een dergelijk stelsel met de Grondwet strookt. In de studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht staat hierover het volgende: "Om deze moeilijkheid te ontwijken en een beperkende opsomming van feiten, die als zg. ambtelijke misdrijven zouden kunnen aangemerkt worden, te vermijden, werd voorgesteld in de organieke wet een artikel op te nemen, volgens hetwelk ze de macht van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en van het Hof van Cassatie niet opheft om de minister in beschuldiging te stellen door andere misdrijven te karakteriseren en de in artikel 134, tweede lid, gestelde straffen er van te bepalen. Maar dit artikel is van tijdelijke aard. Het is slechts van toepassing tijdens de duur die het aanduidt d.w.z. tot aan de uitvaardiging van een organieke wet. Krachtens deze wet kunnen de Kamer van Volksvertegenwoordigers en het Hof van Cassatie, ingevolge een vervallen bepaling dus geen andere misdrijven kwalificeren en sanctioneren dan die welke in de organieke wet zijn voorzien". Op dat punt zou die wet ongrondwettelijk zijn. Inderdaad, artikel 90, 2e lid, van de Grondwet behoudt deze opdracht aan de wetgever alleen voor." (st. 651/1, pp. 114 e.v., inz. p. 152.)

²⁹ Andere gevallen, staat in de verantwoording van het voorstel te lezen, zouden zich kunnen voordoen en in deze mate stemmen de auteurs van dit voorstel in met de beschouwingen van het S.C.S.H. en P. WIGNY. Daarom hebben de auteurs van dit voorstel gemeend verder de bevoegdheid tot inbeschuldigingstelling door de Kamer van Volksvertegenwoordigers te moeten handhaven, doch vooralsnog alleen uitzonderlijk gelet op de reeds gegeven nadere bepalingen in hoofdstuk I van dit voorstel. (Voorstel van wet betreffende de ministeriële verantwoordelijkheid, pp. 37-38.)

³⁰ Verscheidene leden van het Nationaal Congres gaven de voorkeur aan een dergelijke oplossing, die was aangenomen zowel in het ontwerp van de heer Forgeur c.s. (overgenomen in de studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht, st. 651/1, p. 122) als in het ontwerp van decreet over de ministeriële verantwoordelijkheid dat door Charles de Brouckère werd voorbereid (overgenomen, *ibid.*, pp. 122-123).

³¹ *Gedr. St., Kamer*, 1869-70, nr. 100, pp., 315 e.v.; zie ook de studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht waarin het ontwerp voorkomt, st. 651/1, pp. 124-128.

³² Het voorstel van verklaring dat door de h. Terfve en mevr. Blume-Grégoire op 7 oktober 1953 bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers gedeponeerd werd, beoogde een aanvulling van artikel 90, "met de bepaling dat de ministers strafrechtelijk aansprakelijk zijn namelijk voor elke daad van schending van de Grondwet, van inbreuk op 's lands onafhankelijkheid of souvereiniteit, of van verkwisting van 's lands patrimonium".

Het voorstel van verklaring dat door de h. Glineur op 26 januari 1954 bij de Senaat werd ingediend nam de termen van het eerste voorstel over.

Beide voorstellen werden verworpen (*Gedr. St., Kamer*, 1952-53, nr. 716, p. 3; *Gedr. St., Senaat*, 1953-54, nr. 143, p. 3; zie de studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht, st. 651/1, p. 130).

³³ Zie *supra*, nr. 9, noot 19.

De indiener van het ontwerp van 1870 heeft zelf in de memorie van toelichting daarvan gewezen op de grootste bezwaren die aan deze oplossing verbonden zijn. Gewag makend van de gevallen van specifieke misdrijven van het ministerieel ambt, zegt hij het volgende: "La détermination de ces cas présente des difficultés auxquelles les auteurs de notre charte constitutionnelle ne paraissent guère avoir songé. La loi peut bien définir les principaux faits de cette nature, mais il lui est impossible de les prévoir tous et de les préciser dans leur variété infinie; car leur caractère délictueux dépend des circonstances, qui sont indéfinissables et illimitées. La plupart des infractions relatives à l'exercice des fonctions ministérielles échappent à toute définition légale" (*Gedr. St., Kamer*, 1869-70, nr. 100, p. 315).

State, dat "deze oplossing het nadeel heeft van ieder enuntiatief (bedoeld wordt: exhaustief) bedoelde opsomming, namelijk dat zij onvolledig dreigt te zijn"³⁴.

Dit is tevens een van de conclusies van de studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht³⁵.

12. *Vierde oplossing*: de specifieke verantwoordelijkheid van de ministers blijft behouden, maar wordt niet vastgelegd in een limitatieve opsomming van specifieke misdrijven van de ministeriële functie; slechts één misdrijf van die aard zou bij de wet in zeer algemene bewoordingen worden bepaald.

Dit stelsel werd aangenomen door de auteurs van het eerste voorontwerp van de Regering die hadden gesteund op het voorontwerp dat in augustus 1974 was opgemaakt door uw voorzitter, de h. Delahaye, die was geraadpleegd als voorzitter van het Hoog Comité van toezicht³⁶.

Dit voorontwerp merkte als misdrijf aan het feit van de minister die met bedrieglijk opzet of met het oogmerk om te schaden misbruik maakt van zijn ambt of van zijn hoedanigheid³⁷.

De bedoelde telastelegging vertoonde een suppletief karakter, in deze zin dat zij niet in aanmerking kon worden genomen wanneer de feiten strafbaar waren op grond van strafrechtelijke bepalingen van het gemene recht³⁸.

Andere recente voorstellen wendden een analoge legislatieve techniek aan³⁹.

Het lijkt weinig opportuun zulke telastelegging

in te voeren.

Het specifieke misdrijf zou twee bestanddelen omvat hebben: het ene, materieel, het misbruik van ambt of hoedanigheid; het andere, moreel, het bedrieglijk opzet of het oogmerk om te schaden.

Maar de begrippen "misbruik van ambt" en "misbruik van hoedanigheid" zijn zeer ruim en kunnen op velerlei wijze begrepen worden: door hun onduidelijkheid passen zij niet bij de klassieke vereisten van het strafrecht⁴⁰ en evenmin bij de verplichtingen die voor België uit artikel 7 van het Europees Verdrag over de rechten van de mens voortvloeien⁴¹.

Gewis worden de begrippen "bedrieglijk opzet" of "oogmerk om te schaden" vaak door de hoven en rechtbanken gehanteerd en bestaat er dienaangaande een omvangrijke jurisprudentie; maar de daarvan gebruik makende teksten van het strafrecht merken nauwkeurig omschreven feiten als misdrijven aan⁴².

Bij dit bezwaar voegen er zich nog:

a) het bedrieglijk opzet of het oogmerk om te schaden werden niet vereist voor het merendeel der specifieke misdrijven vermeld in de ontwerpen van 1870 en 1971; bij afwezigheid van dit bijzonder opzet, zouden de meeste feiten welke door die ontwerpen als misdrijf werden aangemerkt dus niet strafbaar zijn⁴³;

b) voor nauw verwante, in het Strafwetboek omschreven misdrijven, zijn noch het bedrieglijk opzet noch het oogmerk om te schaden vereist⁴⁴; voor het geval dat de voorgestelde telastelegging door de wetgever aanvaard werd, is de vrees uitgesproken dat het vereiste van het voorziene bijzonder opzet hetzelfde vereiste in het leven zou kunnen roepen voor andere misdrijven, die uiteraard een willekeurige daad insluiten⁴⁵;

c) ten slotte zou het dikwijls moeilijk zijn het bewijs van het vereiste intentioneel element te leveren⁴⁶.

met hetzelfde opzet of met hetzelfde oogmerk gewag maakt van zijn hoedanigheid"... (st. 651/1, p. 38);

b) het amendement van 28 april 1976 bij artikel 3 van het ontwerp van de regering, voorgesteld door de h. Uytendaele: "Gestraft wordt... de minister of staatssecretaris die, met bedrieglijk opzet of met het oogmerk om te schaden of zichzelf of derden te bevoordelen, misbruik maakt van zijn ambt of van zijn hoedanigheid" (*Parl. St., Kamer*, 1974-75, nr. 651/2, p. 1).

⁴⁰ Zie het advies van 3 maart 1975 van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie (st. 651/1, pp. 68 en 94-95) evenals het advies van de Raad van State van 4 juni 1975 (*ibid.*, pp. 20 e.v., inz. pp. 37-38).

⁴² Zie advies van 3 maart 1975 van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie (st. 651/1, pp. 68 en 95-96).

⁴³ Zie advies van 3 maart 1975 van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie (st. 651/1, pp. 68 en 96-97).

⁴⁴ St. 651/1, 68 en 98.

⁴⁵ Zie o.m. J. VERHAEGEN, *La protection pénale contre les excès de pouvoir et la résistance légitime à l'autorité*, Brussel, 1969, inz. pp. 132-144.

⁴⁶ Zie het advies van 3 maart 1975 van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie (st. 651/1, pp. 68 en 98).

³⁴ Advies van de Raad van State, 4 juni 1975, st. 651/1, pp. 20 e.v., inz. p. 36.

³⁵ St. 651/1, p. 152.

³⁶ Het voorontwerp dat de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht in augustus 1974 aan de Regering voorlegde merkte als specifiek misdrijf het feit aan, dat een minister met bedrieglijk opzet of met het oogmerk om te schaden misbruik maakt van de uitoefening van de macht welke aan zijn ambt is verbonden (Voorontwerp, art. 2, § 3, st. 651/1, p. 188).

De voorzitter van het Hoog Comité van toezicht was inderdaad van oordeel, dat "de beste oplossing, zoniet de enige, dus een principiële bepaling leek te zijn van het zogezegde, ambtelijk misdrijf, waarbij aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers en aan het Hof van Cassatie de zorg zou worden overgelaten na te gaan of dit of dat feit in het kader valt van het aldus bepaald begrip" (*ibid.*, p. 150).

³⁷ Eerste voorontwerp van wet "tot regeling van de rechtsverantwoordelijkheid der ministers", op 26 februari 1975 voor advies aan de Raad van State voorgelegd, art. 3, § 3, st. 651/1, p. 57.

³⁸ Zie memorie van toelichting van het eerste voorontwerp (st. 651/1, p. 52) en het advies van 3 maart 1975 van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie (*ibid.*, pp. 69 en 99).

³⁹ Bij voorbeeld:

a) het tekstvoorbeeld, vervat in het advies van 4 juni 1975 van de Raad van State: "Gestraft wordt... de minister die, buiten de gevallen bepaald in de §§ 1 en 2, met bedrieglijk opzet of met het oogmerk om te schaden gebruik maakt van zijn ambt of verzuimt daarvan gebruik te maken, of

B. Het ingediend wetsontwerp

13. De bezwaren verbonden aan de onderscheiden stelsels die afgestemd zijn op het samenbestaan van een gemeenrechtelijke penale verantwoordelijkheid en een specifieke strafrechtelijke verantwoordelijkheid eigen aan het ministerieel ambt, hadden mij ertoe gebracht de Regering een oplossing voor te stellen die totaal verschillend was; een oplossing waarin, daar de strafrechtelijke verantwoordelijkheid der ministers beperkt blijft tot de gemeenrechtelijke misdrijven, geen plaats meer is voor het begrip specifiek ministerieel misdrijf.

In mijn advies van 3 maart 1975 stelde ik, dat een ontwerp, dat elke gedachte aan een specifieke ministeriële verantwoordelijkheid van de hand wijst, enkel behoeft te bepalen:

"a) dat de ministers niet kunnen vervolgd en veroordeeld worden dan wegens de inbreuken op het Strafwetboek en op de bijzondere wetten, o.a. wegens de inbreuken die eigen zijn aan de ambtenaren, aan de personen die drager van een deel van het openbaar gezag zijn of aan de personen die met een openbare dienst zijn belast;

b) dat alleen de straffen of maatregelen, waarin voor die inbreuken is voorzien, hun kunnen worden opgelegd;

c) dat de wet de gevolgen van het overgangsstelsel, door artikel 134 van de Grondwet ingevoerd, stopzet, in zoverre deze bepaling, totdat de wet erin zal hebben voorzien, een discretionaire macht toekent aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers om een minister in beschuldiging te stellen en aan het Hof van Cassatie om hem te berechten, met karakterisering van het misdrijf en bepaling van de straf"⁴⁷.

14. De Regering heeft geoordeeld dat zij in beginsel akkoord kon gaan met dit voorstel⁴⁸.

Artikel 3 van het huidig ontwerp, dat de bepaling is die betrekking heeft op de misdrijven die de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de ministers in het leven kunnen roepen, zegt enkel het volgende: "De bepalingen van het Strafwetboek en van de bijzondere strafwetten zijn van toepassing op de ministers en staatssecretarissen"⁴⁹.

Ik meen dat met de in de bestaande wetten omschreven misdrijven kan worden volstaan om t.o.v.

de ministers een passende bestraffing mogelijk te maken, terwijl de andere laakbare feiten toch hun sanctie kunnen vinden hetzij in de burgerrechtelijke, politieke⁵⁰ of disciplinaire aansprakelijkheid, hetzij in de nietigverklaring, door de Raad van State, van de akten van de administratieve overheden, die door een vormgebrek, een overschrijding of een afwending van macht zijn aangetast.

Zoals de studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht zeer duidelijk aantoonst, vallen tal van feiten die in de rechtsleer of in sommige ontwerpen als specifieke misdrijven worden aangemerkt, in feite in het toepassingsgebied van het Strafwetboek of van de bijzondere wetten die het aanvullen.

De diverse in deze studie aangehaalde voorbeelden illustreren treffend in dit opzicht de virtuele aanwezigheid van verscheidene telasteleggingen, waarin het Strafwetboek en inzonderheid artikel 245 ervan voorzien^{51 52}.

⁵⁰ Zie advies van 4 juni 1975 van de Raad van State (st. 651/1, p. 36).

⁵¹ St. 651/1, p. 152-153. De studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht haalt eveneens verscheidene feiten aan die bepaalde projecten als specifieke ministeriële misdrijven strafbaar willen stellen en die penaal strafbaar zouden kunnen worden gesteld krachtens artikel 104 Sw. (dat als misdrijf aanmerkt de aanslag ondernomen met het oogmerk om hetzij de regeringsvorm of de orde van troonopvolging te vernietigen of te veranderen, hetzij de burgers of de inwoners de wapens te doen opnemen tegen het koninklijk gezag, de wetgevende kamers of één daarvan) of krachtens artikel 458 Sw. (dat als misdrijf aanmerkt het feit dat een persoon, die uit hoofde van zijn staat of beroep kennis draagt van geheimen die hem zijn toevertrouwd, deze bekendmaakt buiten het geval dat hij geroepen wordt om in rechte getuigenis af te leggen en buiten het geval dat de wet hem verplicht die geheimen bekend te maken).

⁵² Men zou zich kunnen afvragen of een dergelijke oplossing wel overeenstemt met de tekst of althans met de geest van de Grondwet. Het staat, meen ik, vast dat bevestigend moet worden geantwoord.

In zijn advies van 12 augustus 1975 zegt de Raad van State: "de grondwetgever heeft het stellig zo gezien dat de wetgever sommige door ministers gepleegde feiten als specifieke misdrijven strafbaar zou kunnen stellen. Daaruit mag niet worden afgeleid dat het in strijd zou zijn met de Grondwet dat niet te doen. Of het in de huidige stand van onze strafwetten al dan niet verantwoord is sommige door ministers gepleegde feiten als specifieke misdrijven strafbaar te stellen, moet door de wetgever worden uitgemakt" (st. 651/1, p. 13).

Vgl. het advies van 4 juni 1975 van de Raad van State betreffende de vraag of het ontbreken van een specifiek stelsel overeenstemt met de opvatting die de grondwetgever van 1831 over de ministeriële verantwoordelijkheid had.

"Uit de formulering van de artikelen 90 en 134 van de Grondwet alsook uit de parlementaire voorbereiding blijkt dat het Nationaal Congres niet de bedoeling heeft gehad de verantwoordelijkheid van de ministers te beperken tot de feiten die in de gewone strafwetten zijn bepaald" (*ibid.*, p. 36); zie ook de mening van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht, naar welke "de grondwetgever aan de wetgevende macht de uitdrukkelijke verplichting opgelegd heeft de zogenaamde ambtelijke misdrijven vast te stellen, d.w.z. de misdrijven die alleen door de ministers kunnen begaan worden door misbruik te maken van hun functie en die het gemeen recht dus niet kent (*ibid.*, p. 135).

⁴⁷ Advies van 3 maart 1975 van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie (st. 651/1, nr. 19, pp. 68-69).

⁴⁸ Zie de memorie van toelichting van het ontwerp (st. 651/1, p. 4).

⁴⁹ Deze bepaling staat zeer dicht bij de tekst van artikel 3, § 3, van het eerste voorontwerp dat luidde: "De door de ministers begane inbreuken op het Strafwetboek en op de bijzondere strafwetten zijn onderworpen aan de bepalingen van dit wetboek en van deze wetten" (st. 651/1, p. 57).

15. Deze oplossing kan gewis op allerlei manieren aangepast worden zodat, in een zekere mate, stelsels die een specifieke strafrechtelijke verantwoordelijkheid invoeren nader tot elkaar kunnen worden gebracht.

Een eerste aanpassing zou kunnen bestaan in het aanvullen van het gemene strafrecht op bepaalde punten.

Aldus zegt de memorie van toelichting van het regeringsontwerp: "De vraag blijft evenwel open of het Strafwetboek niet bepaalde leemten vertoont, namelijk op het gebied van de omkoperij en van het 'trafic d'influence', maar het voegt eraan toe dat deze vraag "nog ter studie" is⁵³.

Een andere aanpassing zou de hoedanigheid van minister tot een verzwarende omstandigheid kunnen maken. In de memorie van toelichting bij het ontwerp staat te lezen: "Een andere vraag is, of de hoedanigheid van minister niet als een bezwarende omstandigheid dient te worden aangemerkt waaruit een verhoging van de toepasselijke maximumstraf voort vloeit".

"In de huidige stand van de wetgeving zou de strafrechtelijke beslissing met de hoedanigheid van minister van de beklaagde kunnen rekening houden om de maximumstraf op te leggen. Toch zou het kunnen wenselijk blijken dat voor bepaalde misdrijven een zwaardere straf wordt voorgeschreven voor het geval dat ze worden gepleegd door een minister of staatssecretaris"⁵⁴.

Dit probleem is eveneens nog steeds ter studie⁵⁵.

16. Welk gevolg aan deze aanpassingsontwerpen ook moge worden gegeven, toch blijft dat het beginsel van de oplossing van het voorontwerp betreffende de grondslag van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid der ministers in aanmerking verdient te worden genomen.

De enkele opmerkingen die ik meen te moeten maken betreffende de tekst van artikel 3 van het

ontwerp betreffen dan ook niet de kern van deze oplossing.

a) *Eerste opmerking*: artikel 3 verwijst naar toepassing van de bepalingen van het Strafwetboek en van de bijzondere strafwetten.

Zoals hij nu luidt is de tekst in ieder geval in te algemene termen opgesteld: zijn de bepalingen van het Strafwetboek en van de bijzondere strafwetten die de misdrijven karakteriseren en de straffen vastleggen toepasselijk op de ministers, toch bestaan er andere bepalingen in het Strafwetboek en in de bijzondere strafwetten die, als zodanig, niet toepasselijk zijn op de door de ministers begane misdrijven⁵⁶.

b) *Tweede opmerking*: de tekst verduidelijkt niet, of de op de ministers toepasselijke bepalingen van het Strafwetboek en van de bijzondere strafwetten de bepalingen omvatten die betrekking hebben op de misdrijven begaan door ambtenaren of andere personen die met een openbare dienst zijn belast.

Het huidig ontwerp houdt geen bepaling in als die van § 2 van het artikel 3 in het eerste voorontwerp, luidens welke "de bepalingen van de strafwetten betreffende de inbreuken eigen aan ambtenaren of aan de met enig gedeelte van het openbaar gezag beklede personen toepasselijk zijn op de ministers"⁵⁷.

De memorie van toelichting wijst er weliswaar op dat "meerdere bepalingen van het Strafwetboek feiten strafbaar stellen wanneer deze gepleegd werden door een ambtenaar, een openbaar officier of een persoon die met een openbare dienst is belast" en dat "deze bepalingen vanzelfsprekend van toepassing zijn op ministers"⁵⁸.

Echter, zoals de Raad van State opmerkt in zijn advies van 12 augustus 1975, zou de tekst zelf van het ontwerp "iedere twijfel moeten wegnemen omtrent de vraag of de bepalingen betreffende de misdrijven, gepleegd door ambtenaren, openbare officieren of andere met enig gedeelte van het openbare gezag beklede personen op de ministers toepasselijk zijn"⁵⁹.

c) *Derde opmerking*: de tekst zegt dat de bepalingen van het Strafwetboek en van de bijzondere wetten toepasselijk zijn op de ministers.

⁵³ St. 651/1, p. 4.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 4. Cf. artikel 266 van het Strafwetboek.

⁵⁵ Een van de amendementen op het wetsvoorstel voorgesteld door de h. Uytendaele gaat uit van dezelfde bezorgdheid (*Gedr. St., Kamer, 1975-76, nr. 651/2, p. 1*): de hoedanigheid van minister en staatssecretaris zou gelden als een bezwarende omstandigheid.

Artikel 3 zou drie paragrafen omvatten waarvan de eerste als volgt zou luiden: "De bepalingen van het Strafwetboek en van de bijzondere strafwetten zijn van toepassing op de ministers en staatssecretarissen.

De hoedanigheid van minister en staatssecretaris geldt als een bezwarende omstandigheid".

Men kan gewis begrijpen dat de hoedanigheid van minister of staatssecretaris als een verzwarende omstandigheid geldt, doch de tekst zou in dit geval natuurlijk de grenzen moeten bepalen binnen welke de straffen, vastgesteld door de verschillende, eventueel toepasselijke wettelijke bepalingen, verzwaaard worden.

⁵⁶ Zie de voorbeelden aangehaald in het advies van 3 maart 1975 van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie (st. 651/1, pp. 67-68 en 94).

⁵⁷ St. 651/1, p. 57.

⁵⁸ St. 651/1, p. 8.

⁵⁹ Advies van de Raad van State van 12 augustus 1975, st. 651/1, pp. 13 en 14.

Indien deze gedachte in de tekst zelf uitgedrukt zou worden, mogen om de in mijn advies van 3 maart 1975 gegeven redenen, de bewoordingen van artikel 3, § 2, van het eerste voorontwerp niet onveranderd worden overgenomen (*Ibid.*, pp. 68-69).

In werkelijkheid blijven deze toepasselijk op de ministers⁶⁰.

De bepalingen van het Strafwetboek en de bijzondere wetten die de misdrijven karakteriseren en de hierop toepasselijke straffen bepalen, zijn steeds toepasselijk geweest op de ministers en zijn dat nog: artikel 90 van de Grondwet noch enige andere grondwettelijke of wettelijke bepaling onttrekken hen aan de gelding van deze regels.

Ondanks de desbetreffende uitleg in de memorie van toelichting⁶¹ van het ontwerp kon de tekst zoals hij nu is de nadelen bieden die voortvloeien uit een nieuwe telastelegging, o.m. betreffende de toepassing van de strafwet in de tijd.

d) *Vierde en laatste opmerking*: artikel 3 van het ontwerp spreekt weliswaar niet, zoals artikel 3, § 3, van het eerste voorontwerp, van een misdrijf specifiek aan het ministerieel ambt.

Maar noch de tekst van artikel 3 noch de memorie van toelichting⁶² drukken op passende wijze de idee uit dat de wet aan het overgangsstelsel van artikel 134 van de Grondwet een einde zal maken.

Het lijkt mij, dat de tekst uitdrukkelijk zou moeten bepalen, dat de wet de gevolgen van dit stelsel stopzet, in zoverre artikel 134 van de Grondwet een discretionaire macht toekent aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers om een minister in beschuldiging te stellen, en aan het Hof van Cassatie om hem te berechten, met karakterisering van het misdrijf en bepaling van de straf⁶³.

⁶⁰ Artikel 1 van het ontwerp van 1870 luidde, dat "de bepalingen van het Strafwetboek toepasselijk zullen blijven op de ministers" (st. 651/1, p. 124).

⁶¹ In de memorie van toelichting staat te lezen, dat "nooit betwist is geworden dat de bepalingen van het Strafwetboek en van de bijzondere strafwetten uit zichzelf van toepassing zijn op de ministers. Het leek nochtans aangevoelen die toepasselijkheid in het ontwerp te bevestigen, om twee redenen: 1° artikel 90, tweede lid, van de Grondwet schrijft uitdrukkelijk voor dat de uitvoeringswet zal bepalen in welke gevallen de ministers verantwoordelijk zijn en welke straffen hun worden opgelegd; 2° er zou twijfel kunnen rijzen omtrent de vraag of de discretionaire macht waarvan sprake in artikel 134 van de Grondwet ten einde is gekomen" (st. 651/1, p. 8).

⁶² "Op grond van die overwegingen heeft de Regering beslist ervan af te zien een misdrijf specifiek aan het ministerieel ambt, dat verbonden is aan het begrip misbruik, in te voeren". "De ministers zullen dienvolgens uitsluitend onderworpen zijn aan de bepalingen van het Strafwetboek en van de bijzondere strafwetten..." (st. 651/1, p. 4). "Zoals in de algemene uiteenzetting werd toegelicht, voert het ontwerp geen misdrijven in die specifiek zijn aan het ministerieel ambt..." "Er zou twijfel kunnen rijzen omtrent de vraag of de discretionaire macht waarvan sprake in artikel 134 ten einde is gekomen" (*ibid.*, p. 8).

⁶³ Reeds m.b.t. het eerste voorontwerp maakte de Raad van State in zijn advies van 4 juni 1975 de opmerking: "Aangezien echter de regeling van artikel 134 gedeeltelijk in strijd is met het Europees Verdrag van de rechten van de mens en niet bestaansbaar is naast de regeling welke de nieuwe wet invoert, verdient het in ieder geval aanbeveling dat de wetgever duidelijk uiting geeft aan zijn voornemen om, door het aannemen van de ontwerp-wet, een einde te maken aan iedere mogelijkheid om artikel 134 toe te

II. De jurisdictionele bevoegdheid

A. Het stelsel van de Grondwet

17. Het tweede kenmerk van het stelsel van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid der ministers dat door de Grondwetgever werd ingevoerd heeft betrekking op de jurisdictionele bevoegdheid: enkel het Hof van Cassatie zitting houdend in verenigde kamers is bevoegd om de ministers te berechten wegens de misdaden en wanbedrijven die zij hebben gepleegd.

Krachtens artikel 90, lid 1, van de Grondwet, geeft "de Kamer van Volksvertegenwoordigers... het recht ministers in beschuldiging te stellen en hen te brengen voor het Hof van Cassatie, dat alleen is bevoegd om hen te berechten, in verenigde kamers⁶⁴, behoudens hetgeen de wet zal bepalen... betreffende misdaden en wanbedrijven die door ministers buiten de uitoefening van hun ambt mochten zijn gepleegd"⁶⁵.

Bovendien bepaalt artikel 134 — ik moge eraan herinneren — : "Totdat de wet erin zal hebben voorzien, heeft het Hof van Cassatie een discretionaire macht om een minister te berechten met karakterisering van het misdrijf en bepaling van de straf" onder voorbehoud dat de straf echter "niet zwaarder mag zijn dan opsluiting, behalve in de gevallen door de strafwetten uitdrukkelijk bepaald."

Deze grondwettelijke bepalingen die de bevoegdheid van de gewone strafgerechten uitsluiten zijn van openbare orde⁶⁶.

passen". (Advies Raad van State van 4 juni 1975, st. 651/1, p. 36.)

⁶⁴ Zie artikel 131, leden 2 en 3, van het Gerechtelijk Wetboek:

"In alle gevallen waarin het Hof met verenigde kamers moet vergaderen houdt het zitting in oneven getal en met ten minste zeventien leden.

"Beschuldigingen tegen ministers, aangenomen ter uitvoering van artikel 90 van de Grondwet, worden berecht door de verenigde kamers."

Vgl. de wet van 18 juni 1869 op de rechterlijke inrichting, art. 134, lid 3, gewijzigd bij artikel 4 van de wet van 25 februari 1954, krachtens hetwelk de verenigde kamers die ministers berechten in even getal moesten zitting nemen en ten minste achttien leden tellen.

⁶⁵ Men zegt soms dat de Grondwet aldus aan de ministers een "voorrecht van rechtsmacht" zou hebben verleend. (Zie onder meer WIGNY, II, nr. 532, p. 707; studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht, st. 651/1, p. 146; memorie van toelichting van het eerste voorontwerp van de Regering, *ibid.*, p. 50.)

Het lijkt niet wenselijk deze uitdrukking te gebruiken die soms, maar m.i. ten onrechte, wordt gebezigd door de doctrine i.v.m. de bevoegdheid van het hof van beroep voor het berechten van misdrijven die door leden van de rechterlijke macht en door sommige autoriteiten begaan worden. De bijzondere bevoegdheid van een vonnisgerecht t.o.v. bepaalde bekleders van openbare ambten bestaat niet in hun persoonlijk, doch in het algemeen belang.

⁶⁶ In ons land kan men niet vasthouden aan de in Frankrijk soms onderwezen stelling, volgens welke, aangezien de ministers geen principiële onverantwoordelijkheid genie-

18. Is de grondslag van de ministeriële strafrechtelijke verantwoordelijkheid eenmaal bepaald, dan rijst nog een belangrijk probleem: de keuze van de autoriteit die belast zal worden met de hoge opdracht hen te berechten wegens die verantwoordelijkheid.

De vergelijkende studie van het positief recht van de Staten toont aan dat er desbetreffend drie hoofdstelsels bestaan⁶⁷.

Ofwel behoort de berechting van de ministers tot de bevoegdheid van het Opperste Hof van de Staat, zoals in Nederland⁶⁸, het Groothertogdom Luxemburg⁶⁹ en in ons land; of aan het Constitutioneel Hof zoals in Oostenrijk⁷⁰ en Italië⁷¹.

Ofwel behoort de strafrechtelijke berechting van de ministers tot de bevoegdheid van een uitzonderingsrecht, "Bijzonder Hof" (Cour spéciale) of "Hoog Hof" (Haute Cour) genaamd. Deze oplossing heeft o.m. Frankrijk in heel wat Grondwet-

ten, niets belet dat zij, bij gebrek aan een parlementaire akte van inbeschuldigingstelling, voor de gewone strafrechten kunnen worden vervolgd uit hoofde van de misdrijven die zij, zelfs tijdens de uitoefening van hun ambt, hebben gepleegd (ORBAN, *op. cit.*, II, nr. 145, p. 308; VEDEL, *Manuel élémentaire de droit constitutionnel*, Parijs, 1949, p. 545; zie van dezelfde auteur, "La compétence de la Haute Cour, in *Mélanges Magnol*, Parijs 1948, pp. 393 e.v., inz. 409).

⁶⁷ Interparlementaire Unie, *Parlements*, vergelijkende studie over de structuur en de werking van de representatieve instellingen in vijftig landen, door M. AMELLER, P.U.F., Parijs 1966, pp. 364 e.v.

⁶⁸ Grondwet van 30 november 1887, art. 165, gewijzigd bij de wet van 3 september 1948 en herzien in 1972.

⁶⁹ Volgens de wet van 18 februari 1885 op de rechterlijke inrichting, worden de beschuldigingen aangenomen tegen leden van de Regering, overeenkomstig artikel 82 van de Grondwet, voor het Hoog Gerechtshof, in voltallige zitting, gebracht (art. 46, 2°).

⁷⁰ Federale Grondwet van 1929, weer van kracht geworden krachtens de constitutionele wet nr. 4 van 1 mei 1945, artt. 142 en 143.

⁷¹ Grondwet van 27 december 1947, artt. 134 en 135.

De berechting van de President van de Republiek en van de ministers gebeurt, benevens door de gewone rechters in het Hof, door zestien leden door het Parlement in gemeenschappelijke vergadering gekozen bij het begin van elke legislatuur onder de burgers die voldoen aan de voorwaarden om tot senator te worden verkozen (*ibid.*, art. 134, laatste lid).

⁷² Grondwet van 3 september 1791, titel III, hoofdstuk V, art. 23; Grondwet van 5 fructidor jaar III, artt. 265 tot 273; Grondwet van 22 frimaire jaar VIII, artt. 72 en 73; sénatus-consulte van 24 floréal an XII, art. 103.

Onder het huidig stelsel van de Grondwet van 4 oktober 1958, worden de ministers berecht door een "Haute Cour de Justice"; die is samengesteld uit leden die de Assemblée nationale en de Senaat in hun midden in gelijk aantal verkiezen na elke volledige of gedeeltelijke hernieuwing van deze assemblees (art. 67; zie ook de "ordonnance" nr. 591 van 2 januari 1959 houdende de organieke wet over de Haute Cour de Justice).

Het stelsel dat in Frankrijk sinds de oorlog wordt toegepast en waarin het bijzonder rechtscollege uitsluitend uit parlementsleden samengesteld is staat zeer dicht bij het stelsel dat de bevoegdheid tot berechting van de ministers voorbehoudt aan het Parlement of aan één van de Kamers daarvan (raadpl. M. DUVERGER, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, P.U.F., Parijs, 1971, t. II, p. 338).

ten toegepast⁷² en zij werd ook in Denemarken⁷³ en Finland⁷⁴ aangenomen.

Ofwel ook krijgt het Parlement of althans een van de Kamers ervan deze bevoegdheid toegevoegd: dit is het "impeachment"-stelsel dat tijdens de XVIe eeuw in Groot-Brittannië ontstond en dat werd overgenomen door sommige Franse Grondwetten⁷⁵ alsmede door de Grondwetten van talrijke Staten met een presidentieel regime waaronder de Verenigde Staten^{76 77}.

In de Staten waar aan een bijzonder Hof of een Kamer van het Parlement bevoegdheid is verleend om de ministers te berechten, wordt de uitsluiting van de gerechtelijke of grondwettelijke rechter meestal verantwoord door te wijzen op de belangen van het regime, van de magistratuur en van de beschuldigen.

Het belang van het regime, zegt Burdeau, want men is van oordeel dat de gewone rechters niet onafhankelijk genoeg zouden zijn t.a.v. mensen die aan de macht zijn geweest of daar kunnen terugkeren; het belang van de magistratuur, dat vergt dat deze niet gemengd raakt in de politieke twisten; het belang van de beschuldigen ten slotte, wier activiteit moet kunnen worden beoordeeld door een orgaan dat bevoegd is om van alle omstandigheden kennis te nemen⁷⁸.

⁷³ Onder het stelsel van de Grondwet van 5 juni 1915, gewijzigd op 10 september 1920, worden de ministers berecht door het "Hoog Hof" dat bestaat uit vijftien van zijn leden en uit vijftien door het Parlement verkozen leden (artt. 66 en 67); zie ook de Grondwet van 5 juni 1953, artt. 59 en 60).

⁷⁴ Onder het stelsel van de Grondwet van 17 juli 1919 is het vonnisgerecht het Hoog Hof dat bestaat uit leden van ambtswege en uit magistraten die door de kiezers van de Landsdag worden aangewezen (art. 59).

⁷⁵ Onder het stelsel van de "Charte" van 4 juni 1814, had enkel de "Chambre des pairs" het recht ministers te berechten (art. 55). Deze regel werd overgenomen in de "Acte Constitutionnel aux Constitutions de l'Empire" van 22 april 1815 (art. 40) en in de "Charte" van 14 augustus 1830 (art. 47).

Evenzo bepaalde de constitutionele wet van 16 juli 1875 betreffende de verhoudingen van de openbare machten, dat de ministers, in beschuldiging gesteld wegens misdrijven gepleegd tijdens de uitoefening van hun ambt, door de Senaat werden berecht (art. 12).

⁷⁶ Grondwet van 17 september 1787, art. II, sectie IV.

⁷⁷ Met het even aangehaalde werk van de Interparlementaire Unie over de Parlementen dient onder de verschillende stelsels die aan het Parlement een berechtigingsfunctie toekennen, t.a.v. de uitvoerende macht of van sommigen van haar leden, de bijzondere procedure te worden vermeld die in Noorwegen en Zweden wordt gevolgd, waar de ideeën van politiek toezicht en strafrechtelijke repressie nauw met elkaar verweven zijn (aangeh. studie, p. 367).

⁷⁸ "Intérêt du régime, car on estime que les juges ordinaires n'auraient pas l'indépendance nécessaire à l'égard d'hommes qui ont été au pouvoir ou qui peuvent y revenir; intérêt de la magistrature qui exige qu'elle ne soit pas mêlée aux controverses politiques; intérêt des accusés enfin dont l'activité doit pouvoir être appréciée par un organe compétent pour connaître de toutes les circonstances." (G. BURDEAU, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, 14e druk, Parijs, 1969, p. 594).

De Belgische grondwetgever was deze mening niet toegedaan: hij heeft volle vertrouwen in de rechterlijke macht gesteld.

De procureur-generaal Mathieu Leclercq, die van het Nationaal Congres deel uitmaakte, heeft de wil van de grondwetgever nader aangeduid als volgt:

Het Hof van Cassatie biedt alle wenselijke waarborgen van onafhankelijkheid, onpartijdigheid en inzicht. De hoge plaats ervan in de hiërarchische rangorde verheft het boven elke verdenking van toegevendheid, zwakheid of vrees; de proeven die de leden ervan hebben moeten doorstaan om deze rang te bereiken, de gewoonten van een leven, gewijd aan de studie en de beoefening van het recht, laten bij hen geen andere hartstocht leven dan die voor een gezonde en rustige beoordeling van de waarheid en de gerechtigheid; de grondwettelijke bevoegdheden van de rechterlijke macht die niet, zoals in andere landen, beperkt zijn tot gewone zaken van privé belang, maar die zowel het burgerlijk recht als het publiek recht omvatten, met al het belang van het ene en het andere, tekenen voor de Belgische magistratuur een studiesfeer uit en schenken haar een ervaring die het opperste hof, waar deze ervaring samengebonden wordt, maken tot het bekwaamste en waardigste college om met volle kennis van zaken uitspraak te doen over de grote debatten waartoe de vervolging van een minister wegens zijn verantwoordelijkheid leidt⁷⁹.

19. Wil men samenvatten hoe thans, met toepassing van de artikelen 90 en 134 van de Grondwet maar bij ontstentenis van een uitvoeringswet van deze bepalingen, de staat van het Belgisch recht is uit het oogpunt van de jurisdictionele bevoegdheid m.b.t. de strafrechtelijke verantwoor-

delijkheid der ministers, dan dienen twee hypothesen onderscheiden te worden al naar gelang de vervolging plaats heeft gehad tijdens of na de ministeriële ambtsperiode.

a) In de eerste hypothese, wanneer de strafbare feiten die de vervolging wettigen misdaden of wanbedrijven zijn, wordt thans unaniem aangenomen, dat alleen het Hof van Cassatie bevoegd is om van die feiten kennis te nemen, zelfs wanneer zij buiten de uitoefening van het ministerieel ambt zijn gepleegd⁸⁰. De doctrine daarentegen is verdeeld ten aanzien van de vraag of de ministers, tijdens hun ambtsduur, ook justitiabel zijn van het Hof van Cassatie wanneer het ten laste gelegde feit

⁸⁰ In de vorige eeuw heeft de vraag, of het Hof van Cassatie bevoegd is om kennis te nemen van de misdaden en wanbedrijven welke de ministers buiten de uitoefening van hun ambt hebben gepleegd twistvragen doen rijzen (zie de studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht, st. 651/1, pp. 153-155).

Dienaangaande werden drie opvattingen uitgesproken: Volgens een eerste alleenstaande opvatting, vertolkt door Delcour, verslaggever bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers voor het wetsontwerp dat de wet van 19 juni 1865 werd, kon de minister, die buiten zijn ambtsuitoefening een strafbaar feit had begaan, bij gebreke aan een uitvoeringswet van de artikelen 90 en 134 van de Grondwet, door de Kamer niet in beschuldiging worden gesteld noch door het openbaar ministerie worden vervolgd. Zoals die verslaggever zegde: "Cette interprétation conduirait à assurer l'impunité d'un ministre coupable d'un délit ordinaire; tous les Belges sont égaux devant la loi et la loi pénale est la même pour tous. La personne du Roi seule est inviolable en Belgique" (*Pasin*, 1865, 161).

Had deze opvatting in de vorige eeuw haar aanhangers, thans is zij helemaal opgegeven.

Dit is ook het geval voor de tweede opvatting die in de XIXe eeuw ook door THONISSEN werd verdedigd in een van de eerste drukken van zijn werk *La Constitution annotée* (§ 257), en volgens welke de ministers door de gewone rechtbanken berecht worden voor de gemeenschappelijke misdaden en wanbedrijven buiten betrekking met hun ambt.

Evenmin als de eerste heeft zij het gewonnen.

Volgens de derde opvatting is tijdens de ambtsduur van de ministers alleen het Hof van Cassatie bevoegd om alle door de ministers gepleegde misdaden en wanbedrijven te berechten, ongeacht of deze misdaden en wanbedrijven in of buiten de uitoefening van het ambt zijn gepleegd, ongeacht of zij op dat ambt betrekking hebben of niet. Deze mening, die reeds in de XIXe eeuw door de meeste auteurs verdedigd werd, wordt thans door de doctrine unaniem aangenomen (THONISSEN, *op. cit.*, 3e druk, nr. 275, pp. 201 e.v.; GIRON, *op. cit.*, v^o Ministres, nr. 21; RIGAUX en TROUSSE, *op. cit.*, II, p. 238; DE VISSCHER, noot onder Hof Brussel, 1 februari 1950, R.C.J.B., 1952, pp. 46 e.v., inz. p. 49; WIGNY, *op. cit.*, II, nr. 534, pp. 707-708; CONSTANT, *Tr. élém. dr. pén.*, I, nr. 90, p. 135, noot 2; MAST, *Belg. Grondw. Recht*, 1972, nr. 311, p. 289).

Behalve dat deze opvatting steun vindt zowel in de algemene bewoordingen van artikel 90 van de Grondwet als in de gegevens van de parlementaire voorbereiding van de Grondwet (zie HUYTTENS, *Discussions du Congrès national de Belgique*, Brussel 1844, II, blz. 22), getuigt zij tevens van wijsheid. "Après tout", zegt WIGNY, "même un délit de droit commun peut avoir une répercussion politique. Mieux vaut lui appliquer le régime d'exception qui protège l'exercice régulier de la fonction publique" (*op. cit.*, II, nr. 534, pp. 707-708). Deze oplossing werd eveneens aangenomen door de parlementaire commissie die in 1865, naar aanleiding van het tweegevecht tussen baron Chazal, minister van oorlog en kamerlid Delaet, dit probleem diende te onderzoeken (*Pasin*, 1865, 161).

⁷⁹ "La Cour de cassation présente toutes les garanties désirables d'indépendance, d'impartialité et de lumières. Sa haute position dans l'ordre hiérarchique la place au-dessus de tout soupçon de complaisance, de faiblesse ou de crainte; les épreuves par lesquelles ont dû passer ses membres pour atteindre cette position, les habitudes d'une vie consacrée à l'étude et à la pratique du droit, n'ont dû laisser en eux d'autre passion que celle d'une saine et calme appréciation de la vérité et de la justice; enfin, les attributions constitutionnelles du pouvoir judiciaire, qui ne sont point restreintes, comme dans d'autres pays, à de simples affaires d'intérêt privé, mais qui embrassent à la fois le droit civil et le droit public, avec tous les intérêts que l'un et l'autre comportent, tracent à la magistrature belge un cercle d'études et lui assurent une expérience qui font de la cour suprême, dans laquelle elle vient se concentrer, la juridiction la plus capable et la plus digne de prononcer en pleine connaissance de cause sur les grands débats qu'engendre la poursuite d'un ministre du chef de sa responsabilité." (Mémoires de l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, XXXI, M.N.J. LECLERCQ, "Un chapitre de droit constitutionnel. Le pouvoir judiciaire, 2e étude", pp. 30 en 31, aangehaald door THONISSEN, *op. cit.*, nr. 590, p. 401.) Raadpl. Nov., *op. cit.*, nr. 722; WIGNY, *op. cit.*, nr. 532, p. 705; studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht (st. 651/1, p. 169).

slechts een overtreding is. De meeste auteurs antwoorden hierop bevestigend⁸¹.

b) Wat de hypothese betreft dat een minister vervolgd zou moeten worden op een ogenblik dat zijn ministerieel ambt een einde heeft genomen, is de doctrine verdeeld.

Volgens een eerste opvatting, worden, wanneer vervolgingen ingesteld worden na de ambtsneerlegging, de misdrijven van de ministers door de gewone rechtbanken berecht, tenzij de strafbare feiten in de uitoefening van hun ambt werden gepleegd⁸².

⁸¹ CONSTANT zet uiteen: "La majorité des auteurs estiment que l'article 90 de la Constitution est étranger aux contraventions même si elles sont commises dans l'exercice des fonctions ministérielles. Pour la plupart d'entre eux, précise le même ouvrage, les ministres seraient justiciables du tribunal de police pour les contraventions commises en dehors de leurs fonctions et ils bénéficieraient de la protection accordée par l'article 90 de la Constitution pour les contraventions commises dans l'exercice de leurs fonctions pour autant qu'un acte des fonctions ministérielles puisse constituer une contravention" (CONSTANT, *op. cit.*, I, nr. 90, p. 135).

Ongetwijfeld is deze opvatting gedoceerd door verscheidene eminente juristen: o.a. die van het Studiecentrum voor de hervorming van de Staat (*op. cit.*, pp. 98-99), NYPELS en SERVAIS, althans in de druk van het Belgisch Strafwetboek van 1938 (p. 69), en BRAAS, *Précis de procédure pénale*, II, nr. 1180, p. 942. Ook tijdens de voorbereiding van de tijdelijke wet van 19 juni 1865 heeft de wetgever overwogen dat de door ministers begane overtredingen niet onder toepassing van dit artikel vielen (*Pasin.*, 1865, 160, 163 en 169; zie trouwens artikel 9 van deze wet). Niettemin lijkt deze opvatting in de Belgische doctrine niet te overheersen: voor GIRON, *op. cit.*, v^o Ministres, nr. 20, NYPELS en SERVAIS in de druk van 1896 van het *Code pénal belge interprété*, p. 479, ORBAN, *op. cit.*, II, nr. 146, p. 308, het *Rép. prat. du dr. belge*, v^o Pouvoir exécutif, nr. 106, Nov., *op. cit.*, nr. 723, MAST, *op. cit.*, nr. 311, p. 289, en DE VISSCHER, noot onder Hof Brussel, 1 februari 1950, R.C.J.B., 1952, p. 49, strekt de bevoegdheid van het Hof van Cassatie zich tijdens de ministeriële ambtsduur uit tot ieder misdrijf van een minister, hetzij misdaad, wanbedrijf of overtreding. Het Hof heeft zich in deze zin uitgesproken in een arrest van 27 juli 1891. T.a.v. een door een minister begane overtreding van een gemeenteverordening, besliste dit arrest: "D'après l'article 90 de la Constitution, les ministres ne sont justiciables que de la Cour de cassation et ne peuvent être mis en accusation que par la Chambre des Représentants" (*Bull. en Pas.*, 1891, I, 228).

Ik aarzel deze zienswijze te volgen. In mijn advies van maart 1975 heb ik de mening geuit: "Hoewel de wetgever kan bepalen dat het Hof van Cassatie bevoegd is voor de door ministers begane overtredingen, stelt de Grondwet evenwel de kennisneming door het Hof van deze inbreuken niet verplicht" (st. 651/1, p. 65-66); de tekstredenen blijken doorslaggevend; zij stemmen overeen met die welke uitstekend zijn uiteengezet in het advies van de Raad van State van 4 juni 1975 tot staving van die stelling (*ibid.*, pp. 24-26; vgl. de meergenoemde studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht, *ibid.*, pp. 146-149).

⁸² "Quand le ministre est en charge", luiden de bijkomende besluiten van het Studiecentrum voor de hervorming van de Staat, "la poursuite est une poursuite contre un ministre, qu'il s'agisse d'un fait des fonctions ou d'un fait de vie privée. Quand il est sorti de charge, l'action du chef d'un fait de ses anciennes fonctions est encore une poursuite contre un ministre. Mais quand l'action se base sur un fait de la vie privée, exercée contre un ancien ministre, il n'y a plus qu'une poursuite contre un particulier, la

Doch volgens een andere opvatting blijft na de ambtsneerlegging alleen het Hof van Cassatie bevoegd om kennis te nemen van misdrijven die door de ministers zowel in als buiten de uitoefening van hun ambt werden gepleegd⁸³.

De auteurs die deze zienswijze voorstaan, nemen evenwel aan dat het Hof van Cassatie niet bevoegd is in geval van een vervolging tegen een oud-minister wegens feiten van vóór zijn ambtsaanvaarding^{84 85}.

Bij een arrest, op 25 februari 1963 gewezen, heeft het Hof beslist, dat het niet bevoegd was in geval van een vervolging tegen een oud-minister, wanneer de ten laste gelegde feiten niet gepleegd werden toen hij minister was⁸⁶. Het heeft overwogen, dat alleen de misdrijven die een oud-minister gedurende zijn ambtstermijn pleegt de bevoegdheid van het Hof van Cassatie met zich kunnen brengen. Ik neig tot de mening, dat het Hof zodoende impliciet de opvatting heeft gevolgd die ik in mijn conclusie had ontwikkeld, volgens welke het Hof van Cassatie na de ambtsneerlegging bevoegd is om kennis te nemen van de misdrijven welke tijdens de ambtsduur zelfs buiten de ambtsuitoefening zijn gepleegd.

B. Het ingediend wetsontwerp

20. Het regeringsontwerp wil voor alles een systeem invoeren "om verwickelingen zoveel mogelijk te vermijden"⁸⁷.

fonction ministérielle et, si l'on peut dire, la personnalité ministérielle, y sont étrangères" (*op. cit.*, pp. 94-95; in dezelfde zin: Nov., *op. cit.*, nr. 732; WIGNY, *op. cit.*, II, nr. 532, p. 707; raadpl. RIGUAX en TROUSSE, *op. cit.*, p. 236).

⁸³ THONISSEN, *op. cit.*, nr. 276, pp. 204 tot 206; GIRON, *op. cit.*, v^o Ministres, nr. 20; ERRERA, *op. cit.*, p. 228; MAST, *op. cit.*, p. 289; raadpl. Nov., *op. cit.*, nr. 732.

Deze oplossing is te vergelijken met het stelsel dat van toepassing is op de vervolging van magistraten wegens misdaden en wanbedrijven die zij buiten de uitoefening van hun ambt hebben gepleegd, en volgens hetwelk het noodzakelijk is doch voldoende, opdat de bijzondere bevoegdheidsregels gelding hebben, dat de verdachte de hoedanigheid van magistraat had op het ogenblik, hetzij van het misdrijf hetzij van de vervolging (art. 479 Sv.; Cass., 19 februari 1962, *Bull. en Pas.*, 1962, I, 697).

⁸⁴ Zoals RIGAUX en TROUSSE schrijven: "Si, pendant la durée des fonctions ministérielles, l'action du chef de ces faits était devenue une action contre un ministre", "elle perd ce caractère après que le ministre a cessé ses fonctions" (*op. cit.*, II, pp. 237-238).

⁸⁵ Volgens een variante van deze opvatting, zouden in zulk geval, de door de minister in of buiten de uitoefening van zijn ambt begane misdrijven uitsluitend tot de bevoegdheid van het Hof van Cassatie blijven behoren, maar de inbeschuldigingstelling door de Kamer zou alleen vereist zijn voor de in de uitoefening van het ambt gepleegde misdrijven; voor de andere misdrijven zou het openbaar ministerie ambtshalve kunnen optreden (DE KERCKHOVE DE DENTERGHEM, *op. cit.*, p. 65; raadpl. Pand. belges, v^o Accusation des ministres, nr. 20; BELTJENS, *Constit. belge rev.*, sub art. 64, nr. 10; Nov., *op. cit.*, nr. 732; RIGAUX en TROUSSE, *op. cit.*, p. 237).

⁸⁶ *Bull. en Pas.*, 1963, I, 701.

⁸⁷ Memorie van toelichting, st. 651/1, p. 4. In deze memo-

Hoewel het voorgesteld systeem in zijn geheel inderdaad eenvoudig, logisch en coherent is, laten de teksten waarin het is neergelegd, dunkt mij, niettegenstaande de aanduidingen in de memorie van toelichting, op bepaalde punten enige onzekerheid bestaan. In het voorbijgaan zal ik op die punten wijzen, met de hoop dat ze in de loop van de parlementaire werkzaamheden opgelost zullen worden.

Het regeringsontwerp maakt onderscheid naar gelang de minister tijdens zijn ambtsduur of na zijn ambtsneerlegging vervolgd wordt (artikelen 1 en 2).

21. In de eerste hypothese is het Hof van Cassatie principieel bevoegd; de bevoegdheid van de gewone rechtbanken is de uitzondering.

Artikel 1, lid 1, drukt het beginsel van de bevoegdheid van het Hof van Cassatie uit als volgt: "Tijdens hun ambtsduur worden de ministers en staatssecretarissen berecht door het Hof van Cassatie, in verenigde kamers, voor de misdrijven die zij hetzij vóór hun ambtsaanvaarding, hetzij tijdens hun ambtsduur hebben gepleegd. Vervolgelingen die reeds voor de gewone rechtbanken werden ingesteld, blijven bij hen aanhangig".

Aan het Hof van Cassatie wordt dus tijdens de ambtsduur de ruimste bevoegdheid toegekend.

Wat de bevoegdheid ratione materiae betreft, neemt het kennis van alle misdrijven, ongeacht de aard ervan: misdaden, wanbedrijven en overtredingen⁸⁸, politieke misdrijven en persmisdrijven.

rie wordt terecht herinnerd aan de mate waarin de wetgever zich op dat stuk door de grondwettelijke regels gebonden voelt: "Krachtens artikel 90 van de Grondwet vallen de misdaden en wanbedrijven, die werden gepleegd in de uitoefening van het ambt, noodzakelijkerwijze onder de bevoegdheid van het Hof van Cassatie en kunnen zij niet worden vervolgd dan op inbeschuldigingstelling door de Kamer van Volksvertegenwoordigers. "Een daarvan afwijkende regeling zou kunnen worden ingevoerd met betrekking tot de misdrijven, die werden gepleegd buiten de uitoefening van het ambt. De wetgever kan dezelfde regelen uitvaardigen met betrekking tot de twee soorten misdrijven, maar hij is daartoe niet gehouden" (st. 651/1, p. 4).

⁸⁸ Zowel de wet van 19 juni 1865 (art. 9) als het ontwerp-Bara van 1870 (art. 56) en het voorstel van 1971 van de Studiecentra van drie politieke partijen (art. 2) gaven een verschillende oplossing voor overtredingen; in deze teksten, is de kennisgeving van de overtredingen in elk geval uitdrukkelijk aan de gewone gerechten opgedragen.

In het voorontwerp van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht (art. 1) en het eerste regeringsvoorstel (artt. 1 en 2) daarentegen werd de verdeling van de bevoegdheid tussen het Hof van Cassatie en de gewone rechtbanken, zoals in het huidige ontwerp, beheerst door identieke regels voor de drie soorten misdrijven.

Deze oplossing lijkt mij de voorkeur te moeten krijgen, zelfs indien, zoals ik meen, artikel 90 van de Grondwet zulks niet voorschrijft.

Men kan immers denken dat de redenen die de grondwetgever er toe gebracht hebben in artikel 90 een stelsel van bijzondere jurisdictionele bevoegdheid in te voeren voor de misdaden en wanbedrijven van de ministers ook gelden voor de overtredingen waaraan zij zich schuldig kunnen maken.

Zoals in de memorie van toelichting wordt gezegd⁸⁹, maakt de tekst geen onderscheid tussen misdrijven die in de ambtsuitoefening⁹⁰ en die welke daarbuiten worden gepleegd⁹¹. Hij maakt evenmin onderscheid tussen de misdrijven in verband met het ambt en die welke daarvan los staan.

⁸⁹ "Alle misdrijven die ten laste van ministers of staatssecretarissen in functie worden vervolgd, worden onderworpen aan de rechtsmacht van het Hof van Cassatie, ongeacht of zij werden gepleegd in dan wel buiten de uitoefening van het ambt. Op alle misdrijven zal dezelfde onderzoeks- en vervolgingsprocedure van toepassing zijn. Verschillende regelingen opleggen naar gelang de feiten gepleegd werden al dan niet in de uitoefening van het ambt kan leiden tot interpretatiemoeilijkheden, en, vandaar, tot moeilijkheden bij de toepassing" (st. 651/1, p. 5).

⁹⁰ Wat de misdaden en wanbedrijven gepleegd in de uitoefening van het ministerambt betreft, kan de wetgever dus alleen maar bevestigen dat het Hof van Cassatie grondwettelijk bevoegd is. Deze bevoegdheid moet behouden blijven, zowel wanneer er verder vervolgd wordt na de ambtsneerlegging als wanneer een vervolging tijdens de ambtsuitoefening ingesteld wordt. Aldus volgt het regeringsontwerp met deze regel enkel de grondwettelijke regel (vgl. het ontwerp dat op 24 februari 1870 door minister Bara bij de Kamer werd ingediend, artt. 41 tot 43, *Gedr. St., Kamer*, 1869-70, nr. 100, p. 12; st. 651/1, p. 124; het voorstel van de Studiecentra van drie politieke partijen, artt. 2, 22, 25 en 26, st. 651/1, p. 131; het voorontwerp van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht, artt. 1, 1°, 5 en 6, *ibid.*, p. 187, en het eerste voorontwerp van de Regering, artt. 1 en 10, *ibid.*, p. 56).

⁹¹ Wat de misdaden en wanbedrijven betreft, die buiten de uitoefening van het ambt van de minister worden gepleegd, heeft de wetgever daarentegen de keuze tussen verscheidene oplossingen.

Een eerste oplossing zou erin bestaan de kennisgeving van de door de ministers buiten de uitoefening van hun ambt gepleegde misdrijven aan de gewone gerechten op te dragen, ongeacht het tijdstip waarop de vervolgingen worden ingesteld. Een dergelijke oplossing is bij mijn weten nooit in overweging genomen in de tot nog toe opgemaakte ontwerpen en voorstellen. De voornaamste reden is duidelijk: de meeste motieven die de grondwetgever ertoe gebracht hebben de bevoegdheid van de gewone rechtbanken uit te sluiten, wanneer de minister een misdrijf heeft gepleegd in de uitoefening van zijn ambt, gelden ook voor het geval waarin, als een minister een strafbaar feit buiten de uitoefening van zijn ambt heeft gepleegd, tegen hem een vervolging zou moeten worden ingesteld tijdens zijn ambtsduur.

Een tweede oplossing zou, omgekeerd, erin bestaan aan het Hof van Cassatie de kennisgeving op te dragen van misdrijven die door de ministers buiten hun ambtsuitoefening worden begaan, of de vervolgingen worden ingesteld tijdens de ambtsduur of na de ambtsneerlegging. Dit was het stelsel van de voorlopige wet van 19 juni 1865 (art. 1).

Een derde oplossing die het midden houdt tussen de eerste en de tweede, bestaat erin een onderscheid te maken naar gelang de vervolging tijdens de ambtsduur of na de ambtsneerlegging plaatsheeft. In dit opzicht wordt de kennisgeving van de door de ministers buiten hun ambtsuitoefening gepleegde misdrijven opgedragen aan het Hof van Cassatie indien op het tijdstip van de vervolging de ministers nog in functie zijn, en aan de gewone rechtbanken indien op dat ogenblik het ministerambt een einde genomen heeft. Dit stelsel werd met verscheidene varianten aangenomen in het wetsontwerp-Bara van 1870 (artt. 46, 48, 50 en 51), het voorstel van 1971 van de Studiecentra van drie politieke partijen (artt. 2, 14, 22, 25 en 26) en het voorontwerp van 1974 van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht art. 1) en is ook het stelsel van het huidige ontwerp.

Wat de bevoegdheid *ratione temporis* betreft, zegt de tekst dat het Hof kennis neemt van de misdrijven die zowel vóór de ambtsopneming als tijdens de ambtsuitoefening worden gepleegd.

Op het evenvermeld beginsel voert artikel 1, lid 2, een uitzondering in: "Vervolgingen die reeds voor de gewone rechtbanken werden ingesteld, blijven bij hen aanhangig."

Hoewel in beginsel het Hof van Cassatie kennis neemt, tijdens de ambtsduur van de minister, van de misdrijven welke hij vóór zijn ambtsopneming heeft gepleegd, blijven de gewone rechtbanken kennis nemen van de misdrijven waarvoor reeds vervolgingen bij hen aanhangig waren.

Naar mijn mening zouden door de wetgever preciseringen moeten kunnen worden gegeven, althans over de volgende vier punten, die betrekking hebben op de vereisten waaraan moet zijn voldaan om de vervolgingen die reeds aanhangig zijn bij de gewone rechtbanken hierbij gedurende de ministeriële ambtsuitoefening aanhangig te laten:

a) Vervolgingen die reeds voor de gewone rechtbanken zijn ingesteld blijven hierbij slechts aanhangig indien deze rechtbanken vonnisgerichten zijn.

In haar gewone betekenis kan de uitdrukking "gewone rechtbank" in strafzaken van toepassing zijn hetzij op een onderzoeksgerecht hetzij op een vonnisgerecht, hetzij tegelijk op beide gerechten. Het onderzoeksgerecht kan zowel als het vonnisgerecht kennis nemen van daden van vervolging.

Het tweede lid van artikel 1 zou, naar de letter, kunnen worden uitgelegd in die zin dat vervolging bij het gewone vonnisgerecht aanhangig blijft wanneer daden van vervolging voor het gewone onderzoeksgerecht zijn verricht.

Gewis zegt de memorie van toelichting: "Werd reeds een strafrechtelijk onderzoek geopend, dan zal dit gewoon worden verder gezet" en "De verwijzing naar het bevoegd rechtscollège, het Hof van Cassatie, zal niet kunnen gebeuren door de raadkamer maar uitsluitend door de Kamer van Volksvertegenwoordigers"⁹².

Doch deze verklaring lijkt onvoldoende, nu zij, met name, in bewoordingen van te absoluut karakter is gesteld.

Wanneer, na de heropening van een gerechtelijk onderzoek doch vóór de regeling van de procedure, de verdachte minister wordt, is niet het gewone gerecht het bevoegd vonnisgerecht maar wel het Hof van Cassatie en de verwijzing wordt door de Kamer van Volksvertegenwoordigers bevolen wanneer op het tijdstip van de regeling van de procedure de verdachte nog altijd minister is.

Wanneer daarentegen de verdachte, die na de

heropening van het onderzoek minister is geworden, het niet meer is op het ogenblik van de procedureregeling, is er m.i. geen enkele reden om het Hof van Cassatie feiten te laten berechten, bijgevolg om de Kamers van Volksvertegenwoordigers de verwijzing te laten bevelen⁹³.

In de geest van de opstellers van het ontwerp, bepaalt het ogenblik waarop het vonnisgerecht van de zaak kennis heeft gekregen, de verdeling van de bevoegdheden tussen het Hof van Cassatie en de gewone rechtbank, en niet het ogenblik waarop het onderzoek werd geopend⁹⁴.

Het zou dus duidelijk moeten zijn dat, als een verdachte die geen minister is dit wordt na het instellen van een gerechtelijk onderzoek maar vóór de procedureregeling, het bevoegd vonnisgerecht wel het Hof van Cassatie is, voor zover de verdachte op het ogenblik van de procedureregeling nog altijd minister is.

b) De vervolgingen blijven bij de gewone rechtbanken slechts aanhangig indien deze vervolgingen zijn ingesteld voordat de minister in functie is getreden en zij kunnen, zelfs in geval van een voortdurend misdrijf, alleen van feiten die van vóór dit ogenblik dagtekenen kennis nemen.

Er zouden moeilijkheden kunnen rijzen voor de toepassing van de regel van artikel 1, lid 2, in geval van een voortdurend misdrijf dat aanhoudt na de aanhangigmaking daarvan bij het vonnisgerecht.

Bij voorbeeld: een verdachte die wordt vervolgd omdat hij zijn onvermogen heeft bewerkt en aan de op hem rustende verplichtingen niet heeft voldaan (art. 490bis van het Strafwetboek), wordt naar de correctionele rechtbank verwezen. Na de beschikking tot verwijzing wordt hij tot minister benoemd. Tijdens de debatten stelt de gewone rechter vast dat hij de wil uit te volharden in het niet voldoen aan zijn verplichtingen en dat het misdrijf blijft duren. Volgens het gemene recht wordt de datum van de feiten waarvoor wordt ver-

⁹³ Artikel 4, § 1, leden 4 en 5, van het ontwerp zegt overigens dat op het einde van een onderzoek door een onderzoeksmagistraat van het Hof van Cassatie de verwijzing naar het bevoegde gerecht geschiedt overeenkomstig het gemene recht wanneer het feiten betreft waarvan de berechting aan het Hof niet meer toekomt.

Bovendien staat in een andere passage van de memorie van toelichting dat, "indien de feiten die werden gepleegd vóór de ambtsaanvaarding, niet vervolgd zijn tijdens de uitoefening van het ambt, het gemeen recht weer van toepassing is" (st. 651/1, p. 6).

⁹⁴ N.a.v. artikel 1, lid 2, van het ontwerp, wijst de Raad van State erop, in zijn advies van 12 augustus 1975, "dat uit die tekst blijkt dat niet het tijdstip waarop een onderzoek of vervolgingen worden ingesteld, maar wel het tijdstip waarop de zaak bij het vonnisgerecht aanhangig wordt gemaakt, beslissend zal zijn voor de respectieve bevoegdheid van de gewone rechtbanken of van het Hof van Cassatie", en dat "de vertegenwoordigers van de Regering bevestigd hebben dat zulks wel de betekenis van de tekst van artikel 1 was" (st. 651/1, p. 14).

⁹² St. 651/1, p. 6.

volgd slechts voorlopig aangeduid in het arrest of de beschikking tot verwijzing of in de dagvaarding: de feitenrechter is het die deze datum definitief dient vast te stellen aan de hand van de uitslag van het onderzoek onder de tweevoudige voorwaarde dat de feiten der telastelegging dezelfde blijven en dat de rechten van de verdediging in acht genomen worden⁹⁵.

Tot voorkoming van een uitlegging, afgeleid uit deze gemeenrechtelijke regels, zou moeten worden vermeld dat de gewone rechtbanken waarbij de ingestelde vervolgingen reeds aanhangig zijn, geen kennis mogen nemen, zelfs in geval van een voortdurend misdrijf, dan van feiten van vóór de ambtsaanvaarding van de minister.

c) De reeds ingestelde vervolgingen blijven bij de gewone rechtbanken aanhangig, ongeacht de daad die tot dezer kennisneming heeft geleid.

De tekst maakt geen onderscheid volgens de daden die de kennisneming kunnen teweegbrengen.

Het gewone vonnisgerecht kan in de regel met de vervolging belast worden, hetzij door verwijzing op bevel van het onderzoeksgerecht, ofwel door dagvaarding van het openbaar ministerie, van de gelaedeerde partij of van een openbaar bestuur (wanneer de vervolging door dit bestuur ingesteld moet worden), ofwel door vrijwillige verschijning van de beklaagde. Welnu, de memorie van toelichting beoogt slechts de hypothese waarin het vonnisgerecht van de zaak kennis zou hebben gekregen ingevolge een verwijzing. Zij zou dus aanleiding kunnen geven tot een te restrictieve interpretatie van artikel 1, lid 2⁹⁶.

d) Ten slotte: gewone rechtbanken blijven verder kennis nemen van de voor hen reeds ingestelde vervolgingen, zelfs wanneer de ambtsaanvaarding van de minister is geschied na de daad van kennisneming van de eerste rechter, maar vóór de daad van kennisneming van de rechter in hoger beroep.

De uitdrukking "gewone rechtbank" kan immers van toepassing zijn zowel op een rechtbank die in eerste aanleg uitspraak doet als op een gerecht dat van een rechtsmiddel kennis kan nemen, b.v. een rechtbank in hoger beroep.

De regel volgens welke "de reeds voor de gewone rechtbanken ingestelde vervolgingen verder aanhangig blijven voor deze rechtbanken" zou dus geïnterpreteerd kunnen worden als betekend dat het beroepsgerecht slechts over de hiervoor ingestelde vervolgingen zal beslissen indien vóór de

handeling, waardoor de vervolging bij dit gerecht aanhangig is gemaakt, de minister zijn ambt nog niet had opgenomen⁹⁷.

22. Voor de tweede hypothese, die waarin de ministers vervolgd worden na hun ambtsneerlegging, voorziet het ontwerp in een stelsel dat het omgekeerde is: de gewone rechtbanken zijn principieel bevoegd en de bevoegdheid van het Hof van Cassatie is een uitzondering.

a) Het beginsel volgens hetwelk na de ambtsneerlegging, de gewone rechtbanken bevoegd zijn om kennis te nemen van misdrijven welke door de ministers zijn gepleegd, staat niet uitdrukkelijk in de tekst van het ontwerp; het valt impliciet af te leiden uit artikel 2 dat voorziet in de enkele twee gevallen waarin het Hof van Cassatie bevoegd is.

Uit dit beginsel vloeit een belangrijk gevolg voort dat tegelijk betrekking heeft op de bevoegdheid en op de procedure en in de memorie van toelichting als volgt wordt beklemtoond: "Wanneer een onderzoek wordt geopend op vraag van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, wordt het voortgezet door de met het onderzoek belaste magistraat. Na afloop van het onderzoek zal de zaak verwezen worden naar de gewone rechter overeenkomstig de regels van gemeen recht, zonder inbeschuldigingstelling van de Kamer van Volksvertegenwoordigers"⁹⁸.

Wil men zich echter niet vergissen over de draagwijdte van deze commentaar, dan lette men op de uitzondering waarvan sprake in artikel 2, lid 1, nl. het geval dat de feiten gepleegd werden in de vervulling van het ministerieel ambt⁹⁹.

Dat is de reden waarom de memorie van toelichting dadelijk na deze passage eraan toevoegt: "Deze regel kent een uitzondering. Krachtens artikel 90 van de Grondwet behoren de feiten die werden gepleegd in de vervulling van het ministerieel ambt zelf noodzakelijkerwijze tot de bevoegdheid van het Hof van Cassatie"¹⁰⁰.

⁹⁷ In de onderstelling dat een vervolging wordt ingesteld tegen iemand die minister wordt na zijn dagvaarding voor de correctionele rechtbank, blijft deze rechtbank overeenkomstig artikel 1, lid 2, van het ontwerp ongetwijfeld bevoegd om van de vervolging kennis te nemen. Indien de minister hoger beroep instelt tegen het vonnis van de correctionele rechtbank waarbij hij wordt veroordeeld, zal het hof van beroep van de vervolgingen kennis nemen ingevolge de verklaring van hoger beroep (raadpl. Cass., 26 februari 1973, *Arr. Cass.*, 1973, 711). De handeling om de zaak bij het gewone beroepsgerecht aanhangig te maken geschiedt nadat de minister zijn ambt heeft opgenomen. Men mag denken dat volgens de opstellers van het ontwerp, het hof van beroep bevoegd zal zijn om van het hoger beroep kennis te nemen, niettegenstaande deze omstandigheid.

⁹⁸ St. 651/1, p. 6.

⁹⁹ Zie *infra*, litt. b, 1°.

¹⁰⁰ St. 651/1, p. 6.

"Uit dit beginsel", aldus de memorie van toelichting, "volgt dat het Hof van Cassatie, wanneer feiten verbonden aan de vervulling van het ministerieel ambt bij hem aanhangig

⁹⁵ Cass., 20 juli 1961, *Pas.*, 1961, I, 1215; raadpl. Cass., 19 april 1963, *ibid.*, 1963, I, 878; 9 november 1964, *ibid.*, 1965, I, 237; 16 december 1974, *Arr. Cass.*, 1975, 446.

⁹⁶ De memorie van toelichting zegt: "Heeft de verwijzing naar het strafgerecht reeds plaatsgehad vooraleer de minister zijn ambt opnam, dan blijft de zaak aanhangig voor de rechtbank waarnaar ze werd verwezen en zal die over de feiten uitspraak doen" (st. 651/1, p. 6).

Het is dan ook duidelijk, dat, rekening houdende met deze uitzondering, na de ambtsneerlegging, de zaak, wanneer het onderzoek tijdens de ambtsuitoefening is geëindigd, naar de gewone rechtbank slechts kan worden verwezen overeenkomstig de regels van het gemeen recht (zonder inbeschuldigingstelling door de Kamer van Volksvertegenwoordigers) in de onderstelling dat de ten laste gelegde feiten buiten de uitoefening van het ministerambt zijn gepleegd.

b) Het beginsel van de bevoegdheid der gewone rechtbanken na de ambtsneerlegging van de minister lijdt immers twee uitzonderingen: het geval dat de strafbare feiten werden gepleegd in de vervulling van het ministerambt (art. 2, lid 1), en het geval dat de Kamer de minister in beschuldiging heeft gesteld (art. 2, lid 1).

In beide gevallen is het Hof van Cassatie als vonnisgerecht bevoegd.

1° *Eerste uitzondering*: strafbare feiten werden gepleegd in de vervulling van het ministerieel ambt.

Artikel 2, lid 1, luidt als volgt: "Nadat hun ambt is ten einde gekomen worden de ministers en staatssecretarissen berecht door het Hof van Cassatie, in verenigde kamers, voor misdrijven die zij hebben gepleegd tijdens hun ambtsduur, indien de ten laste gelegde feiten werden gepleegd in de vervulling van hun ministerieel ambt."

Een van de gevolgen van de regel, gegeven in de vorenvermelde bepaling, heeft betrekking op de procedure, en de memorie van toelichting zegt daaromtrent dat, "zelfs indien geen onderzoek werd geopend tegen een minister gedurende zijn ambtsperiode, voor feiten verbonden aan het ministerieel ambt, het initiatief van de vervolging, na de beëindiging van het ambt, uitgaat van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Het Hof van Cassatie, verenigde kamers, zal gevat worden voor een inbeschuldigingstelling van de Kamer van Volksvertegenwoordigers"¹⁰².

2° *Tweede uitzondering*: geval van inbeschuldigingstelling door de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

Artikel 2, lid 2, van het ontwerp bepaalt: "Wanneer de Kamer van Volksvertegenwoordigers een minister of een staatssecretaris in beschuldiging

zijn, bevoegd moet blijven wanneer het ministerieel ambt een einde heeft genomen."

Deze commentaar is weinig gelukkig: uit artikel 2, lid 2, van het ontwerp blijkt immers, dat het Hof van Cassatie bevoegd blijft voor de feiten die tot een inbeschuldigingstelling hebben geleid, ongeacht of die feiten in de vervulling van het ministerambt zijn gepleegd of niet. Een andere passage van de commentaar zegt overigens in algemene bewoordingen en zonder onderscheid te maken naar gelang de feiten al dan niet in de vervulling van het ministersambt zijn gepleegd: "Het Hof van Cassatie zal zich uitspreken over de feiten die het voorwerp uitmaken van een inbeschuldigingstelling ook nadat de minister niet meer in functie is" (*ibid.*, p. 6).

¹⁰² St. 651/1, p. 6.

heeft gesteld, wordt het misdrijf berecht door het Hof van Cassatie, ook indien zijn ambt ten einde is gekomen"¹⁰³.

In tegenstelling met de eerste, wordt deze uitzondering niet opgelegd door een grondwettelijke regel. Maar ze ligt logischerwijze besloten in het bij artikel 1 van het ontwerp aangenomen stelsel.

Zowel na de ambtsneerlegging als tijdens de ambtsduur wordt de verdeling van de bevoegdheden tussen het Hof van Cassatie en de gewone rechtbank bepaald door het tijdstip waarop het vonnisgerecht van de zaak kennis krijgt.

Tijdens de ambtsduur blijven, in afwijking van het beginsel van de bevoegdheid van het Hof van Cassatie, de gewone rechtbanken kennis nemen van de vervolgingen die reeds bij hen aanhangig zijn; na de ambtsneerlegging blijft, in afwijking van het beginsel van de bevoegdheid der gewone rechtbanken, het Hof van Cassatie kennis nemen van de vervolging die bij dit college is aangebracht door de akte van inbeschuldigingstelling van de minister¹⁰⁴, zowel voor feiten die in de uitoefening van het ambt als voor feiten die daarbuiten zijn gepleegd.

III. De procedure

A. Het stelsel van de Grondwet

23. Het derde kenmerk van het grondwettelijk stelsel van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid der ministers heeft betrekking op de procedure: krachtens artikel 90 van de Grondwet, heeft alleen de Kamer van Volksvertegenwoordigers het recht ministers in beschuldiging te stellen en hen voor het Hof van Cassatie te brengen, behoudens hetgeen de wet zal bepalen betreffende misdaden en wanbedrijven die door ministers buiten de uitoefening van hun ambt mochten zijn gepleegd.

Hetzelfde artikel van de Grondwet wil dat de wetgever o.a. vaststelt op welke wijze tegen ministers in rechte wordt opgetreden.

Artikel 134 bepaalt als overgangsmaatregel dat, totdat een wet daarin zal hebben voorzien, de Kamer van Volksvertegenwoordigers een discretionaire macht heeft om ministers in beschuldiging te stellen.

Zoals in een groot aantal vreemde staten¹⁰⁵, ver-

¹⁰³ Daar de tekst van toepassing kan zijn zowel op een staatssecretaris als op een minister, is het adjectief "ministerieel ambt" adequaat en zou het vervangen kunnen worden hetzij door "van deze", hetzij door "van de beschuldigde".

¹⁰⁴ De tekst van het tweede regeringsvoontwerp voorzag niet uitdrukkelijk in deze derogatie (raadpl. het advies van de Raad van State van 12 augustus 1975, st. 651/1, p. 14).

¹⁰⁵ Zie in Frankrijk, Constit. van 3 september 1791, chap III, Sect. 1re, art. 1, 10°; Constitution Girondine 1793,

leent de grondwetgever aldus aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers het recht tegen ministers vervolgingen in te stellen.

24. "La faculté d'attirer les ministres en justice" schreef Giron, "peut devenir une source d'abus. Chargés de diriger toutes les parties de l'administration, ces hauts fonctionnaires sont exposés quotidiennement à froisser des intérêts et à susciter des rancunes et des haines"¹⁰⁶.

Door bij uitsluiting aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers het recht toe te kennen ministers in beschuldiging te stellen¹⁰⁷, heeft de grondwetgever bedoeld zowel het openbaar ministerie als de benadeelde partij het recht te ontnemen de strafvordering in te stellen:

— aan het openbaar ministerie omdat het onaanvaardbaar zou zijn dat de leden ervan, die in bepaalde opzichten onder het gezag van de minister van Justitie staan, tegen deze minister of diens collega's een vervolging zouden kunnen instellen¹⁰⁸;

— aan de benadeelde partij, omdat zoveel mogelijk moet vermeden worden dat ministeriële taken niet behoorlijk worden uitgevoerd wegens lichtvaardig of te onpas ingestelde vervolgingen¹⁰⁹.

De toepassingsfeer van de grondwettelijke regel, volgens welke alleen de Kamer van Volksvertegenwoordigers het recht heeft ministers in beschuldiging te stellen is geheel dezelfde als die van de regel die bij uitsluiting aan het Hof van Cassatie de bevoegdheid om hen te berechten toekent¹¹⁰.

titre V, sect. 1, art. 21; Charte constitutionnelle, 4 juni 1814, art. 55; acte additionnel, 22 april 1815, art. 40; déclaration des droits, 5 juli 1815, art. 6; Charte Constit., 14 augustus 1830, art. 47; Constitution, 4 november 1848, art. 91; lois constitutionnelles, 16 juli 1875, art. 12; Constitution, 27 oktober 1946, art. 57. Evenwel worden, onder het huidige stelsel van de Grondwet van 4 oktober 1958, leden der Regering wegens misdaden en wanbedrijven, die zij in de uitoefening van hun ambt hebben gepleegd, in beschuldiging gesteld door beide vergaderingen in een identieke openbare stemming en met de volstrekte meerderheid van hun leden (art. 68).

In Nederland kan de tweede kamer in beginsel ministers voor de Hoge Raad brengen wegens wetsschending. Reeds in de fundamentele wet van 24 augustus 1815 stelde artikel 177 vast dat zij, wegens misdrijven bedreven in de uitoefening van hun ambt, slechts konden worden vervolgd nadat de Staten-Generaal de vervolging hadden toegestaan.

Het Lagerhuis heeft in Engeland zoals in de Verenigde Staten het recht de ministers in beschuldiging te stellen.

¹⁰⁶ GIRON, *op. cit.*, v^o Ministres, nr. 20; zie ook: ORBAN, *op. cit.*, II, nr. 145, p. 307; ERRERA, *op. cit.*, p. 225; Nov., *op. cit.*, nr. 719bis; studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht, st. 651/1, pp. 162-163.

¹⁰⁷ Over de vraag, of deze macht dezelfde is als die welke aan de kamer van inbeschuldigingstelling door artikel 235 van het Wetboek van Strafvordering wordt toegekend, raadpl. o.a. Studiecentrum voor de hervorming van de Staat, *op. cit.*, pp. 97-98; RIGAUX en TROUSSE, *op. cit.*, II, p. 238; studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht, st. 651/1, p. 163.

¹⁰⁸ en ¹⁰⁹ THONISSEN, *op. cit.*, nr. 272, p. 202; Nov., *op. cit.*, nr. 721; WIGNY, *op. cit.*, II, nr. 532, p. 705.

¹¹⁰ Zie supra.

25. Bij gebreke van een wet over de uitvoering van artikel 90 van de Grondwet, is de onzekerheid nopens de wijze waarop moet worden opgetreden tegen ministers die van strafbare feiten worden verdacht des te groter, daar hierover zo goed als geen rechtspraak bestaat en de auteurs dienaangaande weinig hebben geschreven.

Volgens verscheidene auteurs mogen, zolang de Kamer van Volksvertegenwoordigers de minister niet in beschuldiging heeft gesteld, de rechterlijke overheden, zelfs in geval van ontdekking op heterdaad, de minister niet aan verhoren onderwerpen, noch in zijn woning huiszoekingen verrichten of doen verrichten, noch tegen hem persoonlijk een vooronderzoek instellen noch *a fortiori* hem van zijn vrijheid beroven.

Men neemt evenwel aan, dat zij alle handelingen mogen verrichten die nodig zijn om te beletten dat de bewijzen tenietgaan en die geen afbreuk doen aan de vrije uitoefening van het ministerieel ambt¹¹¹.

Voor het voorbereidend onderzoek zou men handelen overeenkomstig artikel 90, door het toe te vertrouwen aan magistraten van het Hof van Cassatie¹¹².

Ten slotte, wat de procedure voor het Hof van Cassatie betreft, lijkt het dat, bij gebreke van een wet, de gemeenrechtelijke regels in correctionele zaken analogisch toepassing zouden moeten vinden¹¹³.

De vraag of voor het Hof de tussenkomst van de procureur-generaal zou kunnen worden vervangen door die van door de Kamer aangewezen commissarissen, is in de rechtsleer omstreden¹¹⁴.

Anderzijds wordt er doorgaans aangenomen, dat de mededaders van en medeplichtigen aan de misdrijven waarvoor de minister in beschuldiging gesteld zou zijn alsmede de daders van de daarmee samenhangende misdrijven, op dagvaarding door de procureur-generaal tegelijkertijd als de minister voor het Hof zouden kunnen worden vervolgd¹¹⁵.

Ook hier zou de wetgever kunnen afwijken van het stelsel van artikel 90 van de Grondwet i.v.m. de misdrijven gepleegd buiten de uitoefening van hun ambt door dat stelsel te laten varen of het te verzachten, THONISSEN, *op. cit.*, nr. 275, p. 204; RIGAUX en TROUSSE, *op. cit.*, II, p. 239.

¹¹¹ HAUS, *Cours de droit criminel*, I, nr. 468; DE KERCKHOVE DE DENTERGHEM, *op. cit.*, p. 211; GIRON, *op. cit.*, v^o, Ministers, nr. 22; RIGAUX en TROUSSE, *op. cit.*, II, pp. 238-239.

¹¹² WIGNY, *op. cit.*, II, nr. 532, p. 707; zie ook GIRON, *op. cit.*, v^o Ministres, nr. 22.

¹¹³ Studiecentrum voor de hervorming van de Staat, *op. cit.*, p. 99; WIGNY, *op. cit.*, II, nr. 532, p. 706-707.

¹¹⁴ Over deze controverses, zie de studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht, st. 651/1, pp. 169-170.

¹¹⁵ Raadpl. Cass., 12 juli 1865, *Bull. en Pas.*, 1865, I, 258; THONISSEN, *op. cit.*, nr. 591, pp. 401; GIRON, *op. cit.*, v^o Ministres, nr. 23; Nov., *op. cit.*, nr. 726; RIGAUX en TROUSSE, *op. cit.*, II, pp. 240-241; DE VISSCHER, R.C.J.B., pp. 47-48; CONSTANT, *op. cit.*, nr. 90, p. 136; MAST, *op. cit.*, nr. 311, p. 289; studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht, st. 651/1, pp. 166 en 171-172.

B. Het ingediend wetsontwerp

26. Een aantal principiële problemen die de wetgever moet oplossen bij het maken van regels over de wijze waarop in strafzaken tegen ministers kan worden opgetreden, verschillen niet merkkelijk van die welke betrekking hebben op de jurisdictionele bevoegdheid; ik heb ze tevoren onderzocht.

Behoeven er al dan niet andere regels te worden vastgesteld naar gelang het gaat om misdrijven die in of buiten de uitoefening van het ambt worden gepleegd, om overtredingen of andere misdrijven?¹¹⁶

Het ingediend wetsontwerp geeft aan deze principiële problemen op het gebied van de rechtspleging dezelfde oplossing als op het gebied van de bevoegdheid.

De Regering heeft, kennelijk ter vereenvoudiging, de door haar voorgestelde procedureregels uniform willen toepassen op alle zaken waarin onverschillig welke een minister ten laste gelegde misdrijven in de bevoegdheid van het Hof van Cassatie vallen, zonder onderscheid hoeven te maken o.a. tussen de misdrijven die in de uitoefening van het ambt of daarbuiten zijn gepleegd¹¹⁷.

27. In het stelsel van het ontwerp is de berechting van ministers het eindpunt van een procedure die drie fazen omvat:

1° de procedure voordat de Kamer van Volksvertegenwoordigers van de zaak kennis neemt;

2° de procedure voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers;

3° de procedure voor het Hof van Cassatie.

De eerste van deze fazen draagt, in tegenstelling tot de andere twee, geen bindend karakter.

Behalve de regels voor elke faze, bevat het ontwerp bepalingen m.b.t. de aanhouding en detentie (infra 4°) alsmede het inzage en afschrift nemen van dossiers (infra 5°).

1° *De procedure voordat de Kamer van Volksvertegenwoordigers optreedt: vooronderzoek*

28. Voordat de procedure voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers begint is het mogelijk, doch niet noodzakelijk, dat een vooronderzoek wordt ingesteld door de bevoegde rechterlijke overheid, n.l. de procureur-generaal in het Hof van Cassatie.

Artikel 6 van het ontwerp bepaalt immers: "Voor

¹¹⁶ Zie supra, nr. 19, a, en voetnoot 80. Raadpl. de studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht, st. 651/1, pp. 162-176, en het advies van de Raad van State van 4 juni 1975, *ibid.*, pp. 31-33).

¹¹⁷ De tijdelijke wet van 19 juni 1865 betreffende misdrijven door ministers gepleegd buiten de uitoefening van hun ambt stelde een procedure tot verlofverlening en niet tot inbeschuldigingstelling vast (art. 2).

iedere toepassing van artikel 4, kan de procureur-generaal in het Hof van Cassatie informatieopdrachten uitvoeren en de voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers daarvan in kennis stellen"¹¹⁸.

29. De gedachte dat een vooronderzoek kan worden ingesteld voordat de Kamer over het instellen van een onderzoek of over de inbeschuldigingstelling beslist heeft, verdient zeker de gelijke overweging¹¹⁹.

De ondervinding in de gewone strafzaken leert, dat in de meeste gevallen een voorafgaand onderzoek vaak nuttig, ja zelfs noodzakelijk is. Een dergelijke informatie is hier des te meer geboden, daar, aangezien het gaat om feiten waarbij een of meer ministers betrokken kunnen zijn en die onvermijdelijk een diepe terugslag in de openbare opinie krijgen, alle mogelijke voorzorgen moeten genomen worden om te voorkomen dat de beslissing een onderzoek te openen of tot inbeschuldigingstelling over te gaan lichtvaardig, aan de hand van onvolledige, fragmentaire of onbetrouwbare aanwijzingen wordt genomen. Zoals de memorie van toelichting opmerkt: "De mogelijkheid om tegen een minister een publieke verdedering in te stellen zou zoniet eerder theoretisch blijven"¹²⁰.

Dat de Kamer het initiatief neemt, staat het instellen van een informatie door een andere overheid niet in de weg.

"Het betreft alleen het verzamelen van informatie over feiten ten titel van inlichtingen; deze inlichtingen zullen worden medegedeeld aan de voorzitter van de Kamer", aldus de memorie van toelichting¹²¹.

Evenals het recht voor het openbaar ministerie een vooronderzoek in te stellen ingeval een misdrijf gepleegd is door een parlementair, niet onverenigbaar is met artikel 45 van de Grondwet¹²²,

¹¹⁸ Artikel 8, § 5, merkt de bekendmaking van deze informatie als een misdrijf aan (zie infra, noot 146).

¹¹⁹ Raadpl. de studie van de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht, st. 651/1, pp. 161-162.

Een van de door de h. Uyttendaele in april 1976 voorgedragen amendementen op het ontwerp beoogt de opheffing van artikel 6 (*Gedr. St., Kamer, 1975-76, nr. 651/2, p. 2*).

¹²⁰ St. 651/1, p. 9.

¹²¹ St. 651/1, p. 10.

¹²² Hoewel krachtens artikel 45 van de Grondwet geen parlementslid gedurende de zitting, in strafzaken, buiten het geval van ontdekking op heterdaad, kan worden vervolgd of aangehouden dan met verlof van de Kamer waarvan hij deel uitmaakt, neemt men inderdaad over het algemeen aan dat het openbaar ministerie niettemin een informatie kan instellen om materiële constatering over het misdrijf te doen, de omstandigheden vast te stellen waaronder dit is gepleegd of andere bewijselementen te verzamelen.

"Waar het gaat om een parlementslid", aldus de memorie van toelichting, "wordt het bestaan van de bevoegdheid daartoe, vooraleer de parlementaire onschendbaarheid werd

is het verrichten van een voorafgaande informatie in geval van misdrijf begaan door een minister volledig te verzoenen met artikel 90 van de Grondwet¹²³.

30. Nu het beginsel van een dergelijke informatie is aangenomen, rijst de kiese vraag aan welke overheid de bevoegdheid om zulk onderzoek in te stellen moet worden toegekend.

Op basis van het voorontwerp dat de voorzitter van het Hoog Comité van toezicht in augustus 1974 aan de Regering had voorgelegd¹²⁴,

opgeheven, in hoofde van het openbaar ministerie erkend". (st. 651/1, p. 9).

"Dit recht van het openbaar ministerie", beklemtoonde de procureur-generaal HAYOIT DE TERMICOURT in zijn openingsrede van 15 september 1955 over de parlementaire immuniteit, "volgt duidelijk hieruit dat de in artikel 45 onderstelde aanvraag om machtiging noodzakelijk door bestanddelen van bewijs of althans door aanwijzingen van misdrijf moet gestaafd zijn. Dergelijke aanvraag dient zelfs van de ingewonnen inlichtingen en, bij voorkomend geval, van de stukken tot staving ervan vergezeld te zijn. Welnu, hoe zou het openbaar ministerie inlichtingen kunnen inwinnen en aanwijzingen van misdrijf kunnen overleggen, tenware het een informatie zou houden" (*Arr. Verbr.*, 1955, p. 20, nr. 15, en *R.W.*, 1955-56, 57).

In verband met het recht van het openbaar ministerie vooraf een informatie in te stellen naar de door de parlementsleden begane strafbare handelingen, heeft de senaatscommissie voor de Justitie gezegd dat, bij een aanvraag om verlot tot vervolging, "de inlichtingen die tijdens een voorafgaand onderzoek worden verzameld", o.a. "aangiften, verklaringen, vaststellingen, bekentenissen, publicaties of geschriften" waarop de telastelegging steunt, ter kennis van de Kamer of de Senaat moesten worden gebracht (*Gedr. St., Senaat*, 1944-1945, nr. 38, pp. 2 en 3).

¹²³ Op de vraag of het ontwerp, doordat het in alle gevallen een algemene en blijvende informatiebevoegdheid verleent aan de procureur-generaal in het Hof van Cassatie, althans niet ten dele afbreuk doet aan de bevoegdheden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, heeft de Raad van State in zijn advies van 2 augustus 1975 het volgende antwoord:

"In het stelsel van het Wetboek van Strafvordering, is de informatiebevoegdheid een attribuut van de strafvordering. Bij menige vervolging, is de informatie een noodzakelijke zoniet onmisbare maatregel. Maar, zoals de procureur-generaal HAYOIT DE TERMICOURT duidelijk heeft aangetoond in zijn openingsrede over de parlementaire immuniteit welke hij op 15 september 1955 voor het Hof van Cassatie heeft uitgesproken (Nederlandse tekst, *R.W.*, 1955-66, 57, nr. 15) zijn de daden van informatie welke een ambtenaar van het openbaar ministerie binnen de grenzen van zijn bevoegdheid kan doen uitvoeren geen daden van vervolging.

"Zo zal het ook zijn met de daden van informatie welke de procureur-generaal in het Hof van Cassatie genoopt kan zijn ter uitvoering van artikel 5 van het voorontwerp te gelasten, wanneer hij kennis heeft van feiten die voor een minister een misdrijf kunnen opleveren waarvoor hij door de Kamer van Volksvertegenwoordigers in beschuldiging kan worden gesteld." (Advies van De Raad van State van 12 augustus 1975, st. 651/1, p. 17.)

Over het voorbehoud dat verder door de Raad van State wordt gemaakt nopens de bevoegdheid van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie de minister die de feiten heeft gepleegd te verhoren, zie infra, voetnoot 133.

¹²⁴ Voorontwerp, art. 4 (st. 651/1, pp. 187-188).

De voorzitter van het Hoog Comité van toezicht verantwoordde dit voorstel als volgt:

"Zou het niet een zekere verwarring stichten indien een

werd in het eerste voorontwerp van de Regering deze taak aan de voorzitter van dit administratief organisme toevertrouwd¹²⁵.

In mijn advies aan de minister van Justitie heb ik de redenen uiteengezet waarom ik mij afvroeg of die oplossing wel de best passende was¹²⁶.

De meeste moeilijkheden welke zij deed rijzen, zoniet alle, verdwijnen indien de taak tot de voorafgaande informatie over te gaan in handen van een orgaan van het openbaar ministerie wordt gelegd¹²⁷.

Tevens heb ik de mening uitgesproken dat, aangezien de procureur-generaal in het Hof van Cassatie de opdracht de strafvordering uit te oefenen pas heeft na de beslissing waarbij de Kamer van Volksvertegenwoordigers de minister in beschuldiging stelt, de magistraat die het best aangewezen is om ter zake de verantwoordelijkheid voor de voorafgaande informatie te dragen de procureur-generaal bij het hof van beroep was.

In verband met het recht een voorafgaande informatie te verrichten waarvan sprake in het ontwerp, stelde de Raad van State in zijn advies van 12 augustus 1975 de vraag, of "de procureur-generaal in het Hof van Cassatie die in zijn normale ambtsbevoegdheden slechts bij hoge uitzondering de strafvervolgning instelt, over voldoende middelen zal beschikken om daden van informatie te verrichten of te doen verrichten. De procureurs-generaal bij de hoven van beroep", merkte de Raad op, "beschikken daarentegen wel over zodanige middelen op grond van hun gewone ambtsbevoegdheid"¹²⁸.

lid van de rechterlijke macht daarmee werd belast, die van de zaak slechts kennis kan nemen — op het niveau van het Hof van Cassatie — nadat de Kamer de zaak ten gevolge van een inbeschuldigingstelling bij haar aanhangig gemaakt heeft?

Overeenkomstig artikel 35, § 2, 1°, van het organiek besluit van 29 juli 1970, spoort het Hoog Comité van toezicht in 't bijzonder de fraudes en misdrijven op, welke in de administratie zijn gepleegd. Het is een administratief organisme dat bovendien bevoegdheid heeft om strafrechtelijke inbreuken op te sporen. Het is dus vertrouwd met de administratieve en de gerechtelijke praktijken. Om zijn onafhankelijkheid te waarborgen, heeft de wetgever gemeend dat aan het hoofd noodzakelijk een lid van de rechterlijke macht moest staan. Als magistraat van het Hof van Cassatie (art. 4 van het organiek besluit zou in die zin moeten worden gewijzigd), gekozen onder de leden van het Hoog Comité van toezicht, wordt de voorzitter geacht een grote gerechtelijke en administratieve ondervinding te hebben. Zijn rang in de hiërarchie geeft hem het gezag. Daar hij de top van zijn loopbaan heeft bereikt, heeft hij niets te hopen noch te vrezen van de Macht. De betrokken minister zou in hem een geldige interlocutor vinden" (*ibid.*, p. 162).

¹²⁵ Voorontwerp, artt. 5 en 6 (st. 651/1, p. 58).

¹²⁶ Advies van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie van 3 maart 1975 (st. 651/1, pp. 72-73). Vgl. het advies van de Raad van State van 4 juni 1975 (*ibid.*, pp. 40-42).

¹²⁷ Zie het advies van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie van 3 maart 1975 (st. 651/1, pp. 73 en 104).

¹²⁸ St. 651/1, p. 17.

Ik meen dat ik bij dit punt niet meer hoeft te verwijlen. Er bestaat vanzelfsprekend geen doorwegend beletsel om de verantwoordelijkheid voor de voorafgaande informatie op te dragen aan de procureur-generaal in het Hof van Cassatie, zoals de indieners van het ontwerp wensen.

31. Het gaat hier om een blijvende en algemene bevoegdheid welke deze magistraat het recht zal hebben op eigen initiatief uit te oefenen zonder dat hem daar in elk afzonderlijk geval om hoeft te worden verzocht door de Kamer van Volksvertegenwoordigers¹²⁹.

Zoals uit de memorie van toelichting blijkt, zal de procureur-generaal in het Hof van Cassatie in de uitoefening van deze bevoegdheid de mogelijkheid hebben materiële vaststellingen te doen of te laten doen, na te gaan of te laten nagaan in welke omstandigheden het misdrijf werd gepleegd, getuigenverklaringen op te nemen of te laten opnemen of andere gelijkaardige bewijselementen te vergaren of te laten vergaren¹³⁰.

Daartoe zal hij informatieopdrachten kunnen geven hetzij aan het Hoog Comité van toezicht of aan andere politiediensten, hetzij aan beide tegelijk¹³¹.

Het voorzeker delicaatste punt van deze informatiebevoegdheid betreft de voorwaarden waaronder de verklaringen van de minister zullen kunnen worden opgenomen.

Dienaangaande geeft de memorie van toelichting de volgende aanduidingen :

"In het kader van de informatie waartoe de procureur-generaal in het Hof van Cassatie ambts-halve zou overgaan, zou deze de minister niet kunnen horen dan met dezes instemming.

"De minister zou ook uit eigen beweging kunnen vragen om gehoord te worden.

"Ook de voorzitter van de Kamer zou op eigen initiatief of op verzoek van de procureur-generaal de verklaringen van de minister kunnen optekenen"¹³².

In zijn advies van 12 augustus 1975 heeft de Raad van State de mening geuit, dat de informatiebevoegdheid die aan de procureur-generaal in het Hof van Cassatie wordt toevertrouwd hem echter niet het recht kon geven een minister te verhoren : "De toekenning van de informatiebevoegdheid aan de procureur-generaal in het Hof van Cassatie, zal echter, zoals de procureur-generaal

Hayoit de Termicourt uiteenzet, niet de bevoegdheid impliceren, om de minister die de feiten heeft gepleegd te horen, ook al stemt deze daarin toe. Een zodanige daad is een daad van vervolging die buiten het begrip informatie valt. De procureur-generaal zal, in tegenstelling met wat de memorie van toelichting te kennen geeft, die daad niet mogen verrichten in het stadium van de informatie"¹³³.

Deze opvatting deel ik niet helemaal.

Ik kan het ermee eens zijn, in zoverre ze inhoudt dat het recht van voorafgaande informatie van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie op één lijn zou worden gesteld met het recht van voorafgaande informatie van de procureur des Konings t.a.v. de strafbare daden van parlementsliden.

Welnu, als men uitgaat van de regels inzake het verhoor van parlementsliden vóór de opheffing van hun onschendbaarheid in de loop der Parlements-zitting en er geen ontdekking op heterdaad is¹³⁴, dan meen ik dat het recht, voor de procureur-generaal in het Hof van Cassatie, verklaringen van de minister af te nemen uitgeoefend zou dienen te worden op de volgende wijze :

In beginsel zou de minister, zelfs met zijn toestemming, aan een verhoor onderworpen mogen worden, noch door de procureur-generaal in het Hof van Cassatie, noch door een officier of een agent van de gerechtelijke politie.

Van dit beginsel zou nochtans in drie gevallen moeten worden afgeweken :

In de eerste plaats zou de minister steeds kunnen vragen, dat de procureur-generaal in het Hof van Cassatie verklaringen opneemt die hij mocht wensen af te leggen ; in dit geval zou die magistraat het recht hebben de minister te horen en zijn verklaringen op te tekenen zonder recht evenwel hem te ondervragen.

In de tweede plaats zou de procureur-generaal de voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers kunnen verzoeken de verklaringen van de minister op te nemen.

In de derde plaats zou, in geval van ontdekking op heterdaad, de procureur-generaal het recht hebben de minister te ondervragen indien hij oordeelt dat er redenen bestaan om tegen hem, overeenkomstig artikel 5, § 1, een bevel tot aanhouding te verlenen.

In dezelfde gedachtengang spreekt het vanzelf dat, wanneer bij ontdekking op heterdaad de procureur-generaal in het Hof van Cassatie krachtens deze bepaling een bevel tot aanhouding tegen een minister heeft gevorderd, de raadsheer die

¹²⁹ Raadpl. het advies van de Raad van State van 12 augustus 1975 (st. 651/1, p. 16).

¹³⁰ St. 651/1, p. 10.

¹³¹ St. 651/1, p. 10.

¹³² St. 651/1, p. 10. Vgl. het advies van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie van 3 maart 1975, *ibid.*, p. 73.

¹³³ Advies van de Raad van State van 12 augustus 1975, st. 651/1, p. 17.

¹³⁴ Zie het advies van de procureur-generaal in het Hof van Cassatie, van 3 maart 1975 (st. 641/1, pp. 104-105).

door de eerste voorzitter van het Hof van Cassatie is aangewezen, dit bevel pas na ondervraging van de verdachte kan verlenen.

Ik hoop dat bij al deze punten nadere aanduidingen zullen kunnen worden gegeven.

(Slot in volgend nummer)

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 19 JANUARI 1976

Voorzitter : baron Richard

Raadsheer-rapporteur : de h. Screvens

Advocaat-generaal : de h. Ballet

Advocaat : mr. Dewit

Cheque zonder dekking—Geldigheidsvoorwaarden van de cheque—Invloed van onregelmatigheid op strafbaarheid.

De strafrechter is niet strikt gebonden door de geldigheidsvoorwaarden bepaald in de artikelen 1 en 2 van de Wet van 1 maart 1961. De niet-vermelding o.a. van de datum en van de plaats van uitgifte van een cheque belet niet noodzakelijk dat de uitgifte zonder dekking wordt gestraft volgens de regels die zijn vastgesteld ter bescherming van het publiek, ter vergemakkelijking en beveiliging van het handelsverkeer. Om de veroordeling wettelijk te rechtvaardigen is het in dit opzicht voldoende dat de uitgegeven titel werd beschouwd als een cheque in de gewone betekenis van het woord.

V. t/ Coöp V. M.

Gelet op het bestreden arrest, op 26 juni 1975 gewezen door het Hof van beroep te Brussel :

I. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing op de strafvordering ingesteld tegen eiseres :

Over de twee middelen samen, afgeleid uit de schending,

het eerste, van de artikelen 9 en 77 van de Grondwet,

doordat het arrest tegen eiseres de telastelegging van uitgifte van cheques zonder dekking bewezen verklaart, zonder te antwoorden op het verweer waarin eiseres aanvoerde dat artikel 509bis van het Strafwetboek eerst veronderstelt dat een titel wordt uitgegeven, die alle uiterlijke vormen van een cheque vertoont en dat krachtens de wet van 1 maart 1961 betreffende de invoering in de nationale wetgeving van de eenvormige wet op de cheque, laatstgenoemde titel een vormelijke akte is, waarvoor vermeldingen op straffe van nietigheid zijn voorgeschreven, waaronder één van die wezenlijke vermeldingen de datum van uitgifte is en dat het bestaan van een cheque zonder dekking niet op een verschillende wijze kan worden gedefinieerd naar gelang men zich, zoals het hof van beroep zulks doet, plaatst hetzij op strafrechtelijk vlak, hetzij op het vlak van het handelsrecht,

het tweede, van artikel 61 van voornoemde wet van 1 maart 1961, in samenhang met artikel 509bis van het Strafwetboek,

doordat het arrest er geen rekening mee houdt dat de wet van 1 maart 1961, die in artikel 61 de strafbepalingen toepasselijk op de uitgifte van een cheque zonder dekking vaststelt, de essentiële vermeldingen bepaalt die een cheque moet inhouden om als dusdanig te gelden en in artikel 2 bepaalt dat indien één der essentiële vermeldingen ontbreekt, de titel niet als cheque geldt, waarbij de datum van uitgifte van een cheque een vermelding is die essentieel is om tegelijkertijd te kunnen nagaan of er op die datum dekking is en de termijn van aanbidding te doen ingaan :

Overwegende enerzijds dat het arrest tegen eiseres de uitgifte van bankcheques zonder dekking, zoals omschreven bij artikel 61, 1°, van de wet van 1 maart 1961 betreffende de invoering in de nationale wetgeving van de eenvormige wet op de cheque en de inwerkingtreding van deze wet, bewezen verklaart ; dat het geen toepassing maakt van artikel 509bis van het Strafwetboek :

Dat het zijn beslissing baseert op de overwegingen "dat er uitgifte is van een cheque in de zin van artikel 61 van de wet van 1 maart 1961 wanneer de titel van betaling in omloop is gebracht of wanneer hij aan de rechthebbende overhandigd is", "dat de uitgifte van een cheque die naar de vorm niet regelmatig is, ten deze zonder datum en zonder vermelding van de plaats van uitgifte, strafbaar blijft" en "dat, door als vereiste te stellen dat om geldig te zijn, een cheque een datum moet dragen, de wet van 1 maart 1961 niettemin het beginsel heeft gewijzigd, volgens hetwelk er strafbare uitgifte is van een cheque zonder dekking, vanaf het ogenblik dat die titel in omloop is gebracht of dat hij aan de rechthebbende wordt overhandigd" ;

Overwegende dat die omstandige redenen een passend antwoord opleveren op het in het eerste middel vermelde verweer van eiseres ;

Overwegende anderzijds dat eiseres de wettelijkheid van de veroordeling betwist, die wegens uitgifte van ongedekte cheques werd uitgesproken, op grond dat de kwestieuze titels de datum niet opgaven, waarop zij werden uitgegeven ;

Overwegende dat de strafrechter niet strikt gebonden is door de geldigheidsvoorwaarden bepaald in de artikelen 1 en 2 van de wet van 1 maart 1961 ;

Dat onder andere niet-vermelding van de datum en van de plaats van uitgifte van een cheque niet noodzakelijk belet dat de uitgifte zonder dekking wordt gestraft volgens de regels die zijn vastgesteld ter bescher-

ming van het publiek, ter vergemakkelijking en beveiliging van het handelsverkeer;

Dat het in dit opzicht volstaat om de veroordeling wettelijk te rechtvaardigen, dat de uitgegeven titel werd beschouwd als een cheque in de gewone betekenis van het woord;

Overwegende derhalve dat het arrest wettelijk heeft kunnen beslissen dat er wanbedrijf is, niettegenstaande de niet-vermelding van de datum en de plaats van de uitgifte van de kwestieuze titels;

Dat het eerste middel feitelijke grondslag mist en het tweede naar recht faalt;

En overwegende dat de substantiële of op straffe van nietigheid voorgeschreven rechtsvormen werden nageleefd en dat de beslissing overeenkomstig de wet is;

II. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing op de civielrechtelijke vordering ingesteld door verweerster tegen eiseres:

Overwegende dat eiseres geen bijzonder middel aanvoert;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening;

Veroordeelt eiseres in de kosten.

NOOT—*Recente rechtspraak over de onregelmatige cheque zonder dekking*

1. De argeloze rekeninghouder die toevallig op de omslag van zijn chequeboekje leest dat artikel 61, 1°, van de Wet van 1 maart 1961 de uitgifte bestraft van een cheque of enig ander daarmee gelijkgesteld waardepapier zonder voorafgaand, toereikend en beschikbaar fonds, zal waarschijnlijk niet vermoeden dat zulke eenvoudige wettekst voer is voor rechtsgeleerden, praktizijnen en publicisten, en aanleiding geven kan tot ingewikkelde rechtstheorieën en vinnige discussies.

2. Het is evident dat de cheque een wezenlijk bestanddeel van het door artikel 61, 1°, betegelde misdrijf uitmaakt en daarom lijkt het nuttig het corpus delicti aan een nader onderzoek te onderwerpen: de uitgifte zonder dekking is immers slechts strafbaar indien het om een cheque of een gelijkgesteld waardepapier gaat.

Een formulier zonder handtekening van de trekker, een titel waarin geen onvoorwaardelijke opdracht tot betaling van een bepaalde som voorkomt of waarin de betrokkene niet vermeld wordt, kan niet gelijkgesteld worden met de cheque en de uitgifte ervan zonder dekking valt dan ook niet onder de toepassing van de Wet van 1 maart 1961 (Toulouse, 12 maart 1931, R.D.P., 1932, 421; Hof Gent, 9 april 1932, R.W., 1931-32, 551; Grenoble, 28 december 1932, D.H., 1933, 170; Cass. fr., 11 mei 1935, *Gaz. Pal.*, 1935, 2, 178; Corr. Seine, 17 oktober 1935, D.H., 1935, 567; Corr. Brussel, 24 mei 1965, J.T., 1966, 171; L. CONTI, "Assegno bancario assegno circolare e assegni speciali (diritto penale)", p. 1099, nr. 8, in *Novissimo italiano*).

3. Het is niet onontbeerlijk dat de ongedekte cheque aan de strafrechter overgelegd wordt. Indien het overtuigingsstuk vernietigd werd of gestolen, verduisterd of afgeperst, kan het bestaan ervan nog bewezen worden aan de hand van een fotocopie, van een afschrift of van de protestakte, door getuigen of door bekentenissen (Cass. fr., 30 april 1949, J.C.P., 1949, IV, 85; Cass. fr., 21 juni 1951, *Rev. trim. dr. comm.*, 1952, 197, met noot van P. BOUZAT; Cass. fr., 30 januari 1953, *Bull. crim.*, nr. 51; F. DERRIDA, *Chèque*, nr. 13 in DALLOZ, *Répertoire de droit pénal et de procédure pénale*). De rechter mag zijn overtuiging putten uit vermoedens, maar het is duidelijk dat bij ontstentissen van de cheque, hij voorzichtig zal zijn bij de bewijsoverlevering door getuigen (Cass. fr., 11 mei 1935, *Gaz. Pal.*, 1935, 2, 178; M. CABRILLAC, "L'in-

dépendance du droit pénal à l'égard de quelques règles du droit commercial", p. 297, in *Quelques aspects de l'autonomie du droit pénal*).

4. De moeilijkheid begint pas wanneer het erop aankomt te weten of de in artikel 1 van de Wet van 1 maart 1961 gestelde vormvereisten ook gelden in strafzaken: m.a.w. of de uitgifte van een onregelmatige cheque zonder dekking — die volgens het handelsrecht helemaal geen cheque is — toch als ongedekte cheque onder de toepassing van artikel 61, 1°, van dezelfde wet kan vallen.

We stuiten hier op de bekende onderwerpen van de strafrechtelijke en civielrechtelijke disharmonieën (T.E. NOYON, G.E. LANGEMEIJER en J. REMMELINK, *Wetboek van Strafrecht*, art. 326, nr. 4, noot 1) en van de autonomie van het strafrecht (R. LEGROS, "Essai sur l'autonomie du droit pénal", R.D.P., 1956-57, 150-151), die controversieel blijven.

Lang niet alle juristen nemen vrede met de verschillende interpretaties die aan het begrip "cheque" gegeven worden, naar gelang het voorkomt in artikel 1 of 61 van dezelfde Wet van 1 maart 1961 (P. ESMEIN, noot onder Parijs, 14 januari 1925, *Sir.*, 1926, 2, 9; D. BASTIAN, noot onder Cass. fr., 9 oktober 1940, J.C.P., 1941, II, 1947; P. WILHELM, noot onder Cass., 19 januari 1976, J.T., 1976, 310).

5. Het Hof van Cassatie heeft met het arrest van 19 januari 1976 zijn jurisprudentie bevestigd die reeds gold onder vigeur van het vroegere artikel 509bis van het Strafwetboek, zoals het destijds door de Wet van 25 maart 1929 werd ingevoerd (Cass., 21 maart 1932, *Pas.*, 1932, I, 114, op de conclusie van de advocaat-generaal SARTINI VAN DEN KERCKHOVE). Meteen houdt het arrest ook de goedkeuring in van de rechtspraak van de hoven van beroep die na de inwerking-treding van de Wet van 1 maart 1961 betreffende de invoering in de nationale wetgeving van de eenvormige wet op de cheque, artikel 61 van deze wet op dezelfde wijze bleven toepassen als het vroegere artikel 509bis Sw. (Hof Gent, 23 maart 1966, R.W., 1966-67, 710; Hof Luik, 11 februari 1967, *jur. Liège*, 1966-67, 234).

De Franse jurisprudentie, zoals deze zich sedert het Décret-loi van 30 oktober 1935, waarbij de eenvormige wet in Frankrijk werd ingevoerd, heeft ontwikkeld, gaat in dezelfde zin. Hoewel de bestraffing van de inbreuken op deze wetgeving herhaaldelijk werd aangepast (o.m. laatst nog door de Wet van 3 januari 1975 en het Decreet van 3 oktober 1975), bleven toch de essentiële bepalingen van het décret-loi tot heden toe ongewijzigd zodat de Franse rechtspraak ter zake ook thans nog nuttige aanwijzingen bevat (Chr. GAVALDA, "Une seconde étape", J.C.P., 1976, *Doctrine*, 2764; J. DERRIDA, o.c., nr. 16; M. CABRILLAC, *Le droit pénal du chèque*, p. 31). Ook de Italiaanse rechtsleer en rechtspraak betreffende het Decreet van 21 december 1933, dat de eenvormige wet in Italië invoerde, is zeer leerrijk.

Als specifiek misdrijf is de uitgifte van cheques zonder dekking in Nederland, Duitsland en Denemarken niet gekend; deze feiten kunnen eventueel bestraft worden als een der modaliteiten van oplichting (T.E. NOYON, G.E. LANGE-MEYER en J. REMMELINK, o.c., art. 326, nr. 6, noot 2).

6. De vormvoorschriften die de geldigheid van de cheque, overeenkomstig de artt. 1 en 2 van de Wet van 1 maart 1961 in burgerlijke en in handelszaken beheersen, worden door het Hof van Cassatie ter zijde geschoven om de malafide rekeninghouder doelmatiger te kunnen treffen. De fraudeur kan zich niet verschuilen achter vormvoorschriften, die hijzelf opzettelijk heeft verwaarloosd, om te ontsnappen aan de toepassing van de strafwet.

Voor zover de titel "in de gewone betekenis van het woord" kan worden beschouwd als een cheque, is de uitgifte zonder dekking strafbaar. Zo is de uitgifte zonder dekking van een niet gedagtekende of gepostdateerde cheque, van een gelijkgesteld waardepapier zonder vermelding van de benaming "cheque" of van de plaats van uitgifte strafbaar (Cass. fr., 9 oktober 1940, *Sir.*, 1942, I, 149, met noot van L. HUGUENEY; Cass. fr., 26 november 1947, *Bull. crim.*, nr. 194; Corr. Seine, 6 februari 1948, J.C.P., 1948, II, 4402; Cass. it., 28 oktober 1952, *Giust. Pen.*, 1953, II, 411, m. 333; Cass. it., 10 maart 1953, *Giust. Pen.*, 1953, II, 722, m. 601; Trib. Bologna, 5 april 1956, *Crit. pen.*, 1975, 74).

Cheques uitgegeven door onbekwamen (bv. minderjarigen)

of onbevoegden (bv. wanneer de cheque voorzien is van één handtekening, als statutair twee handtekeningen vereist zijn), of wegens immorele redenen (bv. betaling van speelschulden, pretium stupri) kunnen aanleiding geven tot strafvervolgning in geval van uitgifte zonder dekking daar ze uiterlijk voorkomen als normale cheques (Corr. Nantes, 10 mei 1949, *Banque*, 1949, 556, met noot van X. MARIN; Cass. fr., 10 januari 1967, *Bull. crim.*, 1967, nr. 242; L. KORNPROBST, "Les chèques de jeu sans provision", *Banque*, 1947, 153; H. en M. CABRILLAC, *Le chèque et le virement*, 4e éd., p. 64).

"L'application des sanctions a lieu", besliste het Franse Hof van Cassatie, "quoique le chèque soit nul pour un motif de fond, quoique le chèque ait été présenté ou protesté hors du délai légal, elle a lieu enfin quoique le chèque soit irrégulier en la forme, du moment que le titre présente les apparences d'un chèque et qu'il a été remis et accepté comme tel." (Cass. fr., 3 mei 1939, *J.C.P.*, 1939, II, 1925; Cass. fr., 9 oktober 1940; *J.C.P.*, 1941, II, 1647; Cass. fr., 26 november 1947, *Bull. crim.*, nr. 194; M. VASSEUR en X. MARIN, *Le chèque*, II, p. 79, nr. 77).

Ook de Italiaanse rechtspraak en rechtsleer aanvaarden dat de strafrechtelijke bescherming van de cheque niet samenvalt met de voorschriften waaraan de cheque volgens de eenvormige wet moet voldoen, maar uitgebreid wordt tot de onregelmatige cheques die het uitzicht vertonen van regelmatige titels (... "La nozione di assegno bancario per i fini della tutela penale non coincide con quella desumibile dall'art. 2, 1° comma, L. ass., in rapporto all'art. 1, estendosi a tutti i documenti che, se completati, potrebbero inequivocamente, in base agli elementi che già possiedono, valere come chèque..." (L. CONTI, o.c., p. 1099, nr. 8; R. ROVELLI, *Assegno a vuoto*, p. 28; Cass. it., 28 oktober 1952, *Giust. Pen.*, 1953, II, 411, m. 333; Trib. Bologna, 5 april 1956, *Crit. pen.*, 1957, 74).

7. Van criminologisch standpunt wordt deze jurisprudentiële oplossing niet verworpen (H. DONNEDIEU DE VABRES, noot in *Rev. sc. crim.*, 1936, 430; 1940, 46; 1945, 297; L. HUGUENY, noot onder Cass. fr., 9 oktober 1940, *Sir.*, 1942, I, 149; H. VERDUN, "La répression des infractions en matière de chèque depuis le décret-loi de 1935", *J.C.P.*, 1941, 213; W. STUIVERS, "Chèques non provisionnés", *R.D.P.*, 1935, 700; M. VASSEUR, "Des effets en droit pénal des actes nuls ou illégaux d'après d'autres disciplines", *Rev. sc. crim.*, 1951, 8; M. CABRILLAC, *L'indépendance du droit pénal...*, p. 294; L. CONTI, o.c., p. 1097, nr. 4).

Wetenschappelijke vorschers zullen hierin wellicht een schoolvoorbeeld van de autonomie van het strafrecht herkennen of een toepassing van de analogie, een illustratie van het particularisme van het strafrecht (P. BOUZAT en L. PINATEL, *Traité de droit pénal et de criminologie*, 2e éd., 1970, I, p. 5, nr. 6).

Het zijn nochtans niet deze theoretische beschouwingen, noch overwegingen van criminele politiek die het Hof van Cassatie ertoe brachten het formalisme van het handelsrecht opzij te schuiven om de oneerlijke rekeninghouder te bestraffen.

De in het hier besproken arrest gegeven oplossing kan steunen op: a) een traditionele en constante rechtspraak; b) de rechtshistorie van de Wet van 1 maart 1961 en c) de interpretatie van artikel 2 van deze wet.

De traditionele rechtspraak

8. Wie onder vigueur van de Wet van 20 juni 1873 een onregelmatige cheque uitgaaf — en de niet-vermelding van datum of plaats van uitgifte werd toen reeds als zulks beschouwd — werd met toepassing van artikel 5 van deze wet bestraft met dezelfde fiscale geldboete als degene die een ongedekte cheque uitgaaf "onverminderd de toepassing van de strafwetten". Met dit laatste werden de artt. 496 en 509 van het Strafwetboek bedoeld (Cass., 21 maart 1927, *Pas.*, 1927, I, 185; J.M. ROBERT, *Les infractions en matière de chèques*, p. 6).

Het was dus de wetgever niet ontgaan dat onregelmatige cheques in omloop zouden komen en dat hiermee bedrog kon worden gepleegd, maar daarbij dacht hij enkel aan oplichting en de in art. 509 Sw. omschreven variëteit ervan, die speciaal opzet van de dader veronderstelt. De cheque was in die dagen nog geen alledaags betaalmiddel en de uitgifte

zonder dekking was nog niet uitgegroeid tot een sociale plaag, die de financiële politiek van de banken komt verstoren. (In de verrekenningskamer te Parijs werden in 1974 3.510.000 cheques zonder dekking aangeboden).

Bij de beoordeling van de inbreuk op de artt. 496 en 509 Sw. door middel van een onregelmatige cheque, was deze opzettelijke onregelmatigheid, die de cheque inderdaad ongeldig maakt uit het oogpunt van het handelsrecht, precies een bestanddeel van het misdrijf omdat deze kunstgreep of arglistigheid beschouwd kon worden als de karakteristieke uiting van het bedrieglijk opzet. Er kon dus niet tot vrij spraak geconcludeerd worden op de overweging dat er geen dekking hoefde te zijn, daar het handelspapier geen werkelijke cheque was (bv. bij ontstentenis van dagtekening): de misleiding van de begunstigde door middel van de onregelmatige titel vormde de kern van het misdrijf van oplichting.

Met de veralgemening van het gebruik van de cheque groeide natuurlijk ook de klemmende behoefte aan een afdoende betegeling der misbruiken. Om de verspreiding van het nieuwe betalingsmiddel te bevorderen en aldus de omloop van het papiergeld te beperken, werd gestreefd naar een betere garantie voor de cheque (H. CABRILLAC, "Les contradictions de notre législation sur le chèque", *Banque*, 1948, 613; Th. GUILHEM, *Le chèque sans provision*, p. 18; J. DRÈZE, "Monnaie scripturale et monnaie fiduciaire", *Revue de la banque*, 1956, 641).

Zoals de valsmunters met alle gestrengheid behandeld werden, zo zouden ook de oneerlijke rekeninghouders die het vertrouwen in het nieuwe betalingsmiddel ondermijnden, bestraft moeten worden (J.M. ROBERT, o.c., p. 6).

De fiscale geldboete van de Wet van 20 juni 1873 was niet langer voldoende om de misbruiken in te dijken, en daar de ongedekte cheque, die eventueel voor een schriftelijke leugen kan doorgaan, slechts als oplichting mocht worden bestraft wanneer de uitgifte gepaard ging met in de praktijk moeilijk te bewijzen arglistigheden of manoeuvres, moest dringend gezocht worden naar een beter aangepaste telastegging.

10. Het was de senator A. Huysmans, die een wetsvoorstel indiende om, naar analogie met de Franse Wet van 2 augustus 1917, de wet op de cheque aan te vullen met strafsancties ten einde het uitgeven, met het oogmerk om te schaden, van een cheque zonder dekking en het terugtrekken van het fonds na de uitgifte te betegelen. Aldus beperkt van opzet, was het inderdaad aangewezen deze bepalingen in de Wet van 20 juni 1873 in te lassen.

Tijdens de besprekingen in de Senaat werd evenwel, op advies van de Raad voor wetgeving, het misdrijf uitgebreid tot "alle titels op contante betaling en op zicht op beschikbare fondsen, gelijkgesteld met de cheque door artikel 1 van de Wet van 20 juni 1873" omdat volgens de Raad "il convient d'éviter que, pour tourner la loi pénale, des esprits ingénieux imaginent un nouvel instrument de paiement rentrant dans le cadre très large de l'article 1er de la loi du 20 juin 1873, et dont ils feraient usage en lieu et place du chèque" (Rapport du Comité permanent du Conseil de législation, gepubliceerd door J. LEVY MORELLE en H. SIMONT, "La nouvelle loi sur les chèques", *B.J.*, 1929, 234). Bovendien voorzag de Senaat uitdrukkelijk dat sommige waardepapieren bij de strafrechter twijfel konden doen rijzen over de vraag of ze al dan niet als een cheque moesten worden beschouwd en of artikel 509bis Sw. dan toepasselijk zou zijn. "Om alle twijfel, aarzeling en interpretatie te voorkomen en om de strafwetontduikers te ontmoedigen" (*Pasin.*, 1929, 147), werd door de Senaat uiteindelijk de zeer ruime tekst verkozen van artikel 509bis (oud). Deze werd toepasselijk op de uitgifte niet alleen van de cheque, maar ook nog "van enig andere titel op contante betaling en op zicht op beschikbare fondsen" (*Pasin.*, eod. loco). Voor verdere uitleg hieromtrent verwijst de rapporteur — het verslag van de senaatscommissie is van de hand van haar voorzitter A. Braun — dan naar de wet van 1873 en bijgevolg ook naar de parlementaire voorbereiding ervan waarin duidelijk gesteld werd dat de opsomming van art. 1 van de Wet van 20 juni 1873 niet limitatief is (*Pasin.*, 1929, 148, rapport van de commissie van de Kamer; *Pasin.*, 1873, 189). Het als strafbaar beschouwde werd nu zo ruim opgevat dat de tekst inderdaad beter op zijn plaats was in het Strafwetboek (als een aanvulling van art. 509) dan in de Wet van 20 juni 1873.

11. Reeds in 1932 besliste het Hof van Cassatie dat een onregelmatig gedateerde cheque toch "een titel op contante betaling en op zicht op beschikbare fondsen" uitmaakt, zodat artikel 509bis Sw. van toepassing was wanneer er geen beschikbaar fonds voorhanden was (Cass., 21 maart 1932, *Pas.*, 1932, I, 114; zie ook *Corr. Charleroi*, 3 februari 1950, *J.T.*, 1950, 477; Hof Gent, 21 juni 1960, *R.W.*, 1960-61, 1576), zoals ook het overhandigen van een gewoon overschrijvingsformulier (bij de parlementaire voorbereiding "girobon" genoemd) dat als een titel op contante betaling werd beschouwd, wegens het ontbreken aan fondsen, uit hoofde van art. 509bis Sw. bestraft werd (Cass., 19 januari 1962, *Pas.*, 1962, I, 628; Hof Antwerpen, 8 oktober 1975, *R.W.*, 1975-76, 1580, met noot).

"Overwegend", zo poneerde het Hof van Beroep te Gent, "dat uit de parlementaire voorbereiding van de Wet van 25 maart 1929 (art. 509bis Sw.) blijkt dat de wetgever de draagwijdte van de tekst zo breed geformuleerd heeft dat elk bedrog, gepleegd door middel van een cheque of, in de ruimste zin, door middel van enig andere titel op contante betaling en op zicht op beschikbare fondsen zonder toereikende en voorafgaande dekking, kan worden vervolgd (Hof Gent, 5e kamer, 5 december 1950, in zake *Vander-talen, onuitgegeven*).

Naar ons weten is er geen rechtspraak uit deze periode 1929-1961, die weigerde art. 509bis Sw. toe te passen op niet gedateerde of gepostdateerde cheques, omstandigheden nochtans die, uit burgerrechtelijk standpunt, aan de cheque zijn geldigheid ontnemen zoals herhaaldelijk door de burgerlijke rechtbanken en door de rechtbanken van koop-handel was vastgesteld (Hof Brussel, 17 november 1891, *Pas.*, 1892, II, 85; Kh. Antwerpen, 14 september 1951, *R.W.*, 1951-52, 1301; Hof Brussel, 2 april 1965, *Pas.*, 1966, II, 103; zie nochtans de onzuivere beslissing van Hof Brussel, 29 juni 1935, *R.D.P.*, 1935, 999).

Het in werking treden van de Wet van 1 maart 1961 heeft aan deze traditionele interpretatie geen verandering gebracht (*anders*: *Corr. Aarlen*, 29 mei 1974, *Jur. Liège*, 1974-75, 11, maar deze beslissing moet beschouwd worden als een uitschieter).

De rechtshistorie van de Wet van 1 maart 1961

12. De Wet van 1 maart 1961 is in oorsprong tweeledig. Ze omvat vooreerst de invoering in onze nationale wetgeving van de eenvormige wet op de cheque, die het ontwerp had uitgemaakt van de verdragen van Genève van 19 maart 1931. België was een van de laatste Europese landen om hiertoe te besluiten, onze buurlanden hadden reeds een kwart eeuw vroeger deze verdragen bekrachtigd en hun wetgevingen aangepast (de Scandinavische landen in 1932, Duitsland, Nederland, Italië en Griekenland in 1933, Frankrijk in 1935, Zwitserland, Portugal en Polen in 1936).

De eenvormige wet is een handelsrechtelijke wetgeving en bevat geen strafrechtelijke bepalingen. Bij de voorbereiding van de verdragen, tijdens de diplomatieke conferenties van 1910 en 1912 te Den Haag en van 1931 te Genève, werd aangenomen dat de strafrechtelijke en fiscale sancties behoorden tot het inwendig recht van elk land (*Parl. Besch.*, *Kamer*, 1933-34, nr. 116, p. 58).

Daarenboven bevat de Wet van 1 maart 1961 enerzijds een reeks handelsrechtelijke bepalingen die de Belgische wetgever aan de eenvormige wet heeft toegevoegd op grond van de verdragen zelf of van de door bijlage II ervan toegelaten voorbehouden, en anderzijds de strafrechtelijke bepaling van artikel 61 die de uitgifte van cheques zonder dekking strafbaar stelt.

13. Hiermee wordt de tweeslachtigheid van de Wet van 1 maart 1961 verklaard: de opstellers van de handelsrechtelijke bepalingen vervat in artikel 1 (verplichte vermeldingen) en in artikel 2 ("de titel waarin een der vermeldingen ontbreekt geldt *niet* als cheque") en die van artikel 61 (strafbare uitgifte) zijn niet dezelfde en de opzet ervan was totaal verschillend. Nu is het niet zo ongewoon dat een zelfde woord of begrip anders wordt opgevat in een strafwet dan in een handelswet en P. WILHELM heeft dit ook duidelijk aangetoond in haar noot onder het onder-

havige arrest (*J.T.*, 1976, 311). Men mag zich echter niet blind staren op het feit dat in een zelfde wet een verschillende uitleg wordt gegeven aan het begrip cheque, naar gelang het in de artt. 1 en 2 of 61 voorkomt. Het is ongetwijfeld op het gebied van de legistiek een "Schönheitsfehler", maar het is te wijten aan een technische herwerking door de Senaat van het oorspronkelijk wetsontwerp met een artikel uit het Strafwetboek (art. 509bis), waardoor, zoals gezegd, twee groepen bepalingen van verschillende oorsprong en aard uiteindelijk in een zelfde wet terecht kwamen.

14. Het ontwerp voorzag in een fiscale sanctie, die het wetsontwerp uitmaakte van artikel 11 van het oorspronkelijk wetsontwerp (nr. 116 van 6 april 1933), goedgekeurd door de Kamer op 7 februari 1935 (*Parl. Besch.*, *Senaat*, nr. 36 van 7 februari 1935) waarbij artikel 67 aan de eenvormige wet werd toegevoegd. Bovendien zou artikel 13 van het ontwerp artikel 509bis van het Strafwetboek vervangen.

a) Het nieuwe artikel 67 voerde tweeërlei sancties in, die reeds bestonden in de wet van 1873 (*Pasin*, 1873, 197, noot 1).

— Het straft met een fiscale boete van 10% van de uitgedrukte som de trekker die een beschikking zonder de datum of met een valse datum uitgeeft. Het verslag van de commissie vermeldt dat deze bepaling bevestigt "dat de datum hier geen invloed heeft op de geldigheid van de cheque als zodanig" (*Parl. Besch.*, *Senaat*, 1949-50, nr. 38, rapport Ronse, p. 28).

— Het straft met een geldboete de bankier die verwaarloost op de kapt van de door hem uitgegeven chequeboekjes de tekst van artikel 509bis Sw. te vermelden.

Beide bepalingen verdwenen evenwel uit de uiteindelijke wettekst omdat ze niet doelmatig waren (*Pasin*, 1929, 142) of later, omdat ze niet meer overeenstemden met de bepalingen van artikel 81 van het Regentsbesluit van 26 juni 1947 waarbij alle zegelrechten werden afgeschaft.

b) Artikel 13 van het ontwerp verving art. 509bis van het Strafwetboek door de volgende tekst:

"(...) wordt gestraft:

1° Hij die, met voorbijgaan van de voorschriften van artikel 3 van de eenvormige wet op de cheque betreffende de fondsbezorging, met voorweten een cheque uitgeeft of enige andere titel op contante betaling en op zicht op beschikbare fondsen."

15. Behoudens de omschrijving van het fonds, is door deze tekst niets gewijzigd aan het oude art. 509bis Sw. en, zoals hij door de Kamer werd goedgekeurd was er ook geen reden om het ontworpen nieuwe art. 509bis anders te begrijpen dan sedert de Wet van 25 maart 1929 het geval was: het uitgeven van een niet-gedateerde cheque zonder dekking bleef strafbaar.

Het is pas tijdens de zitting van 1949-50 dat het door de Kamer overgezonden ontwerp door de Senaat in behandeling werd genomen (*Parl. Besch.*, *Senaat*, 1949-50, nr. 38, rapport Ronse, en 1950-51, nr. 81, aanvullend rapport Ronse). De Senaat was van oordeel dat de strafbepalingen in de wet op de cheque dienden te worden ingelast onder artikel 61, "dat", aldus het Verslag, "het huidige artikel 509bis van het Strafwetboek aanpast aan de vereisten van de eenvormige wet". "Voor de parlementaire handelingen die de Wet van 25 maart 1929 voorafgingen (art. 509bis Sw.), verwijzen wij", zo gaat de rapporteur verder, "naar *Pasino-mie*, 1929, p. 141 en volgende" (*Parl. Besch.*, *Senaat*, nr. 38, p. 31).

16. Kan er duidelijker gezegd worden dat het overbrengen van de strafbepalingen van artikel 509bis van het Strafwetboek naar artikel 61 van de Wet van 1 maart 1961 niets afdoet aan de interpretatie ervan, die steunt op de rechtshistorie van de Wet van 25 maart 1929, zoals hierboven weergegeven.

De tekst zelf van artikel 61 luidde aanvankelijk: "Hij, die, met voorweten, een cheque uitgeeft zonder toereikende en beschikbare dekking." Nadat de Regering een amendement had ingediend (het huidige artikel 66: de met de cheque gelijkgestelde waardepapieren) en nadat de Kamer taalkundige verbeteringen had aangebracht, ontstond

de thans vigerende tekst: "Hij die, wetens en willens, een cheque of enig ander door deze wet met de cheque gelijkgesteld waardepapier uitgeeft zonder voorafgaand, toereikend en beschikbaar fonds (...)"

Uit dit overzicht van de parlementaire voorbereiding van art. 61 van de Wet van 1 maart 1961 blijkt duidelijk dat de wetgever in dit artikel steeds het woord cheque begrepen heeft in de betekenis die het had in het Strafwetboek en dat hij uitdrukkelijk heeft verwezen naar de ruime interpretatie voorgestaan bij de parlementaire voorbereiding van de Wetten van 20 juni 1873 en 25 maart 1929 (art. 509bis Sw.) waarbij alle titels op contante betaling en op zicht op beschikbare fondsen bedoeld werden, zodat — evenals in de vroegere wetten — de opsomming van artikel 66 derhalve niet limitatief op te vatten is: de niet gedateerde cheque zonder dekking valt eveneens onder deze bepaling (Zie *Pasin.*, 1873, 189: "L'énumération de l'art. 1 — van de Wet van 20 juni 1873 — n'est qu'énonciative (...). Les différents titres dont il est question nous paraissent suffisamment définis par leur caractère commun; titres à paiement au comptant et à vue sur fonds disponibles (...)"

De interpretatie van artikel 2 van de Wet van 1 maart 1961

17. De analyse van artikel 2 luidende: "De titel waarin een der vermeldingen (...) ontbreekt, geldt niet als cheque." bevestigt de juistheid van het besproken arrest.

a) De titel is nietig. Deze nietigheid betekent niet dat de cheque "materieel onbestaande" is, maar dat de juridische gevolgen door de eenvoudige wet verbonden aan de cheque geen uitwerking kunnen krijgen. De materiële handeling van het uitgeven van de onregelmatige titel kan echter niet weggedacht worden.

De stelling van de eisers tot cassatie, nl. dat bij gebreke van "geldige cheque" er ook geen cheque zonder dekking kan worden uitgegeven, is gebaseerd op een verwarring tussen het materiële bestaan en de juridische geldigheid van de rechtshandeling, een verwarring die ook m.b.t. andere strafbepalingen meer dan eens door het Hof van Cassatie werd geconstateerd (Cass., 4 februari 1924, *Pas.*, 1924, I, 190; Cass., 27 april 1964, *Pas.*, 1964, I, 913).

De strafbaarheid van de uitgifte van een cheque zonder dekking is geen juridisch gevolg verbonden aan de geldigheid van een rechtshandeling, maar wel de sanctie van een verboden materiële handeling: "S'il fallait, au regard de la loi pénale, considérer un acte nul comme inexistant, il y a plus d'une disposition qu'il faudrait effacer de notre législation répressive, précisément parce qu'il y a plus d'un fait qui n'est punissable que parce que son objet direct et exclusif est de créer un acte qui sera radicalement nul au regard de la loi civile" (conclusie van de advocaat-generaal GESCHÉ voor Cass., 4 februari 1924, *Pas.*, 1924, I, 190).

18. Bovendien, geen enkele wetsbepaling verplicht de trekker de cheque persoonlijk te dateren (Kh. Antwerpen, 14 september 1951, *R.W.*, 1951-52, 1301) en de eenvoudige wet zelf handelt in artikel 13 over het bestaan van cheques die onvolledig zijn ten tijde van de uitgifte: ze kunnen later vervolledigd worden overeenkomstig de aangegane verbintenissen (M. VASSEUR en X. MARIN, o.c., p. 103; G.A. MICHELI en G. DE MARCHI, "Assegno bancario", p. 319 in *Enciclopedia del diritto*; Rouen, 24 mei 1962, *D.*, 1963, *Somm.*, 70). In die omstandigheden kan zelfs een niet gedateerde cheque, bij de uitgifte, voor de nemer alle uiterlijke kenmerken van wettelijkheid vertonen, waarbij hij het recht verwerft op de beschikbaarheid van het fonds. De strafbepaling beschermt nu precies dit recht van de nemer (*Parl. Besch.*, Kamer, 1933-34, nr. 276, p. 65, nr. 62).

b) De tekst verduidelijkt dat de titel ongeldig is "als cheque". Dit kan niets anders betekenen dan "ongeldig als cheque bedoeld in de eenvoudige wet". Het waardepapier kan nochtans geldig blijven als titel op contante betaling en op zicht op beschikbare fondsen (H. en M. CABRILLAC, *Le chèque et le virement*, p. 64; M. VASSEUR en X. MARIN, o.c., II, p. 102). Zoals hierboven aangetoond was dit ook de bedoeling van de opstellers van artikel 61 van de wet op de cheque.

Besluit

19. Het arrest van het Hof van Cassatie van 19 januari 1976 ligt in de lijn van een traditionele en constante rechtspraak, die gegrond is op de wetgeving ter zake en aansluit bij de wil van de wetgever zoals die uit de parlementaire voorbereiding blijkt. Hierbij komt geen analogische toepassing van de wet te pas of moet inspiratie worden gezocht in theoretische bespiegelingen.

De redactie van artikel 61 van de Wet van 1 maart 1961 laat te wensen over. Ook op het gebied van de legistiek is er heel wat in te brengen tegen de tweeslachtigheid der gebruikte begrippen, maar zoals wel meer gebeurt, heeft de jurisprudentie de moeilijkheden die de gebrekkige terminologie meebrachten ondervangen en het probleem tot klaarheid gebracht.

Dat deze rechtspraak nu ook past in het raam van een bepaald vervolgingsbeleid en voor de criminologen gunstig overkomt "n'est qu'un ragoût qui s'ajoute à l'affaire".

L. De Wilde en A. Vandeplas

HOF VAN BEROEP TE GENT

1e KAMER — 2 APRIL 1976

Voorzitter : de h. De Groote
Raadsheren : de hh. Van Balberghe en Devos
Advocaat-generaal : de h. Bonte
Advocaat : mr. H. Mast

Huwelijk—Wachttermijn van art. 228 B.W.—Vrijstelling—Onmogelijkheid om nog zwanger te worden.

Met de voortdurende onmogelijkheid tot cohabitatie met de man dient voor de toepassing van art. 228 B.W. het geval waarin de vrouw het afdoend bewijs levert dat zij in de onmogelijkheid verkeert om nog zwanger te worden, te worden gelijkgesteld.

S.

Bij verzoekschrift aan de Rechtbank van Eerste Aanleg te Gent van 29 januari 1976 vroeg appellante om vrijstelling van de termijn van 300 dagen bepaald bij artikel 228 B.W. om een nieuw huwelijk aan te gaan.

Bij vonnis van 24 februari 1976, waartegen appellante tijdig en in regelmatige vorm hoger beroep heeft ingesteld, werd deze aanvraag verworpen.

Uit de overgelegde stukken blijkt :

1. dat bij vonnis van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Gent van 4 november 1975 de echtscheiding toegestaan werd ten nadele van de echtgenoot van appellante en dat dit vonnis in de registers van de burgerlijke stand te Gent op 26 januari 1976 overgeschreven werd ;

2. dat appellante volgens geneeskundig attest van dr. Van K. en dr. H. niet meer fysisch in staat is om zwanger te worden.

De voorwaarden tot vrijstelling van de bij artikel 228 B.W. bepaalde wachttermijn zijn hier voorhanden.

Er wordt immers doorgaans aangenomen dat de met de voortdurende natuurlijke onmogelijkheid tot cohabitatie met de man dient te worden gelijkgesteld het geval waarin de vrouw het afdoende bewijs levert dat zij in de onmogelijkheid verkeert om nog zwanger te worden, wat hier blijkens voornoemde attesten wel het geval is.

De ratio legis van de bij artikel 228 B.W. opgelegde wachtermijn is immers het voorkomen van kroostverwarring enerzijds en het hooghouden van een zeker fatsoen anderzijds wanneer elke twijfel omtrent de afstamming van het kind dat de vrouw verwacht uitgesloten moet zijn. Als eenmaal medisch is vastgesteld dat de vrouw onvruchtbaar is geworden, vervalt dit bezwaar. (Zie W. Delva, "Het Huwelijk", in *Gezinsrecht*, nrs. 23, 25, blz. 40-41; W. Delva en Baert, "Overzicht rechtspraak, Personen- en Familierecht", T.P.R., 1964, 252).

Om die redenen,

Het Hof, uitspraak doende in raadkamer:

Gehoord de advocaat-generaal Bonte in zijn overeenstemmend schriftelijk advies;

Verklaart het hoger beroep ontvankelijk en gegrond. Doet het bestreden vonnis te niet en opnieuw wijzend: Ontslaat appellante van de wachtermijn van 300 dagen opgelegd bij artikel 228 B.W. om een nieuw huwelijk aan te gaan.

NOOT—Het hof volgt de analogische interpretatie van art. 228 B.W. voorgesteld door prof. Delva (referenties in het arrest).

Een wetgevend ingrijpen is o.i. wenselijk, om een voorschrift uit de wetgeving te bannen dat t.a.v. vrouwen een discriminatie in stand houdt die nog nauwelijks noodzakelijk lijkt.

Als men meent dat de wachtermijn van 300 dagen behouden moet blijven, kan op zijn minst worden bepaald dat een vrouw wier vorig huwelijk minder dan 300 dagen ontbonden of nietig verklaard is trouwen mag als zij met een medisch attest bewijst dat zij niet zwanger is. Maar daarmee is het probleem niet opgelost van de (meeste?) vrouwen, die onverwild hertrouwen willen, precies omdat zij zwanger zijn.

Maar waarom de wachtermijn behouden? Om kinderverwarring te vermijden, zal men antwoorden. Maar vergeet men niet dat die ratio van de artikelen 228, 295 en 296 B.W. vervallen is sinds de wet van 10 februari 1958 met het nieuwe art. 315 B.W. een oplossing geboden heeft voor deze moeilijkheid? De nieuwe man is de vader.

De reden waarom een wachtermijn ook sinds 1958 nog nuttig kan zijn is het belang van de vorige echtgenoot (gestorven of gescheiden), wiens eventueel vaderschap door de toepassing van art. 315, 2e lid, B.W. in het gedrang komt¹. Hoe dit belang beschermen? O.i. heeft de wet van 10 februari 1958 hiervoor een oplossing, nl. het recht van betwisting (art. 315 B.W. *in fine*; lees hierover RIGAUX, *Les Personnes*, I, nrs. 2971-2973), de enige die verzoekenbaar is de andere belangen waarmee men rekening moet houden (van de vrouw wier recht op huwelijk niet onnodig beperkt mag worden, van de nieuwe echtgenoot die normaal de fysiologische vader zal zijn, van het kind dat dank zij art. 315 B.W. juridisch het kind zal zijn van degene die het sociale vaderschap op zich neemt).

Wij bepleitten dan ook dat artt. 228, 295 en 296 B.W. zouden opgeheven worden (een voorstel dat al eerder werd geformuleerd: zie Belgische Vereniging van Vrouwelijke Juristen, *Ongelijkheden tussen man en vrouw in het Belgische recht. Balans en opties*, Brussel-Antwerpen, 1975, Creadif en Standaard Uitg., blz. 27-29).

Prof. J. Pauwels

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE BRUSSEL

KORT GEDING — 31 JANUARI 1975

Voorzitter: de h. Bogaerts

Advocaten: mrs. Evens, de Pluto Prondzinski, Verdickt en Dath loco Gooris

Handelspraktijken—Verwarringstichtende filmtitels.

De exploitant van een bioscoop vertoont de Duitse film "Unter Röckchen stosst das Böckchen" onder de titel "Les Jouisseuses", later "Les Folles Jouisseuses".

Die handelwijze kan verwarring doen ontstaan met de Franse film "Les Jouisseuses", die nog niet in België vertoond wordt, maar waarvan de verspreiding reeds in de vakpers aangekondigd is, en maakt een inbreuk uit op de artt. 20, 1° en 3°, en 45 Handelspraktijkenwet.

C. t/ N.V. C. en N.V. A.

Gelet op het inleidend exploit van 11 december 1974 houdende dagvaarding voor de heer Voorzitter dezer rechtbank zetelend in kort geding;

Overwegende dat blijkens vermeld exploit de vordering ertoe strekt te doen zeggen voor recht dat verweersters gehouden zullen zijn alle publiciteit van de Duitse film waarop de vertaling "Les Jouisseuses" voorkomt, te verwijderen en zich voortaan ervan te onthouden deze Duitse film onder die titel te doen aankondigen, en bij gebreke daaraan te voldoen eiser ertoe te machtigen deze publiciteit te doen verwijderen op kosten van de gedaagde invorderbaar op vertoon der factuur;

Overwegende dat de nietigheid van het inleidend exploit, voortspruitend uit de dagvaarding voor een zitting die blijkens het reglement der rechtbank niet bestemd is voor het behandelen van vorderingen tot staking en voor een magistraat die blijkens de wet van 14 juli 1971, art. 55, niet voor het kennen van zulkdanige vorderingen bevoegd is door het verschijnen van de partijen en het pleiten der zaak zonder dat dit middel werd opgeworpen, gedekt is;

Over de toelaatbaarheid

Overwegende dat de eerste verweerster opwerpt dat jegens haar de vordering niet toelaatbaar is om de reden dat het exploit van dagvaarding niet aan haar in haar maatschappelijke zetel is betekend en de akte dus strijdig is met de bepalingen van art. 42, 5°, van het Gerechtelijk Wetboek;

Overwegende dat het exploit betekend werd aan zekere V.C., in dienst van de eerste verweerster en die als dusdanig het exploit voor ontvangst heeft getekend; dat bij gebreke aan elementen waaruit het tegendeel zou blijken dus dient aangenomen te worden dat de betekening is geschied "aan persoon" overeenkomstig de artt. 33 en 34 van het Gerechtelijk Wetboek en derhalve regelmatig is; dat bovendien zelfs in het negatieve geval de onregelmatigheid de belangen van verweerster niet heeft geschaad, aangezien zij tijdig van de tegen haar ingestelde vordering kennis heeft kunnen nemen en in de gelegenheid was tijdig alle gegevens dienstig tot haar verweer te verzamelen en dit verweer te organiseren;

¹ Het belang van de nieuwe echtgenoot, nl. niet zonder kennis van zaken te trouwen met een zwangere vrouw, verdient geen specifieke bescherming: men neemt inderdaad geen voorzorgen om te vermijden dat een man onwetend van de situatie trouwt met een zwangere vrouw die in de 300 dagen voorafgaand aan het huwelijk niet getrouwd was.

Dat in de gegeven voorwaarden, bij toepassing van art. 861 Gerechtelijk Wetboek het middel evenmin ontvangen kan worden ;

Wat de vordering ten laste van eerste verweerster betreft

Overwegende dat eiser aanvoert dat hij van een Franse firma het recht heeft verworven om in België in de bioscoopzalen een film te vertonen waarvan de titel luidt "Les Jouisseuses", en dat eerste verweerster in haar bioscoopzaal "Paris" te Brussel een Duitse film vertoont, waarvan de Duitse titel, luidend "Unter Röckchen stosst das Böckchen", door verweerster in het Frans werd vertaald als "Les Jouisseuses" ;

Dat zulks naar eiser beweert een daad zou zijn die indruist tegen de eerlijke handelspraktijken en de staking ervan dan ook bevolen zou dienen te worden ;

Dat eiser bij conclusie verklaart zijn vordering uit te breiden tot de titel "Les Folles Jouisseuses", waaronder verweerster thans de kwestieuze film in dezelfde zaal vertoont ;

Overwegende dat verweerster hiertegen aanvoert : dat eiser niet eens begonnen is de Franse film "Les Jouisseuses" in België te verspreiden en dat de door haar vertoonde film reeds sinds enige tijd op het programma voorkomt van haar zaal "Paris", zodat zij zich zou kunnen beroepen op een eerste gebruiksrecht ; dat zij trouwens er niet toe gehouden kan zijn een overeenkomst (het contract Claeys-Films Hustex) na te leven, waar zij niet als partij bij betrokken was ; dat zij bovendien volkomen onwetend was van het voornemen van eiser een film onder de litigieuze titel in België publiek te vertonen en dat zij, bij gebreke aan nederlegging van de titel bij de Belgische Syndicale Kamer van de Filmnijverheid, het voornemen van eiser niet kon kennen ; dat zij ten slotte het nodige heeft gedaan om de publiciteit te wijzigen en dat de film thans wordt geadvertiseerd onder de titel "Les Folles Jouisseuses", wat iedere mogelijkheid van verwarring uitsluit ;

Overwegende dat over de feiten blijkbaar geen betwisting bestaat ; dat eiser wel degelijk aantoonde dat de film die hij in België wenst te vertonen de titel "Les Jouisseuses" draagt en dat dit de oorspronkelijke titel van deze film is, terwijl verweerster niet betwist, integendeel in haar conclusie impliciet toegeeft, dat zij de bepaalde bovengenoemde Duitse film in haar bioscoopzaal "Paris" vertoont onder de titel "Les Jouisseuses" en nadien "Les Folles Jouisseuses", welke titels — ook voor iemand met de elementaire kennis van de Duitse taal — onmogelijk als een vertaling van de Duitse titel kunnen worden beschouwd ;

Overwegende dat het dus vaststaat dat door eerste verweerster een publiciteit wordt gevoerd die bij het publiek verwarring kan stichten omtrent de beide films ;

Overwegende dat het feit dat verweerster de eerste zou zijn geweest om onder de bedoelde titels haar film te vertonen in casu voor haar geen recht kan doen ontstaan om deze titel exclusief te gebruiken ;

Overwegende anderzijds dat voor de beoordeling van het al dan niet geoorloofde karakter van het publiek verspreiden door verweerster van de kwestieuze filmtitels rekening gehouden dient te worden met de bijzondere omstandigheid dat, zoals blijkt uit de door partijen ter

zitting gegeven uitleg, het normaal is dat de titel van een film die in België gaat vertoond worden een geruime tijd van tevoren aan het vakmilieu bekend wordt gemaakt of dat minstens de verschillende verdelers of bioscoopexploitanten in de mogelijkheid worden gesteld deze titel te kennen ;

Dat trouwens, daar het merendeel van de vertoonde films uit het buitenland komt, het voor de hand ligt dat de verdelers en exploitanten gemakkelijk in de vakpers kunnen vernemen welke films er in den vreemde in première gaan en welke daarvan in België kunnen worden verwacht ;

Dat hieruit voortvloeit dat ook in concreto in onderhavig geval verweerster bekend kon zijn met het feit dat een film in België ging worden vertoond, van Franse makelij, en met de kwestieuze titel, de titel welke de film in Frankrijk reeds voerde en waarvan is gebleken dat eiser er zich toe verbonden had hem te handhaven ;

Dat nu verweerster, waar zij een Duitse film wenste te vertonen en voor de taak stond de Duitse titel van deze film in het Frans te vertalen, ongetwijfeld voor deze vertaling een rijke keuze van woorden en uitdrukkingen kon vinden die dan ook waarschijnlijk veel getrouwer de originele Duitse titel hadden weergegeven dan de gebruikte titel die met de Duitse titel in feite geen enkel verband meer heeft ;

Dat nu verweerster in die omstandigheden de gewraakte keuze heeft gemaakt, het gevolg ervan noodzakelijk moest zijn dat er bij het publiek een verwarring zou ontstaan tussen de film vertoond door eiser en die vertoond door verweerster ;

Dat het niet ter zake dienstig is op te werpen dat op het ogenblik dat de film van verweerster reeds in België werd vertoond de film van eiser nog niet in Belgische bioscopen werd geprojecteerd ; dat inderdaad de verwarring bij het publiek daardoor niet kan worden belet, en integendeel bij het publiek allicht de mening zou kunnen ontstaan dat de door eiser vertoonde film slechts een reprise was van de door verweerster vertoonde film ;

Dat in die omstandigheden het gebruiken door verweerster van een titel die dezelfde was als die waaronder de film van eiser moest worden verspreid een met de goede handelspraktijken strijdige handeling was ;

Dat verweerster zulks blijkbaar heeft ingezien aangezien zij de titel veranderde ; dat echter deze verandering niet van die aard was dat ze aan de publiciteit haar ongeoorloofd karakter ontnam daar in beide gevallen het accent valt op het woord "jouisseuses" en de toevoeging door verweerster van het woord "folles" niet van die aard is dat de geschapen indruk van verwarring teniet wordt gedaan ;

Ten overstaan van tweede verweerster

Overwegende dat deze partij opwerpt dat zij de gewraakte Duitse film niet kent en hem nooit aangekondigd of in België aan de bioscoopexploitanten heeft aangeboden ; dat zij trouwens een wedereis instelt wegens tergend en roekeloos geding en uit dien hoofde een schadevergoeding van 5.000 frank vordert ;

Overwegende dat in een ter zitting neergelegde conclusie eiser de verwijzing van het deel van zijn eis ten laste van tweede verweerster naar de bijzondere rol vraagt ;

Overwegende dat ter zitting tweede verweerster hiermede heeft ingestemd ;

Om die redenen,

Stellen vast dat door eerste verweerster publiciteit gevoerd wordt voor de film van Duitse afkomst "Unter Rökkchen stost das Böckchen" onder de titels "Les Jouisseuses" en/of "Les Folles Jouisseuses" ;

Zeggen voor recht dat deze publiciteit en meer het gebruik in deze publiciteit van de titels "Les Jouisseuses" en/of "Les Folles Jouisseuses" een inbreuk uitmaken op de artt. 20, 1, 20, 3, en 45 van de wet van 14 juli 1971 ;

Gelasten en bevelen eerste verweerster het voeren van de publiciteit met gebruik van de titels zoals hierboven beschreven, te weten : "Les Jouisseuses" en/of "Les Folles Jouisseuses" te staken ;

Verwijzen de zaak naar de rol wat betreft de vordering ten laste van tweede verweerster.

NOOT—Bovenstaande beschikking van de voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Brussel is een mooi voorbeeld van een goed gemotiveerde beslissing inzake verwarringstichting tussen titels van (kunst)werken.

Voor een overzicht van de vrij overvloedige jurisprudentie m.b.t. deze materie raadplege men SCHRICKER en FRANCO, *La répression de la concurrence déloyale, II/1, Belgique (Luxembourg)*, nr. 278 e.v. Meestal betreft het verwarringstichting tussen titels van dagbladen, tijdschriften en dergelijke.

Hier betreft het daarentegen een nogal zeldzaam geval van verwarringstichting tussen speelfilmtitels. De grond van de zaak vergt geen commentaar. De voorzitter maakt kennelijk een toepassing van de in de literatuur aanvaarde stelling (zie reeds MOREAU, *Traité de concurrence illicite*, Brussel, 1904, en verder SCHRICKER en FRANCO, *a.w.*, met verwijzingen in voetnoot 546 op p. 325) dat het voor de bescherming van een titel in het recht ter zake van onrechtmatige mededinging voldoende is dat degene die deze bescherming claimt, het publiek zijn intentie heeft kenbaar gemaakt een werk onder bedoelde titel te laten verschijnen. Men zal ook geen moeite hebben de voorzitter te volgen waar hij vanwege filmverdelers en exploitanten van bioscopen (i.c. ongetwijfeld het aangesproken "publiek") verwacht dat deze de vakpers lezen.

Wat de ontvankelijkheidsvraag betreft, moge opgemerkt worden, hoewel i.c. niet ingeroepen, dat de titel enkel via de Handelspraktijkenwet kan worden beschermd omdat (in de mate dat) hij geen bescherming kon genieten krachtens de Auteurswet (zie de uitdrukkelijke bepaling van art. 56 H.P.W.). Laatstgenoemde bescherming lijkt t.a.v. de feiten uit de geannoteerde zaak niet zo voor de hand liggend : erg origineel is de titel "Les Jouisseuses" niet, althans niet voor een porno-film. In het recht ter zake van onrechtmatige mededinging daarentegen is de ook daar bestaande originaliteits- en nieuwigheids eis traditioneel weinig streng : een relatieve originaliteit is voldoende (SCHRICKER en FRANCO, *a.w.*, nr. 279). Bovendien was de discrepantie tussen de (vrij originele maar wellicht moeilijk in het Frans te vertalen) oorspronkelijke titel en de vertaling i.c. zo groot (en de nadien doorgevoerde correctie in "Les Folles Jouisseuses" zo flauw) dat men, alle verhoudingen in acht genomen, nog moeilijk aan de tegenpartij (eiser) strenge eisen van originaliteit kon stellen. Om dezelfde redenen leek reeds een veroordeling op grond van de algemene bepaling van art. 54 gerechtvaardigd.

Ten slotte moge eraan worden herinnerd dat de rechtspraak m.b.t. verwarringstichting tussen titels zich meestal niet veel zorgen maakt over een mogelijke onontvankelijkheid wegens plagiaat. Sinds art. 56 Handelspraktijkenwet de vroeger niet algemeen gevolgd restrictieve toepassing van het recht ter zake van onrechtmatige mededinging op (mogelijk) auteursrechtelijk beschermde bestanddelen formeel heeft bekrachtigd, zou die bezorgdheid in principe moeten toenemen. Men merke nochtans op dat volgens bepaalde ju-

risprudentie titels, in tegenstelling met het werk zelf dat zij benoemen, zich niet lenen tot auteursrechtelijke bescherming (zie referenties bij SCHRICKER en FRANCO, nr. 276). Ik laat een dispuut over dit toch wel bediscussieerbaar standpunt graag over aan auteursrechtskundigen.

J. Stuyck

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Arrond. Brugge, 2 april 1976

Bevoegdheid—Uitvarend schip beschadigt zeesluis—Vordering tot schadevergoeding waarvan het bedrag 25.000 fr. niet te boven gaat—Bevoegdheid van de rechtbank van koophandel.

Bij het verlaten van de zeesluis te Zeebrugge bracht het Engelse zeeschip *Norwave* schade toe aan de afvoerpijp van de wegbrugkelder. De kapitein werd voor de vrederechter van het tweede kanton te Brugge gedagvaard tot betaling van 15.484 fr. schadevergoeding. Overeenkomstig art. 639 Ger.W. werd de zaak naar de arrondissementsrechtbank verwezen. Deze beslist, op eensluidend advies van het openbaar ministerie :

"Overwegende dat onder het regime van vóór de inwerkingtreding van het Gerechtelijk Wetboek de algemene bevoegdheid van de vrederechter werd uitgesloten voor alles wat zee- en binnenvaart betrof (cf. art. 2, tweede lid, van de Wet van 25 maart 1876 op de bevoegdheid, gewijzigd door de Wet van 28 juni 1948 betreffende de bevoegdheid van de rechtbanken van koophandel inzake zee- en binnenvaart-recht) ;

"Overwegende dat deze beperking der algemene bevoegdheid van de vrederechter werd overgenomen in het Gerechtelijk Wetboek, namelijk in art. 590, waarbij aan de rechtsmacht van de vrederechter worden onttrokken de vorderingen bedoeld onder meer in art. 574 Ger.W., waar onder 7° uitdrukkelijk vermeld worden als vallende onder de uitsluitende bevoegdheid van de rechtbank van koophandel de vorderingen inzake zee- en binnenvaart ;

"Overwegende dat de onderhavige vordering derhalve behoort tot de bevoegdheid van de rechtbank van koophandel, en, gelet op art. 624, 2° en 3°, Ger.W., meer bepaald tot de bevoegdheid van de Rechtbank van Koophandel te Brugge, afdeling Brugge."

(Voorzitter : de h. Floré—Rechters : de hh. Fraeys en Scholiers—Procureur des Konings : de h. De Tandt—Advocaten : mrs. Micholt en Vanhaelemesch—In de zaak : N.V. Maatschappij van Brugse Zeevaartinrichtingen t/Kap. Ellerby.)

NOOT—Waar in het bovenstaande vonnis sprake is van "uitsluitende bevoegdheid", zou wellicht beter het woord "bijzondere" worden gebruikt. Zie VIEUJEAN en FETTWEIS, *Rev. trim. dr. civ.*, 1969, 886-888, en FETTWEIS, *Bevoegdheid*, nrs. 81 en 85-88 ; deze auteurs menen, dat van de bevoegdheden ratione materiae van de rechtbank van koophandel alleen de bevoegdheid inzake faillissement, akkoord en uitstel van betaling eigenlijk exclusief is. Maar zie J. VAN COMPERNOLLE, *J.T.*, 1972, 326, die ook als exclusief aanmerkt de bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank van koophandel m.b.t. de vordering tot staking.

C.

BOEKEN

Arbeidsongevallen - Privé sector (Wetteksten A.O.W.) Maarten Kluwer's Internationale Uitgeversonderneming, Berchem/Antwerpen, 1976, 242 blz.

De uitgeverij Maarten Kluwer heeft zijn groeiende reeks pocketuitgaven van wetteksten nu uitgebreid met een deeltje uitsluitend aan het arbeidsongevallenrecht gewijd.

Het werd samengesteld door J.F.J. Delsaert ere-directeur-generaal van de n.v. Assurantie van de Belgische Boerenbond.

Van deze pocket kan gezegd worden dat hij volledig is omdat hij benevens de arbeidsongevallenwet ook alle uitvoeringsbesluiten met bijlagen (rentetabellen en aangiftemodellen) en ministeriële aanschrijvingen inhoudt.

Voor de gebruiker wordt de consultatie vergemakkelijkt door de artikelgewijze verwijzing van de wet naar de uitvoeringsbesluiten en vice versa. De voornaamste wetsartikelen zijn van toelichtingen voorzien.

Erg geschikt voor dagelijks gebruik.

R.

A.M. ELIAS, *Het Nationaal Syndicaat. 1802-1805*. Fibula, Van Dishoek, Bussum, 1975.

In de artikelen 99 en 103 van de tweede Grondwet der Bataafse Republiek — "de staatsregeling van 1801" — werd een nieuw staatsinstituut, dat de naam kreeg van "Nationaal Syndicaat", belast met een speciale taak. Dit "Nationaal Syndicaat" bestond uit drie leden, die, volgens de Grondwet, soms de functie bekleedden van buitengewoon procureur-generaal bij het Nationaal Hoog Gerechtshof, naast de gewone procureur-generaal.

Volgens de Grondwet was het een instituut, dat in de eerste plaats in het leven geroepen was om erop toe te zien dat de Grondwet en de andere wetten van het land door de overheid nageleefd werden. Indien het Syndicaat tot de slot-som kwam dat een openbaar orgaan in strijd met de Grondwet of met de wetten gehandeld had, kon het Syndicaat dit openbaar organisme voor het Nationaal Hoog Gerechtshof dagen. Het Syndicaat was verplicht een onderzoek in te stellen over elke klacht, die het vanwege de overheden toekwam.

In de tweede plaats bepaalde de Grondwet dat het Syndicaat er over moest waken dat de gewone burgers de Grondwet niet schonden en de veiligheid van de Staat niet in gevaar brachten.

Zich basierend op het archief van het Syndicaat, dat zich op het Algemeen Rijksarchief te Den Haag bevindt, heeft de auteur getracht een beeld van de activiteit ervan tijdens de jaren 1802 tot 1805 te schetsen. Eerst onderzoekt hij hoe de idee van een dergelijke instelling ontstond. Deze idee was waarschijnlijk origineel: een concreet voorbeeld komt niet voor noch in Nederland, noch in het buitenland. In elk geval was deze manier van denken wel van de tijd. Hij behandelt het reglement van het Syndicaat, dat de taak en de bevoegdheden ervan bepaalde. De makers van het reglement hadden de bedoeling het Syndicaat aan het Nationaal Hoog Gerechtshof te onderwerpen. Volgens dit reglement kon het Syndicaat niet efficiënt werken tenzij met het akkoord en onder de verantwoordelijkheid van het Nationaal Hoog Gerechtshof. Zolang het op een onafhankelijke manier werkte, door bv. onderzoeken te doen, hing het af van de openbare organen waarvan de feiten en de handelingen bewaakt werden. In het reglement werden de wetten bovendien beschreven als gebaseerd op de Grondwet. Voorts behandelt de auteur de leden, het personeel, het gebouw en de dagelijkse activiteiten van het Syndicaat.

In het tweede hoofdstuk komen de belangrijke vraagstukken aan bod, die gedurende de jaren 1802 tot 1805 behandeld werden. Het betreft activiteiten van het Syndicaat, die het uit eigen initiatief ondernam ingevolge klachten, ingediend door openbare organen of door de burgers, maar ook activiteiten op het gebied van de nationale veiligheid.

Terwijl het zijn activiteiten uitoefende, ontmoette het Syndicaat van alle zijden verzet. Slechts in een zeer beperkt aantal gevallen werden de opdrachten met succes bekrond. Bovendien was er geen sprake van een proces voor het Hoog Gerechtshof.

In het derde hoofdstuk behandelt de auteur de financiële middelen en in het vierde hoofdstuk schetst hij de liquidatie van het Syndicaat. Ontgoocheld door de oppositie allerwegen, ontevreden over de magere verkregen resultaten, en wetende

dat een nieuwe Grondwet aanvaard ging worden, waar het Syndicaat niet meer in voorkwam, namen de laatste leden van het Syndicaat op 15 maart 1805 op demonstratieve wijze ontslag.

L. Th. Maes

H. COING, *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*. Bd. II. Neuere Zeit. Zweiter Teilband. Gesetzgebung und Rechtsprechung. Verlag C.H. Beck, München, 1976, XXIX + 1447 blz., in 8°, DM 195.

De nieuwere geschiedenis van het privaatrecht wijst in alle landen van het Europees continent op een verregaande gemeenschappelijke trend. De middeleeuwse wetenschap van het Romeinse en canonieke recht vormt de gemeenschappelijke basis. Via de codificatie en de rechtssystematiek schiep het natuurrecht van de 'Verlichting' een nieuwe infrastructuur. Voor het oplossen van de problemen van de industriële maatschappij bouwde elk land op de ervaringen van de andere, zodat een groep nieuwe, aan elkaar verwante instellingen ontstond. Het resultaat van deze ontwikkeling was een groep verwante rechtsstelsels, die de rechtsvergelijking de benaming "burgerlijk recht" geeft.

Als het aangewezen lijkt de geschiedenis van het nieuwere privaatrecht als Europese rechtsgeschiedenis te benaderen, dan moet een eerste stap een vergelijkend overzicht van de bronnen zijn, waarop de rechtsevolutie van de nieuwere tijd haar impact heeft gehad.

Professor dr. H. Coing heeft met zijn *Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte* te Frankfurt het monumentaal plan opgevat om op een wetenschappelijk verantwoorde wijze de bronnen en de literatuur van de Europese rechtsgeschiedenis van het privaatrecht aan de juristen en rechtshistorici aan te bieden.

Een eerste in 1973 verschenen en hier besproken boekdeel, behandelt de bronnen der beide "geleerde rechten" van de Middeleeuwen, het Romeinse en het canonieke recht, evenals de vroege wetgeving van de tot ontwikkeling komende vorstenstaat (1100 tot 1500). Een tweede boekdeel behandelt in drie delen de bronnen van de periode van de vorstenstaat (van ca. 1500 tot de Franse Revolutie). Een derde boekdeel, die eveneens uit meerdere delen zal bestaan, bestrijkt de tijd van ca. 1800 tot 1914.

Zoals in Band I worden in Teilband II (Teilband I verschijnt in de herfst 1976 en Teilband III in 1977) (in 1447 blz.) de belangrijkste bronnen van de ontwikkeling van de wetgeving en de rechtspraak in de verschillende Europese landen in gemeenschappelijke categorieën geordend en typologisch gekarakteriseerd.

18 auteurs behandelen bij het gedeelte "Wetgeving" achtereen de typologie van de wetgeving van het privaatrecht en procesrecht, de bibliografie per land, de wetgeving van het handelsrecht (waarbij zowel bij het zeehandelsrecht, het verzekeringsrecht, het bank- en beursrecht de rol van Antwerpen toonaangevend was in de hele Nederlanden) en de kerkelijke wetgeving. Bij de rechtspraak- en concilieverzamelingen werd ook altijd voor elk land een hoofdstuk gewijd aan de praktisch nog onbestudeerde adviezen van de faculteiten.

Het is begrijpelijk dat wij vooral de hoofdstukken over Nederland en de Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden iets meer kritisch hebben bekeken: zo moet op p. 497 de Antwerpse stadssecretaris Karel Gabry staan in plaats van Babry.

Een standaardwerk, het Max-Planck-Instituut waardig!

L. Th. Maes

D.J. GIJLSTRA en D.F. MURPHY, *Leading cases and materials on the competition law of the E.E.C.*, Kluwer, Deventer, 1976, 403 blz.

Aan het Europa-Instituut van de Universiteit van Amsterdam danken wij een tweede casebook over het E.E.G.-recht. Het in 1975 gepubliceerde casebook behandelde het E.E.G.-recht in het algemeen, terwijl dit werk meer speciaal op het mededingingsbeleid van de E.E.G. betrekking heeft.

De in het E.E.G.-verdrag neergelegde objectieven en mededingingsregels worden even aangehaald en toegelicht; tevens wordt in de inleiding aandacht besteed aan de verhouding nationaal-communautair recht en worden de economische waardeoordelen geformuleerd, die uit de beslissingen van de Commissie en het Hof naar voren komen. De auteurs baseerden zich hierbij op een uittreksel van het in "The Common Market Law Review" verschenen artikel van professor W. Van Gerven: "Twelve years of competition law revisited".

In de volgende hoofdstukken (2 t/m 5) worden de twee belangrijke artikelen 85 en 86 grondig geanalyseerd. In de eerste plaats worden de gemeenschappelijke aspecten van beide artikelen besproken: hun toepasselijkheid (ratione territorii, materiae en temporis), het begrip "handel tussen lidstaten" (binnenlandse handel, handel van ondernemingen binnen de E.E.G. en handel van ondernemingen binnen en buiten de E.E.G.) en de notie "onderneming". Nadien volgt een nader onderzoek van elk artikel afzonderlijk met betrekking tot zijn diverse geledingen, eigen begrippen, verschillende toepassingen op mededingingsbeperkingen en mogelijke beslissingen. Tevens worden de procedure-aspecten, alsook de eventuele sancties en boeten nader besproken.

Specifieke onderwerpen van het mededingingsrecht worden in hoofdstuk VI behandeld: de diverse vormen van verboden horizontale kartels, de "distribution agreements" en de toegelaten vormen van samenwerking.

Tenslotte wordt aandacht besteed aan verwante problemen zoals de toepassing van de artikelen 30 tot 36 van het E.E.G.-verdrag en de beschikkingen van de Commissie betreffende merkenrecht, patenten en know-how.

De auteurs hebben het mededingingsrecht volgens de methode van het eerste casebook uiteengezet. Vertrekend vanuit de bestaande rechtspraak van de Commissie en het Hof — die meestal in extenso wordt weergegeven — brengen zij op overzichtelijke wijze een geordende en vrij volledige schets van het E.E.G.-mededingingsrecht. Ofschoon conclusies en extrapolaties op het einde van de hoofdstukken ontbreken en theoretische beschouwingen soms erg kort zijn, mag het boek als een bijna harmonisch uitgebouwd casebook worden beschouwd.

H.B.

MEDEDELINGEN

Notariële dagen van Antwerpen 1976 Confrontatie met het nieuw huwelijksvermogensrecht

Het gebeurt niet zo vaak dat een congres zich kan bezinnen over de bepalingen van een reeds gepubliceerde nieuwe wet, die echter nog niet in werking getreden is.

Dit geluk viel de, op 23 en 24 september 1976 in het Rijksuniversitair Centrum te Antwerpen gehouden Notariële dagen van Antwerpen, te beurt.

De Wet van 14 juli 1976 betreffende de wederzijdse rechten en verplichtingen van echtgenoten en de huwelijksvermogensstelsels werd bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad van 18 september 1976 en treedt in werking op 28 september daarna.

De brandende actualiteit van het onderwerp was wellicht dan ook de reden waarom de voorzitter van de Kamer der Notarissen van het arrondissement Antwerpen, mr. Fernand Istas, — in aanwezigheid van talrijke prominenten, waaronder de voorzitter van de Senaat, de vertegenwoordigers van de minister van Justitie, de minister van de Hervorming van de Instellingen, ministers van State, de gouverneur van de Provincie Antwerpen, de eerste voorzitter en procureur-generaal van het Hof van Beroep te Antwerpen, de procureur des Konings van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen, mr. Sluyts, voorzitter van de Koninklijke Federatie van Belgische Notarissen — voor een 700-tal notarissen de Notariële Dagen voor geopend kon verklaren.

In zijn openingstoespraak herinnerde hij eraan dat de eerste Notariële Dagen in 1947 eveneens te Antwerpen plaatsvonden en achtte hij zich gelukkig dat het arrondissement Antwerpen deze rijke traditie voortzetten.

Hij bracht hulde aan de vooraanstaande juristen, die de nieuwe wet mogelijk hadden gemaakt, vooral dankte hij de heren Baert en Hambye, respectievelijk verslaggevers namens de kamer- en senaatscommissie; hij drukte de hoop uit dat zeer spoedig ook het erfrecht van de langstlevende echtgenoot zou aangepast worden, vermits dit zeer nauw aansluit bij het nieuwe huwelijksvermogensrecht.

Vervolgens werden de verschillende aspecten van de nieuwe wet nader belicht:

Mr. Frans Baert, verslaggever van de kamercommissie voor de justitie, gaf, na een korte historische schets over het ontstaan van de nieuwe wet, een algemeen overzicht van de nieuwe regeling en wees op de afwijkingen van de bestaande wetgeving.

Mr. Edgard Van Hove, erevoorzitter van de Koninklijke Federatie van Belgische Notarissen en docent aan de K.U. Leuven, handelde over "Bekwaamheid en Beheer der echtgenoten". In een zeer duidelijke uiteenzetting maakte hij de notarissen er op attent dat zij bepaalde op de universiteit aangeleerde en in de praktijk toegepaste fundamentele principes, zullen moeten vergeten om zich aan te passen aan de nieuwe regels, waarvan de gewilde gelijkheid tussen man en vrouw in het nieuwe huwelijksvermogensrecht wel het belangrijkste zal zijn.

Mr. Pierre Watelet, erenotar, voorzitter van het Comité voor Studie en Wetgeving, hoogleraar aan de Universiteit te Luik, hield een referaat over het moeilijke onderwerp: "De vereffening van het wettelijk stelsel in het kader van het nieuw huwelijksvermogensrecht". Hij wees erop dat de vereffening voortaan niet alleen meer kan plaatsvinden na de thans geldende oorzaken van ontbinding van het stelsel maar dat in de nieuwe wet een nieuwe oorzaak is bijgevoegd, die een vereffening kan tengevolge hebben, namelijk de overgang naar een ander huwelijksvermogensstelsel.

"De overgang van de oude stelsels van huwelijksgemeenschap naar het nieuw wettelijk stelsel en de procedure tot wijziging van het aangenomen huwelijksstelsel tijdens het huwelijk" werd behandeld door mr. Jean-Louis Rens, docent aan de V.U.B.

Op de spreekbeurten volgde telkens een zeer geanimeerd debat, dat dank zij de deskundigheid van de notarissen De Boungne, Istas en Van Oosterwijk nooit ontspoorde.

De werkzaamheden werden besloten door een slottoespraak van de voorzitter der Notariële dagen, mr. André De Boungne. Naast een woord van oprechte dank aan alle medewerkers van deze geslaagde dagen legde hij de nadruk op de belangrijke taak, die de notaris, als rechtsbeoefenaar bij uitstek, nu meer dan ooit te vervullen heeft bij het overbrengen van de ingewikkelde materie van het huwelijksvermogensrecht naar de rechtsonderhorigen.

De notaris moet als ombudsman te werk gaan, onafhankelijk tegenover de enkeling, groepen en machten allerhande, maar dienstplichtig tegenover allen.

De voorzitter drukte een dubbele wens uit: ten eerste dat de notarissen de moed en de bescheidenheid zouden opbrengen om zich uitsluitend en geheel door de notariële geest te laten inspireren, zodat zij, ook ten overstaan van het openbaar leven, bereid en bekwaam zijn om de ondankbare maar hoogstnoodzakelijke rol van onafhankelijke en verantwoordelijke magistraat der willige rechtsmacht te vervullen, en ten tweede dat de overheden deze opvatting zouden aanvaarden, haar zelfs op prijs stellen.

Het bureau van de federatie en de afgevaardigden van de onderscheiden kamers van notarissen werden door de stadsmagistraat op het Stadhuis ontvangen. En sprankelende opvoering in de Koninklijke Vlaamse Opera van het Ballet van Vlaanderen en de zeer gemoedelijke sfeer tijdens de rondvaart op de Schelde en het bezoek aan de haven, droegen ruimschoots bij om de "Confrontatie met het nieuw huwelijksvermogensrecht" niet te hard te laten aankomen.

Floris Hendrickx

Nederlands Arbeidsovereenkomstenrecht — Ontslagverbod bij huwelijk en zwangerschap

Door de Wet van 6 mei 1976 wordt met ingang van 1 augustus 1976 (Staatsbl., 295) een ontslagverbod ingevoerd bij huwelijk, zwangerschap en bevalling. Ook de zgn. hu-

welijksclausules zijn verboden. Bij zwangerschap loopt de beschermde periode tot zes weken na de postnatale rustperiode, die zelf ook zes weken bedraagt. De sanctie voor een ontslag gegeven in strijd met het gestelde verbod is de nietigheid van het ontslag mits de werknemer er een beroep op doet binnen de twee maanden. In België bestaan de sanctie in een bijzondere door de werkgever verschuldigde vergoeding.

BERICHTEN

Post-universitaire lessen over sociaal recht te Gent

In de maanden november en december 1976 worden aan de Rijksuniversiteit te Gent een aantal post-universitaire lessen over sociaal recht gegeven.

Het programma ziet er uit als volgt:

19 november 1976: 1. Dr. J. Steyaert, Raadsheer in Sociale Zaken (Gent) en prof. B. Dubois (R.U.G.): Ontwikkelingen in het recht van de arbeidsovereenkomsten; 2. Prof. H. Lenaerts (R.U.G.): Het wettelijk statuut van de tijdelijke arbeid.

26 november 1976: 1. Dr. J. Rauws, Kamervoorzitter in het Arbeidshof (Antwerpen) en dr. Chr. De Ganck, advocaat (Gent): De ontwikkeling van de wet arbeidsongevallen; 2. Prof. E. Claeys-Leboucq (R.U.G.): Het sociaal-rechtelijk jongeren-statuuut.

3 december 1976: 1. Dr. J.C. Seche, Juridisch adviseur E.E.G.Commissie (Brussel): Ontwikkelingen in het internationaal en Europees sociaal recht; 2. Prof. G. De Broeck (K.U.L.): In welke richting gaan de Belgische collectieve arbeidsverhoudingen? Actualiteitsproblemen.

10 december 1976: 1. Prof. W. Verougstraeten (V.U.B.): Evaluatie van het nieuw sociaal procesrecht; 2. Dr. V. Vandermersch, eerste advocaat-generaal bij het Arbeidshof (Gent): Het sociaal handhavingsrecht.

17 december 1976: 1. Prof. U. Deprez (R.U.G.): De ontwikkeling van het Belgisch sociaal zekerheidsrecht; 2. Dr. J. Petit, Koninklijk Commissaris, Voorzitter van de Arbeidsrechtbank (Gent): De problematiek omtrent de Z.I.V. — Schets van een mogelijke globale herziening.

De spreekbeurten vinden plaats van 15.30 tot 17.30 uur, waarna van 18.30 tot 20 uur vragen kunnen gesteld worden.

Post-universitaire lessencyclus over Europees Recht te Antwerpen

Steeds meer worden magistraten, advocaten, bedrijfsjuristen geconfronteerd met vraagstukken van communautair recht. De nog jonge nederlandstalige afdeling van de Belgische Vereniging voor Europees Recht zet zich actief in om de belangstelling voor en de kennis van het recht van de Europese Gemeenschappen te bevorderen. Met dat doel richt zij, in samenwerking met de Universitaire Instelling Antwerpen, een post-universitaire lessencyclus in over Europees Recht.

Het hiernavolgend programma werd zo opgevat dat daarin een aantal fundamentele aspecten van de communautaire rechtsorde aan bod komen die voor de rechtspractici van bijzonder belang zijn:

zaterdag 6 november 1976: De kenmerken van de communautaire rechtsorde. *Referent*: J. Mertens de Wilmars, rechter in het Hof van Justitie en professor aan de K.U.L.

zaterdag 20 november 1976: De samenwerking tussen het Hof van Justitie en de nationale rechter: de prejudiciële verzending en de rechtsbescherming. *Referent*: J. Bourgeois, juridische Dienst EEG-Commissie en professor aan het Europa-College te Brugge.

zaterdag 4 december 1976: Het mededingingsbeleid van de E.E.G. — Inleiding — Het kartelbeleid. *Referent*: J.A. Van Damme, professor aan de V.U.B. en aan het Europa-College te Brugge.

zaterdag 18 december 1976: De machtsposities en de concentratieproblematiek. *Referent*: P. Eeckman, professor aan de U.I.A.

zaterdag 8 januari 1977: De tenuitvoerlegging van het mededingingsbeleid. R¹ van de nationale rechter bij de handhaving van het communautair mededingingsrecht. *Referent*: L. De Gryse, advocaat bij het Hof van Cassatie.

zaterdag 22 januari 1977: Het vrij verkeer van goederen. *Referent*: W. Van Gerven, professor aan de K.U.L.

zaterdag 5 februari 1977: Het vrij verkeer van personen: het vestigingsrecht en de dienstverlening. *Referent*: Fr. Herbert, referendaris in het Hof van Justitie.

zaterdag 19 februari 1977: Communautair recht en strafrecht. *Referenten*: W. Calewaert, professor aan de U.I.A. en M. Rozie, assistent aan de U.I.A.

zaterdag 5 maart 1977: Het verdrag betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken. *Referent*: E. Krings, advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie, professor aan de V.U.B.

zaterdag 19 maart 1977: Het vrij verkeer van de werknemers — Europese sociale politiek. *Referent*: R. Blanpain, professor aan de K.U.L.

zaterdag 26 maart 1977: Slotrede en receptie.

De lessen worden gegeven in de Aula Maior van de Universitaire Instelling Antwerpen.

Het inschrijvingsgeld bedraagt 2.500 F en 1.000 F voor minder dan 5 jaar afgestudeerden.

In het inschrijvingsgeld zijn begrepen: de syllabus van de lessen, documentatie, koffie en receptie.

Inschrijving geschiedt door overschrijving op rekeningnummer 001-0556082-57 van de Antwerpse Afdeling van de Belgische Vereniging voor Europees Recht, p/a G. Vrijdags, Sorbenlaan 45, 2610 Wilrijk.

Mededeling: cyclus Europees Recht.

Het secretariaat wordt waargenomen door G. Vrijdags, Departement Rechten, Universitaire Instelling Antwerpen, Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk. Tel. (031) 28.25.28, binnenpost 423.

Studiedag over de verlengde minderjarigheid

De Nationale Vereniging voor Hulp aan Verstandelijk Gehandicapten, organiseert voor 5 november 1976 te Brussel een studiedag, gewijd aan het statuut van de verlengde minderjarigheid.

Het ligt in de bedoeling aan magistraten, advocaten, notarissen, parlementsleden, kabinetsleden en ambtenaren van het Ministerie van Justitie en andere geïnteresseerde juristen de gelegenheid te bieden van gedachten te wisselen over de verschillende aspecten van de verlengde minderjarigheid.

Programma:

9.45 u. Ontvangst der deelnemers. Verwelkoming door W. Mertens, arbeidsauditeur, lid van de raad van beheer van de Nationale Vereniging voor Hulp aan Verstandelijk Gehandicapten.

10 u. "La minorité prolongée: exposé introductif" (1), door mr. G. Kirschen, advocaat.

10.30 u. "Arriération mentale et maladie mentale: deux notions distinctes" (2), door dr. R. Portray, secretaris-generaal van de Nationale Vereniging voor Hulp aan Verstandelijk Gehandicapten, lector aan de U.L.B.

11 u. Bespreking der onderwerpen (1) en (2).

11.30 u. "De verlengde minderjarigheid: rechten en plichten van de ouders en van de voogd" (3), door G. Traest, adviseur bij de Senaat.

12 u. Bespreking van onderwerp (3).

12.30 u. Onderbreking.

14.40 u. "De verlengde minderjarigheid en de persoonlijke en patrimoniale rechten van de beschermde" (4) en "De rechtspleging inzake de verlengde minderjarigheid" (5), door C. Van Malderen, vrederechter, lid van de raad van beheer van de Nationale Vereniging voor Hulp aan Verstandelijk Gehandicapten.

15.30 u. Bespreking der onderwerpen (4) en (5).

16 u. Pauze

16.30 u. "La minorité prolongée et le droit non privé" (6),

door A. Kebers, raadsheer in het Hof van Beroep te Brussel.

17 u. Bespreking van onderwerp (6).

17.30 u. Einde.

Er is simultaanvertaling.

De studiedag heeft plaats in de vergaderzaal van de Generale Bankmaatschappij van België, Koningsstraat 30, 1000 Brussel. Daar het aantal plaatsen beperkt is, is het noodzakelijk vooraf in te schrijven, door overschrijving van 100 fr. per persoon op postrekening 000-0070182-51 van de Nationale Vereniging voor Hulp aan Verstandelijk Gehandicapten, Bosstraat 12, 1050 Brussel. Gelieve hierbij duidelijk naam en volledig adres op te geven en op het strookje te vermelden: "studiedag verlengde minderjarigheid".

Nadere inlichtingen kunnen ingewonnen worden op het adres van de Nationale Vereniging voor Verstandelijk Gehandicapten, telefoon 02/649.55.24.

Vergadering Vereniging "Handelsrecht"

Op vrijdagmiddag 19 november 1976 (14.00 uur) zal de Vereniging "Handelsrecht" een vergadering wijden aan de ontwerp EEG verordening betreffende de Europese Groepering tot Samenwerking. De vergadering zal worden gehouden in het Jaarbeurs Congresgebouw te Utrecht. Ten behoeve van de vergadering zullen preadviezen worden uitgebracht door mr. C.A.V. Aalders, bedrijfsjurist te Arnhem, mr. F. van Brunschot, lector aan de Universiteit van Amsterdam, alsmede prof. mr. F.J.W. Löwenstein, hoogleraar aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg. Nadere inlichtingen kunnen worden verkregen bij de secretaris der Vereniging, mr. H. Beekhuis, Pieter Zeemanstraat 6, Eindhoven, tel. 040-783603.

Belgische Vereniging voor Europees Recht

Op initiatief van de Belgische Vereniging voor Europees Recht zal dr. Herman Cousy, docent aan de Rechtsfaculteit van de K.U.Leuven, op vrijdag 22 oktober 1976 te 16.30 uur in een auditorium van de Leuvense Rechtsfaculteit (nieuw gebouw), Tiensestraat 41, een voordracht houden over "Europeesrechtelijke aspecten van de produktenaansprakelijkheid". Na de uiteenzetting van de spreker zal er gelegenheid zijn tot discussie en wordt nadien aan de aanwezigen een kleine receptie aangeboden door de Rechtsfaculteit van de K.U.Leuven.

Belangstellenden worden vriendelijk verzocht om aan het Instituut voor Handelsrecht (Tiensestraat 41, Leuven; tel. 016/23.23.15, toestel nr. 110) te willen mededelen dat zij deze voordracht zullen bijwonen.

TIJDSCHRIFTEN

Weekblad voor Privaat Recht, Notariaat en Registratie

ig. 107, 29 mei 1976, nr. 5351.

J.H.M. Willems, Verhuur en verpachting door beperkt gerechtigden (II, slot)—B.P.J.A.M. van der Pol: Cessie tot zekerheid en voorrecht—W.M. Kleijn en mevr. C.L. de Vries Lentsch-Kostense, Overzicht der Nederlandse rechtspraak, Verbintenissenrecht—Wetgeving.

ig. 107, 5-19 juni 1976, nr. 5352.

J.V. Nolet, Vruchtgebruik en pandrecht op aandelen—W.M. Kleijn en mevr. C.L. de Vries Lentsch-Kostense, Overzicht der Nederlandse rechtspraak...—Rechtspraak.

ig. 107, 26 juni-3 juli 1976, nr. 5353.

G.J.A.J. Olde Wolbers, De stamrechtvrijstelling—H.G. Hagelen, Inbreng tegenover een lijfrentestamrecht—H.P.J.M. Coebergh, Verhuur en verpachting door een beperkt gerechtigde—J.J.M. de Vries, Recente rechtspraak van de Hoge Raad—Wetgeving.

Ars Aequi

ig. XXV, 1976, nr. 6.

De crisis in de inleiding der rechtswetenschap—R. de Roon, De encyclopedie der rechtswetenschap als bruikbaar alternatief—C.F. Wery, Beschikken over eigen lichaam en lichaamsdelen—Ars Aequi 1975 Commentaar—Ko Huijbers, De indicatiecommissie uit de Wet op de bejaardenoordelen—I. Kisch, Reactie op de beantwoording van rechtsvraag 73—P. Neleman, Boek 2 BW (II) Jurisprudentie—Liquidatie-arrest, HR 12 juni 1974, met noot van H.J. Hofstra—Koopovereenkomst tussen echtgenoten-arrest HR 28 november 1975, met noot van W.C.L. van der Grinten.

Rechtsgeleerd magazijn Themis

1976, 3/4.

J.J.M. van der Ven, Ons thema: eigendom als rechtsinstituut—R. Feenstra, Historische aspecten van de private eigendom als rechtsinstituut—W.J. Slagter, Eigendom en privaatrecht—P. de Haan, De plaats van de eigendom in het hedendaagse bestuursrecht—B.S. Frenkel, Het eigendomsrecht van de ondernemer in het arbeidsrecht—A. Heijder, De strafrechtelijke bescherming van de eigendom—F.J.M. Feldbrugge, Het eigendomsrecht in de Sowjet-Unie.

Advocatenblad

ig. 56, juni 1976, nr. 6.

J.J. Van Wessem, Leven en toekomst—Twee nieuwe oudgedienden—Twintig jaar in retrospectie—College van Afgevaardigden—Eindpunt of halte?—W. Taekema, Nieuwe ontwikkelingen in de rechtshulp—L. Hardenberg, International Bar Association—Het woord is aan de lezer—Van de algemene raad—Uit de algemene raad—Mededelingen.

Tijdschrift voor Europees en Economisch Recht

ig. 24, juni 1976, nr. 6.

H.H. Maas, De externe bevoegdheden van de EEG met betrekking tot de handelspolitiek—H.J. Bronkhorst, De ontwikkelingen op het gebied van vestigingsrecht en het vrij verichten van diensten in de Europese Gemeenschap—A.J. Braakman, Over de codificatie van het communautaire landbouwwrecht—Jurisprudentie.

Journal des tribunaux

ig. 91, 5 juni 1976, nr. 4958.

Maurice-André Flamme et Philippe Flamme, Le contrat d'entreprise (1966-1975)—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 91, 12 juni 1976, nr. 4959.

Marc van der Haegen et Emile M. Knops, La proposition de cinquième directive C.E.E. relative à la structure des sociétés anonymes ainsi qu'aux pouvoirs et obligations de leurs organes—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 91, 19 juni 1976, nr. 4960.

M.-Th. Meulders-Klein, Le secret de la maternité (à suivre)—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

Revue critique de jurisprudence belge

ig. 30, 1976.

F. Van Hecke, La loi applicable à l'échange des consentements—R.O. Dalcq, Responsabilité aquilienne et contrats—Ludo Cornelis, Le dol dans la formation du contrat—Claude Renard, Contrat de mariage et régimes matrimoniaux.

Annales de droit

Tome XXXVI, 1976, nr. 2.

A.M. Storrer, Introduction—M. Bourlard, La situation en Belgique—G. Lyon-Caen, La situation dans les pays de la C.E.E. et du plan communautaire—F. Mayeur, Une réflexion à partir de l'expérience d'ACEC—F. Bleecckx, La solution des conflits au sein de l'entreprise et le rôle des interlocuteurs sociaux—M. Huys, La participation au niveau des organes de la société—F. Van den Haute, La participation au niveau de l'atelier—M. Taquet, Rapport de synthèse—A. Califice, Perspectives d'avenir.